

VELDIDENA
URBS ANTIQUISSIMA AUGUSTI COLONIA
ET
TOTIUS RHÆTIÆ PRINCEPS

In Tractu præcipuè Wilthinensi & Oenipontano

E TENEBRIS ERUTA ET VINDICATA

Insertis compluribus adhuc ineditis, quæ per Tyrolim supersunt, Monumentis Romanis

ab

Antonio Roschmanno, J.U.Lic.
Almæ Universitati Cæsareo-Leopoldinæ à Secretis & Actis & Illustriss. Provinciæ Ordinum Historiographo.

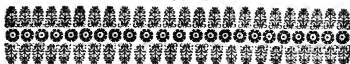
Cum Permissu Superiorum.

Prostat
Apud Danielem Bartholomæi & Filium,
Bibliopolas Ulmenses.
M D C C X L I V.

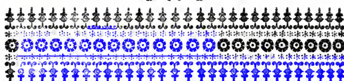

APPROBATIO.

Legi Tractatum, cui titulus: *Veldidena Urbs antiquissima &c.* in quo nihil reperi, quod posset fidem & bonos mores offendere: cúmque idem Tractatus non modicam illius, quam peramplam possidet Author, Eruditionis partem exhibeat, & antiquam viciniæ nostræ dignitatem multùm illustret, dignus est, qui typis impressus publico communicetur. Ita censeo Oeniponti 24. Aprilis 1740.

Mathias Stöttlinger, S. J.
SS. Theologiæ Prof. Publicus Ordin. & p. t. S. Facultatis Decanus.

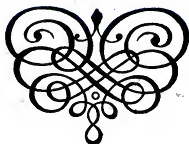

Conspectus Operis.

6. Ex

24. *Re-*

31. *De-*

CAPUT I.

Illustrissimo Domino

DOMINO

FERDINANDO

BONAVEN-

TURÆ,

S. R. I. Comiti

de Harrach

in Rohrau,

Domino Dynastiarum Namiest & Luderzow.

Archiducatûs Austriæ Infra & Supra

Anasum

Hæreditario Stabuli Præfecto,

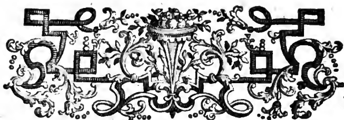
Sacræ Regiæ Majestatis Augustissimæ

Hungariæ & Bohemiæ Reginæ

Camerario Actuali,

Ejusdemque Aulici Consilii

Primo Consiliario.

ILLUSTRISSIME VIR!

PAtere paullùm, ILLVSTRISSIME VIR, ut Nobiles curas, & labores Tuos, quibus pro AUGUSTA DOMO AUSTRIACA ritè perfungeris, hoc qualicunque conatu meo interpellem, atque locô adulationis, & palpi, Tibi perquàm exosi, hîc potiùs carptim, breviterque

que perſtringam, quæ Scriptionis occaſio, aut præſentis nuncupationis felix temeritas fuerit.

A luſtris equidem jam aliquot rerum Patriarum cognitione ſummopere delectatus, impoſito tamen nuper ab ILLUSTRISSIMIS PROVINCIÆ ORDINIBUS Hiſtoriographi munere ſeriò mecum perpendere cœpi, quid hiſce in rebus præſtitum, quid neglectum fuerit, aut qua demum ratione, quantúmve in ſingulis ſuppleri queat; ne & noſtris adhuc temporibus incurioſa ſuorum ætas aut incuſari poſſit, aut damnari meritò debeat. Et tum quidem haud difficulter deprehendi, probè quidem à Sæculo decimo tertio Hiſtoriam Principum à Viris graviſſimis uſque ad decimum octavum conſcriptam fuiſſe, deeſſe tamen, quidquid integris antea, & duodecim quidem à Chriſto nato ſæculis (ne quid de vetuſtiori tempore dicam) in re Sacra profanáque tentatum, peractúmque eſt. Quid ergo in re tam ardua conſilii? nemo ſolus tanto oneri par; utpote quod plures neceſſariò depoſceret. Viſum igitur fuit, animandos eſſe complures, qui huic provinciæ ſufficerent, illuſtrandæ nimirum aut aliquando præfuturi, aut operi perficiendo admovendi: digerendum cum his ordine, quid in

ſcriptis Tyrolenſium rebus benè hactenus, & à quibus, ac quantum ſit præſtitum, quàm ampla adhuc meſſis ſuperſit, quibúſque adminiculis feliciter omnia perfici poſſint. Requirebatur autem ſtatim in limine tam in re Sacra, quàm profana, & quidem tam in Latino, quàm vernaculo idiomate ſpecimen aliquod, quod ſaltem tyronum exercere induſtriam, aut ad difficiliora eruenda methodum ac viam monſtrare poſſit: quin etiam, ſi præter vota neutrum accideret, ſperare tamen auderem, id Antiquitates ſaltem Patriæ depulſô nonnihil prioris ævi malô commendaturum eſſe: illo nimirum, quô pronîs auribûs à Viris etiam doctis ſæpiùs infirma quoque non indagatîs aſſertorum rationibûs, aut unde hauſta ſint, puris, impuríſve fontibus, accepta fuiſſe, juſtiſſimè dolemus.

Argumentum igitur ſive Specimen Antiquitatum Tyrolenſium Scriptioni meæ duplex præfixi, profanum & Sacrum, in utraque Lingua tractandum, perantiquum utrumque, & intactum hactenus omnibus: ſuſcipiendum fuit profanum priùs, tanquam antiquius; præſens nimirum de Veldidena opus; cùm præmittenda multa in hoc genere ſint, antequàm ad Sacra nos accingamus,

in

in quibus ſpecimen alterum, Acta nimirum S. Valentini Rhætiarum Apoſtoli in vernacula Deo dante propediem ſequentur.

Utriuſque hujus propoſiti mei decuit utique, ut & TE, ILLUSTRISSIME VIR, per alios certiorem redderem; cùm in Conſilio illo Supremo Vindobonenſi, quô Res etiam Tyrolenſium trutinantur, in ſententia dicenda locum teneas. Tantúmque abfuit, ut reſpueres, ſed quæ tua in me ignotum aliàs, immeritúmque benignitas fuit, ut etiam Nomini Tuo tanquam primum Antiquitatum Tyrolenſium Specimen nuncupari dignatus ſis, memor illius paræmiæ: *operi incipienti favendum.* Conſiderandum equidem mihi tum fuiſſet, non quid oculi Tui pati poſſint, aut potiùs velint, ſed quid virtutibus Tuis debeatur. Hæc mea cura, hæc difficultas fuit, ut mihi digna Hiſtoriographo, digna Veteri & Illuſtri Stirpe Tua, digna veſtris, quæ ſanctè obitis, ampliſſimis muneribus contingat opera. Immenſa ideò præter cætera cura me ſubeat, neceſſe eſt, ut, quæ Tibi dicantur, TE digna ſint. Verùm ſi molâ etiam ſalsâ (ut cum Plinio loquar) litant, qui thura non habent, nec ego incuſandus ero, ſi has laborum meorum primitias non fiducia o-

peris, ſed ſpe non improbandæ in Patriam pietatis Tibi conſecrem. Non enim ad certamen adulationis miſeræ, ſed ad tutelam mihi neceſſariam, & ad uſum forte publicum iſta parantur. Seria Te res delectat, ILLUSTRISSIME VIR, liberales Muſæ, & Studiorum honor. Habet enim hoc primum Domûs Tuæ gloria, ut in Gente Tua nihil unquam mutaverit fortunæ amplitudo, niſi ut prodeſſe tantundem poſſet, quantum vellet: Summa ejuſdem, & itura in ſæcula, æternóſque Annalium honores, propenſio fuit, inter ſplendidas Dignitatum adminiſtrationes, in quibus virtutes ſpatium exemplorum habuêre, rariſſima moderatione Muſas, & bonas artes omnes intimo ſinu excipere: & tempora remiſſionum eſſe curas Litterarum, admiſſiones Litteratorum: damnare autem perverſa & indecora Chriſtianis moribus & nobili animo ſtudia, ſanam verò Criticen, Diplomaticam, rem antiquam Romani & medii ævi univerſam præſidiô & tutelâ dignari. Ingens hoc meritum, ſed majus illud, per hæc ne famam quidem, cui etiam ſæpè boni indulgent, quærere. Injuria porrò Virtutum foret, ſi ſilentiô involverem, quòd ſicuti modeſtia, labore, vigilantia, & indeflexa ætatis

tis

tis maturitate alios antecellis, ita etiam authoritate, conſilio & fide citra invidiam ſuperas; & tantus tamen cùm ſis, cultu tamen es modicus, ſermone & admiſſione facillimus: Et quamquàm tantum temporis ſaluberrimîs abſumatur conſiliîs, ut vix horula amœnioribus Litteris ſuperſit, hortari tamen privatim, & adjuvare publicè rem omnem Litterariam haud unquam ceſſas.

Tantis igitur lætus auſpiciis Conatum hunc meum de Veldidena Tibi offero, ILLVSTRISSIME VIR, quem dum legis, TE judicem facis, maximum præmium meum erit, judicium, ſuffragium Tuum: Honori Tuo, & Patriæ deſtinatus hic liber, ſeu profeſſione pietatis laudandus ſit, ſeu excuſandus, Tuo tamen patrocinio tutus erit, & ſic in poſterum ille ſummus mihi & idem gratiſſimus labor erit, ſi res Patrias ulteriùs TE protegente elucubrare, & pro his in arenam deſcendere jubear.

TIBI verò ILLVSTRISSIME VIR, ætatem dent Superi, quam mereris, ſervéntque animum, quem dedêrunt: per hunc enim artes ſpiritum, ſanguinem & Patriam recipiunt, cùm eas in complexu, oculis & auribus habes: præſtas

enim,

enim, quæcunque præcipiunt, tantúmque eas diligis, quantùm ab ipſis probaris. Longam igitur ætatem, longam TIBI gloriam precor, manſuram in animis hominum, in æternitate temporum, & fama rerum.

Ita vovet

ILLUSTRISSIMO NOMINI TUO

Devotiſſimus & obſequioſiſſimus
Antonius Roſchmannus.

APPRO-

CAPUT I.

Occasio et finis hujus scriptionis proponitur, indaganda nimirùm Veldidenæ Nobilitas.

MIrabitur citra dubium nonnemo, ecquid ego in Litterarum Republica planè novus homo & vixdum tyrocinium ingressus tam delicato, & ipsas etiam lautitias fastidienti sæculo fœtum hunc præmaturum obtrudere sustineam: Fateor equidem haud illubenter, me sæpiùs manum de tabula removisse, sæpiùs admovisse iterum, adeò *omne opus difficile videtur, antequam tentes:* Tentandi tamen aliquid acres me dudum stimuli fodicabant; unum enim, alterúmve jam lustrum est, ex quo, dum vicinos Oenipontо Wilthinenses Campos obambulo, amœnósque omni ex parte clivos, aut ad Oeni Utiique confluentes ripas oberro, agris hortísque lætissimas: vel si antiquissimum ac perelegans seu Veldidenense, seu Wilthinense, ùt hodie vocant, Asceterium tacitus contemplor, dum denique antiquissimô hoc Cœnobiô antiquiorem adhuc, & ab ultimis, ùt ferunt, temporibus isthic cultam Divæ Virginis ex Lapide Iconem sub quatuor Columnis per hos campos salutatum meditabundus accedo, recedóque, sæpiùs Majoribus nostris subirasci sum ausus, in re antiquaria Tyrolensi minùs curiosos aut industrios fuisse, monumenta penè omnia aut neglecta, aut reperta etiam, sed non intellecta iterùm periisse, vehementer indolui: auctúsque in immensum ante quinquennium

Veget. de Re Milit. l. 2. c. 1.

A circi-

circiter acerbus hic dolor fuit, ubi ex illorum suasu, imò Imperio, quorum in me potestas est, Tyrolis Illustrandæ Consilium inire sum jussus: Hîc enim verò non ignobiles deprehendi reliquias, quæ dudum conceptam de pulcherrima juxta Oenipontem planitie opinionem firmârunt, magnam nimirùm olim & fortè, sicut hodie, totius Tyrolis Metropolim, ita aliquando principem totius Rhætiæ urbem hoc solum occupâsse, aliisque sepultam ruderibus etiamnum hinc inde latitare. Tacita hac cogitatione sæpè sæpiùs defixum primus post Ortelium & Aventinum Germaniæ urbem subodoratos, Hieronymus Surita Nobilis ille, et Doctissimus Hispanus excitavit, qui in præstantissimo ad Itinerarium Antonini Commentario suo Veldidenam, seu Wilhinam nostram *Nobilem in hoc Itinerario Mansionem* compellat, nec aliter Cluverius addita etiam ratione sentit: *Veldidena, quæ quinquies in eodem Antonini Itinerario perscribitur, haud dubiè in Tabula erat Veldidina, ex nomine & itineris ductu sine omni controversia deprehenditur esse oppidulum, num cum Cœnobio prope urbem Oenipontem vulgarî vocabulô Wiltben ad Oeni Utiique amnis confluenteis. Fuisse quondam alicujus nominis, celebritatisque locum vel ex eo patet, quòd varia itinera eò terminârit Antoninus.* Cluverii subin vestigia pressit testis oculatus Petrus Lambecius, dum Augustissimum Leopoldum in Tyrolim, sibi Anno 1665. hæreditate advoluta, delatum comitatus ita de Wilthinensi Cœnobio scripsit: *Illud secundo post die, quàm Oenipontum perveneramus, summô desideriô invisi, ut contemplarer vestigia antiquæ urbis Veldidenæ, quam certò constat, ibi olim fuisse sitam ad Romanorum veterem viam militarem ex Italia per Alpes Augustam Vindelicorum ductam.* Et paulò post: *Quanti autem nominis & celebritatis Veldidena olim fuerit, ex eo patet, quod Antoninus in suo Itinerario tria diversa Itinera ibi terminat* &c. Nec alia ævô nostrô mens Cellario fuit, dum ait: *In eodem cursu Septentrionem versùs Veldidena fuit, haud procul ab Illustri nunc urbe Oeniponte. Olim Nobilem fuisse ex itineribus Antonini patet, quæ Lauriaco & inferiore Oeniponte diriguntur Veldidenam; nunc vicus est Wilten* &c. Omnium verò recentissimè & in paucis appositè rem dixit Clarissimus in Universitate Lipsiensi Juris Publici Professor Mascovius de Druso Rhætos premente verba faciens: *Caput Provinciæ Veldidena fuisse videtur, cujus nomen adhuc hodie Cœnobium in Wiltau gerit* &c. Sed utinam majori rationum pondere magni hi Viri firmâssent Veldidenam, haud leviter etenim timeo, ne id difficulter persuadeant reliquæ Litte-

Ital. antiq. f. 122.

Commentar. Bibl. Vindob. L. 2. c. 8.

Not. Orb. antiq. l. 2. c. 6. f. 226.

Geschichte der Teutschen l. 3. §. 2. & 12. in Not.

Litteratorum Coronæ; utpote qui Lipfii, Scaligeri, Gruteri, atque aliorum in re Litteraria facilè Principum exemplô omnes unanimi calculô in Viri fummi Marci Velferi manibûs pedibúfque ivêre fententiam, non Veldidenam, fed Auguftam fuam Caput Rhætiæ, nec obviis, tritifve, fed lectiffimis, quæ ex omni Antiquitate, Nummorum, Lapidum, & Monumentorum fide petiit, argumentîs integro ftatuentis volumine. Tam inconcuffum quippe perftitit hactenus Velferi effatum, ut pauciffimis etiam dubitare licuerit, num ufpiam hic à fcopo aberrârit: quin à fefqui pene fæculo vix unum alterúmve protuleris, qui Duumviro huic in conftituenda Auguftæ Republica, & defignando Rhætiæ Capite contra ire, imò vix unicam labefactare fententiam fit aufus. Nemo igitur difficilem mihi Spartam obtigiffe diffitebitur, nemo laborem invidebit, aut malè vertet, fi non malus etiam Patriæ Civis totus animis concidat. Si etiam feu monenti feu jubenti propiorem Cæfarem, *ubi intenderis, ingenium valet*, refpuat: fi Senecam excitantem negligat: *Imbecillæ mentis atque ægræ eft, formidare inexperta:* Et fanè ut rem dicam, parùm abfuit, quin animum defpondiffem, nifi hunc opportunè erexiffet Romanus Orator afferens: *Supervacaneus foret in ftudiis longior labor, fi nihil liceret melius invenire præteritîs.* Et Seneca itentidem inculcâffet: *Cogenda eft mens, ut incipiat.* Date igitur veniam magni Velferi Manes! fi Auguftam veftram tantô à vobis ftudiô meritò ornatam penficulatiùs luftrare præfumam, nunquam reverentiæ, quæ vobis eximia in paucis debetur, immemor: non eft enim animus Auguftam mihi vindicandi, hanc enim Auguftam, et Coloniam Augufti, imò Vindeliciæ Caput fuiffe cum Confule ifthoc propugno: fed folam Auguftam, Augufti Coloniam, Augufti ævô, & Rhætiæ utriufque, confufô etiam utroque populô, Principem fuiffe haudquaquam alienô in vos animô, aut ignobili quadam contradicendi libidine, fed juftiffimô in Patriam obfequiô, nec tamen irreverenter impugnabo. Sub Velfero Veterano & tot palmarum Duce ipfus tyrocinia ponam, & fi fortiores fortè arietes mihi fuppetant, nunquam in Velferum indecentiùs torquebo, fed temporum invidiam, & monumentorum illô adhuc ævô penuriam minimè iniquus Cenfor accufabo, quibûs Vir fummus adhucdum deftitutus ignorare quamplurima cirra culpam potuit, etfi aliàs è tenebris, quæ tum paffim à Scriptoribus nondum fat Criticis non tam

Apud Salluft. Catil. Conjur. c. 51.
Ep. 50.
Quintil. 33.
Ep. 50.

dispellebantur, quàm interdum etiam adhuc largiùs affundebantur, ferè primus feliciter eluctatùs sit. Nec ipse Velserus, si viveret, (adeò Litteratos fovebat, excitabat, sustentabat) monumenta respueret, aut fortè etiam argumenta: qui unicè ut Litteris & Litteratis viveret, vixit. Nullô modô igitur in illum injurius sed exemplô ejusdem gratus Patriæ meæ Civis veniam etiam à te, Lector Benevole, expeto, ac Magni Augustini verbis legentem hæc nostra alloquor: *Quisquis hæc legerit, ubi pariter certus est, pergat mecum, ubi pariter hæsitat, quærat mecum, ubi errorem suum cognoscit, redeat ad me, ubi meum, revocet me.* Si autem cum Eumenio *dicet aliquis vetera ista sunt:* respondebo illi cum eodem Panegyriste: *Et quidem hoc sanctiora, quò vetera;* Cùm apud rerum intelligentes certum sit hodie, has lucubrationes de re Nummaria, Lapidaria, & antiqua Geographia Criticas Historiæ sacræ & profanæ prima esse fundamenta, & totius Structuræ Lapides angulares, sine quibus firmum nihil, ne dicam curatum, aut elegans sit.

In Paneg. Conft. grat. act. Flav. IV. 1.

****

CAPUT II.

Ordo ac Progressus in hoc scripto servandus docetur.

In præfat. m. p. 5.

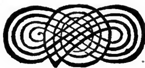
Cùm teste Historiæ Naturalis Parente Plinio *res ardua sit vetustis novitatem dare, novis authoritatem, obsoletis nitorem, fastiditis gratiam, dubiis fidem*, in illis præcipuè rebus, ùt idem rursus ad divum Vespasianum præfatur, *quæ nec ingenii sunt capaces, quod alioquin nobis perquàm mediocre erat, nec admittunt excessus aut orationes, sermonésve, aut Casus mirabiles, vel eventus vanos, non alia jucunda dictu, aut legentibus blanda. Sterilis materia rerum natura, hoc est, vita narratur.* Dico ego, sterilis materia Veldidenæ Nobilitas, Antiquitas, præstantia narratur, verbísque Authoris iterùm pergo: *præterea iter est, non trita Authoribus via, nec qua peregrinari animus expetat, nemo apud hos, qui idem tentaverit:* Quapropter cùm nec leve subsit periculum, ne verba dare videar, ordinem ducendorum hîc breviter perstringam.

Et

Et inprimis quidem cùm Veldidenam urbem Illuſtriſſimam, antiquiſſimam, Auguſti Coloniam, & totius Rhætiæ Principem exhibiturus ſim, capite proximo docebo, in qua provincia Romana ſita olim fuerit urbs noſtra. Hoc edocto authoritates excutiam, quibus aſſerta noſtra fulciantur, & quia præcipua, prima atque iterata Veldidenæ mentio in Celebri illo, quod vulgò Antonini appellant, Itinerario occurrit, ejus antiquitas, uſus, & Authoritas quoad Veldidenam diſcutienda èſt. Itinerario Viri docti more jam recepto Tabulam, ùt vocant, Peutingerianam jungunt, quæ cùm pariter Wilthinæ noſtræ meminerit, ejuſdem quoque origo ac teſtimonium, quantùm huc pertinet, indagandum eſt: & cùm utrumque non raro Imperii utriuſque Notitia illuſtret; hinc utrùm iſthæc de Veldidena quid afferat, ſeriò inquirendum. Cùm verò in Itinerario tertium ùt Directionis Itinerariæ terminus compareat Veldidena; Capita primò Directionum Laureacum, Pons Oeni, Auguſta Vindelicûm, Aquileja, Verona breviſſimè eruderantur: & quia hæ omnes Regionum ſuarum urbes principes, Auguſti inſuper, imò quædam Auguſtô antiquiores probentur Coloniæ, pronum eſt quærere, an Veldidena his Directionum Capitibus ætate par, an Romanorum Colonia, an urbs etiam tam nobilis, & Caput Regionis fuerit, aut provinciæ? Veruntamen quum in medium hìc ſeſe inferat Vir Nobiliſſimus æquè ac Doctiſſimus Auguſtæ ſuæ Duumvir Marcus Velſerus, veluti ex tripode pronuntians Auguſtam ſuam Caput Rhætiæ, atque Principem Auguſti Coloniam, nullam verò nobis fuiſſe &c. Ejus authoritates afferuntur, Nummi deſcribuntur, monumenta per ſynopſin enarrantur, tum ſervatis ordinibus, nec pede moto Authoritatibus reſpondetur, nummi examinantur, monumenta ad trutinam vocantur. Quoniam verò non tantùm rationes utriuſque gentis, Rhætorum nempe & Vindelicorum confuſas velit hic Author, ſed gentes etiam ipſas Rhæto-Vindelicas & geſta communi utriuſque nomine comprehendat, oſtendere Antagoniſtæ ſtudebimus, Rhætiam à Vindelicia diſtinctam ſemper provinciam, & populos fuiſſe, diviſionémque in Rhætiam primam, Alpeſtrem nimirùm, & Rhætiam ſecundam, Vindelicam nempe, immeritò Hadriano adſcribi, ſed primùm poſt Conſtantinum inventam eſſe, multis exemplis fulciemus.

Mox Rhætiam noſtram dudum ante illam Vindeliciam ſcilicet, Romanis cognitam, & Rhætos longè ante Vindelicos clariſſimos,

regionémque summo semper in pretio iisdem Romanis fuisse, quin & montem nostrum Brennerum, ad quem sita Veldidena, jam antiquissimis Græcorum Latinorúmque Scriptoribus celebrari, hujúsque accolas populos inter Rhæticos singulariter claros fuisse indubiîs (ni vehementer fallamur) Authorum testimoniis monstratum imus. Denique etiam Plinii authoritate Veldidenam jam à Tuscis seu Tusco-Rhætis conditam non improbabiliter asserimus, tum bello Augusti Rhætico illuc deductam Coloniam Latinam, & Veteranos: insupérque titulum Emeritæ, ac postea saltem jura Coloniæ & Municipii adeptam fuisse non ineptis, ùt speramus, conjecturis, retenta urbis principis usque ad Theodosii tempora dignitate, palam facimus. Ex quibus proin haud difficulter eruemus, errâsse Cluverium, dum Tridentum Caput Rhætiæ primæ dixerat, imò & Velserum, qui præter urbem utriusque Rhætiæ principem, qualem vult Augustam, Curiam insuper Caput illius primæ, cum Scriptoribus Regionis ejusdem statuit, quos præter alia suis etiam argumentîs petimus: minus negotii nobis Frenshemius cum Drusomago facessit. Tandem ab Attila destructam esse Veldidenam exemplô aliorum in Rhætia locorum opinabimur, ubi etiam de fatis ulterioribus aliquid ex conjecturis non omnino levissimis afferre conabimur. Et quamquàm ex his, quæ attulimus, aliqui certò sibi persuasuri sint, ex tanta urbe Reliquias complures necessariò superesse debere, quemadmodùm etiam hodie, & quidem magis magísque suppetunt; haud difficulter tamen monstrabimus, cur plura non supersint, minùs arduum verò nobis videtur, rationem & morem nostrum docere, quomodò ex antiquo Veldidenæ nomine hodiernum Wilten enatum fuerit. Ultimò aliis præeuntibus spem concipio, non omnino inutilem talem scriptionem, aut Patriæ indecoram fore.

CA-

CAPUT III.

Quænam olim Provincia Romana Rhætia fuerit, in qua sita Veldidena.

SI ſingula, quæ in hoc Conatu allaturus ſum, tam levî brachiô conficerem, quàm facilî negotiô præſentis ſcopum Capitis poſſum attingere, gratulandum utique Veldidenæ foret; in ſuo quippe illa dignitatis apice luci publicæ ſeu meridianæ expoſita omnium oculos & ſtudia in ſe converteret, & non tam recenti,quàm antiquo ſplendore undequaque compareret illuſtriſſima. Tyrolim enim noſtram ſub Rhætiæ olim nomine comprehenſam fuiſſe, nemo hodie doctorum eſt, qui ambigat. Verùm quòd varios forte nanciſcar lectores, juvat & hoc ipſis palam facere, & Authorum firmare teſtimoniis. Rem compendio ad mentem antiquorum recentiorúmque Baudranus dedit ita prolocutus: *Rhætia propria complectebatur totam illam Regionem inter Alpes Rhæticas & Tridentinas, ubi hodie Griſones populi ſeu Rhæti, Tridentina ditio, Tyrolenſis Comitatus, & Vallis Telina, ubi populi fuêre Brigantii, Sarunetes, Riguſci, Vennones, Tridentini, Breuni & Genauni. Inter Vindeliciam ad Boream, partem Norici ad Ortum, Galliam tranſpadanam ad Meridiem, & ad Occaſum.* Geographo Iuriſconſultum Iacobum Ottonem in ſuis ad Beatum Rhenanum notulis ſociamus, apertiùs forte & ad captum illorum proloquentem, quibus recentiora populorum noſtrorum nomina præ antiquis illis nota ſunt; *Rhætiæ*, inquit, *nomine continebatur olim, quidquid terrarum inter Rheni fontes, nec non montem Adulam & Oenum fluvium juxta Alpes continetur, præterea inter Danubium & Italiam Veronam uſque & Comum; ita ut & Alpes, qui nunc Curienſes & Atheſini vocantur, Tridentini & Tyrolenſes quoque, & Oeni Vallis Incolæ omnes ſub Rhætiorum nomine comprehenderentur, exceptâ Vindeliciâ, quæ proprium ſortita eſt nomen.* Lubet hæc recentiorum ſenſa antiquorum teſtimoniis roborare, audiamus igitur Strabonem diſertè loquentem: *Supra Comum, quod eſt ad radices Alpium ſitum, habitant versùs Orientem Rhæti & Vennones, ad alteram partem*

Lexic. Geogr. T. 2. f. 116.

Rer. Germ. l. 1. f. 71.

Geogr. l. 4. edit. Amſtel. f. 313.

partem Lepontii, Tridentini, & Stoni, tum deinceps montium partes, quæ ortum spectant, & ad meridiem vertuntur, Rhæti & Vindelici tenent, Helvetiorum & Bojorum contermini, quorum campis imminent, Rhæti usque ad
Notit. Orb. antiq. t. 1. §. 26. *Italiam pertinent supra Veronam & Comum.* Quam Strabonis sententiam etiam amplexatus est Cellarius, & cum Cellario Cluverius, uterque in antiqua Geographia princeps, & ultimus etiam oculatus quoad Rhætiam cum Holstenio peragratam, testis. Straboni non
l. 54. dissentit Dio Cassius: *Rhæti inter Noricum & Galliam ad Alpes Italiæ finitimas, quas Tridentinas vocant, incolentes* &c. Ptolomæus autem his non tamen sine erroribus (eò quòd nonnulla Vindeliciæ loca cum
In Rhæt. situ. nostris confuderit) complexus est terminis: *Rhætiæ Occidentale latus terminatur monte Adula, & linea, quæ est inter Capita amnium Rheni atque Danubii, latus Septentrionale parte terminatur Danubii, quæ à fontibus est usque ad Oeni fluvii scissionem: Orientale latus ipsô Oenô terminatur: Meridionale Alpium montibus hinc supra Italiam extensis apud Pœnas juxta principium Lyci amnis, qui in Danubium exit, quive Rhætiam à Vindelicia disjungit.*

l. 3. c. 20. p. 180. Cæterùm Rhætiæ incolas ex Trophæo Alpium, quod nobis Plinius servavit, discimus, & sunt isti:

Gentes Alpinæ devictæ:
Venonetes, Isarci, Breuni
Naunes, Focunates.

Et paulò infra:

Brixentes.

l. 4. Ode. 14. Ex his binas etiam Horatius in bello Rhætico Druso Duce commemorat:

- - - - - - milite nam tuo
Drusus Genaunos, implacidum genus
Brennósque veloces &c.

c. 1. Tridentinos etiam Dio Cassius, hos, & Stonos vicinos Strabo adduxit: *Euganeorum Caput Stonos:* Genaunes & Vennonetes etiam Plinius; si Vennones vis legere, idem rursus Strabo cum Ptolomæo nobis militat, Brixantes verò præter Plinium Ptolomæus commemorat.

morat. De Breunis seu Brennis præter Horatium Florus & Porphyrius mentionem facit, Venantio autem Fortunato, Jornandi, Cassiodorio Freculpho, atque Paulo Diacono sub nomine Breonum et Brionum, Breonensium Ariboni Frisingensi, Brionarum ac Pæonum erronèe S. Gregorio Turonensi, Appiano, & Divo Hyppolito noti fuêre; hinc etiam Ecclesia Brixinensis apud Bollandum Brennensis audit. Et in utriusque Imperii notitia sub Duce Rhætiæ I. & II.dæ inter ejus Castra *Teriolis* spectatur, quod in *Tiriolis* medio ævo, & mox *Tirolis* migravit, unde nos *Tyrolenses* omnes, quod alibi forte fusiùs commonstrabimus. Juvat tamen interim hos breviter & singillatim percurrere: Vennones igitur, seu ùt alii etiam ex Epitaphio Curiensi apud Guillimannum legunt (imo quidam insuper in trophæo Alpium) *Venostes* Vallis Venosticæ seu *Venusticæ* Ariboni, Comitatûs *Venustæ* in Diplomate Hundio, hodie *Vallis Venustæ* incolæ. Hinc *Mons Vennonis* Rhætis sua in lingua teste Sprechero *Vest-Monza* est. *Isarci* seu *Hisarci* accolæ sunt *Hisarci* fluvii, ùt illum Proprium Brixinense vocat, qui in eodem Proprio *Hisaccus*, & quod pejus derivatum exinde est *Eysaccus* hodie: olim verò Pedoni Albinovano, aut ejus Librario *Itargus*, Straboni *Isara* audit. *Brenni* seu *Breuni*, montis Brenneri, quod linguâ Celticâ, seu antiquissimâ Germanâ *apicem montis* sonat, incolæ & accolæ sunt. *Focunates* Vallem Solis occupare Plantinus vult. *Brixentes* seu *Brixantæ* nec hodie nomen immutârunt, utì nec *Euganei*, quod Paulo Diacono *Alsuca* corrupte, nobis verò ritè Latino idiomate *Vallis Euganea* audit, vulgò *Vallsugana*; nam etsi Viri quidam docti ab Ausugo Antonini id nominis derivent, ex majori tamen tum vocis tum reliquæ Geographiæ nostræ ratione malim valli huic nomen à populis tractum fuisse, quàm à loco; *Naunes* pariter illud suum antiquum in valle *Ananiæ* (ùt illam S. Maximus Taurinensis appellat) tenent. *Genaunes* (si tamen diversi hi sint à Naunis, quod alibi excutiemus) in *Vall Genaun* & *Ridnaun* locis circa Sterzingam non improbabiliter ad nostra usque remansêre tempora. Et hæc per synopsin sufficiant, donec plura vel in sequentibus, vel alibi forte ex me intelligas. Duravit autem hæc Rhætiæ appellatio adhuc sub Gothis, sed immutari paulatim ad initium sexti circiter à Christo nato sæculi cœpit, quô, invalescentibus in Tridentino Longobardorum rebus, pars illa huic regno accensita est: Tyrolis verò reliqua dein teste Aribone & Paulo

p. 421.

Wachteri Gloss. V. Brenn. &c.

B

lo Diacono Bojis dominantibus Norici nomine comprehensa fuit, hinc etiam ejus pars erronèe *terra Norticorum* in Diplomate Guillimanni dicta est per Reverendissimum Gotvicensem Præsulem ritè *Noricorum* correcto: Item *Vallis Noricana* apud Mabillonium: & postea in variis Diplomatibus *Regio ad Athesin & Oenum*, atque in *Alpibus* & *Montanis* compellata fuit; Hinc apud Aribonem *Vallenses* & *Vallenenses* seu *Oenivallenses* occurrunt; donec tandem toti Provinciæ nostræ à sede Comitis seu Ducis Tyrolensis, ab arce nimirùm Teriolis, in totam sese diffudit provinciam, quod sæculo circiter tertio decimo contigisse autumamus. *Cujus præsidii appellatio* dein ùt cum Velsero de his ipsis Teriolis loquar, *magnum paulatim terrarum tractum occupavit.* Adstipulatur Velsero Lambecius: *Vulgare hoc & corruptum nomen Tyrolis accepit iste Celeberrimus Comitatus à vetustissima Arce ad Athesin fluvium sita, quæ in antiqua Notitia Imperii Romani Occidentalis, ubi agitur de Duce Rhætiæ primæ & secundæ, appellatur plurali numerô Terioli.* His prælibatis ad propositum & iter nostrum Veldidenam versus hos accingimus.

Chronici Gotvicens. Prod. 12. f. 831. De S. Corbin.

Annal. Boj. l. 3. f. 90. Bibl. Cæs. l. 2. c. 6. f. 509.

CAPUT IV.

Unde probari ejus Nobilitas possit ac debeat.

UT rite & ordine faciamus:

Singula quæque locum teneant sortita decenter.

Intendendus animus est non in aliquam rem unam, sed in plures simul continuas, ut si per aliquam rectam viam mittamus oculos, simul omnia, quæ sunt in ea, circáque intuemur, non ultimum tantùm videmus, sed ad ultimum. Quapropter cùm Veldidenæ Nobilitas commonstranda nobis sit, id aliis adminiculis fieri omnino nequit, nisi ex illis ipsis inprimìs Scriptoribus, qui de rebus Hetruscis adnotârunt aliquid: tum qui illo etiam tempore, Augusti nempe, inclaruêre, sub quo in Romanarum provinciarum Censum ac numerum Rhætia nostra devenit. Si apud hos obscura duntaxat, aut etiam dubia de rebus nostris mentio fiat, etiam ad Scriptores & monumenta posterioris ævi recurrendum, ad ea præcipuè, quæ initium

Horat. in arte. Quintil. l. 10. Instit. c. 7.

tium vel originem suam ex illo Augusti ævo trahere non infrequenti Authorum sententia novimus. Cùm autem, præter hæc magni semper ponderis apud Doctos nummi & lapides habiti sint, etiam hi consulendi, num aliquum diviti planè sinu suo recondant. Ut igitur ad præfixum nobis scopum perveniamus faciliùs, ea rimanda præ cæteris nobis sunt, in quibus certa Veldidenæ mentio occurrit: in Itinerario nimirum & Peutingeriana tabula; hinc etiam viam militarem non unam ingredi, itinera distinguere, mansiones quærere, & de Itinerario ac variis ejusdem terminis sollicitos nos esse Viri, quos paulò ante diximus, Litteratissimi, cautè monent. Videmus in Itinerario Capita Viarum Laureacum, Pontes Oeni, & Aquilejam: Videmus in omnibus ultimum seu terminum Veldidenam: videamus igitur ad ultimum, ad id nimirum, quum, & cur terminus Veldidena compelletur. Hoc ut accuratiùs fiat, rimanda nobis est ante omnia Itinerarii hujus antiquitas & authoritas: nam si Veldidenam antiquissimam esse, nobilissimámque velimus, nemo tam Bœotæ auris erit, qui, dum hæc audit, non statim requirat, quo Authore hæc asserta nostra fulciamus? Si igitur Antonini Itinerarium, si tabulam Theodosianam laudemus, iterum nobis cum Viris in hac arena exercitatissimis Simlero, Ducangio & Cluverio non ultra Theodosii & Valentiniani ævum progredi nos posse sentiendum est. At pace tantorum Virorum utique & nobis licebit inquirere, an non aliqua etiam argumenta, & fortassis non adeò infirma, pro Itinerario hoc militent, quæ ejus exordium ad Augusti ævum meritò promoveant. Longiorem equidem hæc res discussionem posceret, quam tamen eò maximè, quòd hanc Instituti nostri ratio non admittat, missam facimus, Lectorésque nostros ad elegantem illam solidamque Cl. Wesselingii hac super re præfationem ablegamus, ubi triplicem de hoc sententiam Authorum refert, primam Julio Cæsari & Augusto, alteram Antonino cuidam Augusto, & inter hos Antonino Bassiano & Severo, tertiam Æthico Istro, Martiano Heracleotæ aut Ammiano Marcellino, vel Missis etiam Theodosii adjudicantium: Singuli suis nituntur rationibus, & Wesselingius ipse, qui hanc rem omnium curatissimè discussit, putat Exemplar hoc, quod hodie nobis superest, Severi Imp. & Caracallæ tempora superare non posse, nec multum infra Constantini ætatem demitti. Hæ tamen rationes minimè impediunt, quò minus

Ad Itiner. Anton. novíss. edit. Amst. 1735.

ſimile Itinerarium jam Auguſti ætate confectum eáque ipſa loca inibi inſcripta fuiſſe credi poſſint, quæ poſtea pro rerum ac temporum conditione in aliud Itinerarium quale noſtrum eſt, fuerint transſumpta: quippe jam à Julio Cæſare, & M. Antonio Coſs. uſquè ad Conſulatum Auguſti tertium, & ſic ulteriùs orbem terrarum metiri cœptum Æthicus in prooemio teſtatur: *Ergo à Julio Cæſare*, ait, *& M. Antonio Coſſ. orbis terrarum metiri cœpit, id eſt, à Conſulatu ſuprascripti uſque ad Conſulatum Auguſti tertium & Craſſi, annis XXI. menſibus V. diebus IX. Zenodoxo omnis Oriens dimenſus eſt, ſicut inferiùs demonſtratur. A Conſulatu item Julii Cæſaris & M. Antonii uſque in Conſulatum Auguſti decimum annis XXIX. menſibus VIII. diebus X. à Theodoto Septentrionalis pars dimenſa, ùt evidenter oſtenditur. A Conſulatu ſimiliter Julii Cæſaris uſque in Conſulatum Saturni & Cinnæ à Polyclito meridiana pars dimenſa eſt annis XXXII. menſe uno, diebus X. ſicut definita monſtratur. Ac ſic omnis orbis terræ intra annos XXXII. à dimenſoribus peragratus eſt, & de omni ejus continentia perlatum eſt ad Senatum.* Jure igitur jam antiquiſſimis temporibus confecta fuiſſe Itineraria Chronographus Ferrarienſis apud Cl. Muratorium credit. Velſerus quoque affirmare non dubitat, quòd illi, qui principium & Inſtitutum hoc à Julio Cæſare Æthici verbis perſuaſi deducant, id ſe volente faciant, nec urbium poſteriorum appellationes obſtare, cùm ſecutis temporibus pro re nata adjici potuerint. Eruditiſſimus quoque Rollinus in ſua hiſtoria antiqua de Aſtronomia ex Hiſtoriæ Nat. l. 3. c. 2. Plinii aſſeverat Romanos jam à ducentis ferme annis ante Divum Auguſtum orbis terrarum dimenſioni vacâſſe, nempe ſtatim, ac extra Italiam ſuum Imperium protendere cœpêrunt, cùm ii Provinciarum ſubactarum Cenſum & dimenſionem peragere ſolerent. Sed ſufficit mihi Auguſti ævum, & plenum de hac dimenſione Plinii teſtimonium, quodque ibi affert, etiam de Bætica exemplum, *Bæticæ longitudo*, inquit, *nunc à Caſtulonis oppidi fine Gadeis CCCCLX. millia paſſuum, & à Murgi maritima ora XXII. M. paſſ. amplior. Latitudo à Cartejana ora CCXXIV. M. paſs. Agrippam quidem in tanta viri diligentia, prætérque in hoc opere cura orbem cùm terrarum, urbi ſpectandum propoſitúrus eſſet, erráſſe quis credat, & cum eo Divum Auguſtum? Is namque complexam eam porticum ex deſtinatione & Commentariis M. Agrippæ à ſorore ejus incboatam peregit.* Ex hac porticu igitur tot ſparſa in libro eodem III. Plinii delineata ſunt, & tot ubique

Script. Ital. t. 8. f. 474.

Rer. Aug. l. 3. f. 37.

t. 15. c. 2.

ubique in hoc locorum distantiæ & millia passuum descripta. Idem quod Plinius, alios quoque Romanos egisse nemo prudens diffitebitur; quis enim in provincias profecturus, quis usurus cursu publico sibi de Itinerario non providet? Equidem de ætate hujus, quod circumfertur, Itinerarii certi quidquam statui haud potest; quippe non tantùm MSS. nobis desunt, quibus inter se collatis discerni queat, quodnam illorum antiquius sit, aut emendatius, sed & hæc ipsa, quæ habemus, nunc Antonium (ùt Codices Blandinianus, Pithœanus, Parisinus, Vossianus & alii, imò teste Schotto plerique veteres) nunc Julium Cæsarem Dictatorem, (ùt Codex Cuspinianeus) Authores videlicet diversos Itinerarii præferunt, addito insuper ad Antonium ubivis *Augusti* nomine, unde demum vel per errorem Librarii *Antoninus* prodiit, quem exhibent Vaticanus & Regius Suritæ Codex, vel certe Continuator operis pro Authore positus est; quin enim continuatum ab Imperatoribus subsequentibus, imò & pro temporum, urbium recens conditarum aut bellorum ratione immutatum fuerit hoc Itinerarium, nemo est, qui dubitet. Suspicari hîc tamen valde pronum est, prima fortè autographa Antonii, Augusti & Lepidi nomina retulisse, cùm omnia ista ab his acta fuerunt, ùt, præcipuè de Coloniis Author idoneus illius sæculi, Julius Frontinus asserit: *Hoc opus omne arbitratu Octavii Cæsaris & M. Antonii & M. Lepidi per tres Imperatores actum atque signatum est.* Ultimi verò nomen quòd ab Augusto (teste Plutarcho in Antonio & Suetonio in Augusto) exauthoratus, ac proscriptus, aut ab Senatu hostis judicatus fuisset, de industria erasum, si non librariorum negligentiâ ommissum, videri posset. Hanc Conjecturam si quis respuat, is saltem ea spernere vix poterit, quæ tandem in præfatione Simlerus affert, *quòd si nimirùm nec Julius, aut alii, author non foret, non tamen propterea nihil ad Julium, aut Antoninos hoc opus pertinere censeo, sed existimo, descriptionem aliquam regionum & urbium illorum jussu primùm factam, & postea sæpè mutatam, aut auctam nomen vetus servâsse, ut Julii aut Antonini diceretur;* Nam (ut Cl. Wesselingii verbis utamur ac sententia) *cùm ad cursum vehicularem atque expeditiones militares Itineraria fuerint necessaria, habuerintque Romani & itinerum mensores, & Itineraria jam olim, fieri potuit, ut ex eorum numero nostrum fuerit, quod paulatim, sicuti in simili genere assolet, novis urbium titulis locupletatum est.*

p. 133. Ad Itin.

Ex quibus denique omnibus & singulis hoc certò evinci posse credimus, multa, imò fortè pleraque à primo etiam, aut certè secundo sæculo esse in hoc Itinerario locorum nomina; ab Augusti proin adhuc ævo residua, ipsúmque hoc antiquissimum monumentum rebus firmandis apprimè utile ac necessarium, quod unanimi authorum consensu discimus.

Post Itinerarium expressam Veldidenæ mentionem celebris illa Peutingeriana tabula facit, quæ licèt ferè ex consensu Doctorum Theodosii Junioris primùm ævô confecta fuerit, non tamen ea prima censenda est; ex Manuscripto enim Bibliothecæ Augustanæ Codice apud Raderum in hujus Imperatoris aula sancta certò constat, p.41. orbem terrarum ita jam priùs, fuisse dimensum; sic enim versus 10. & 11. refert:

In melius reparemus opus, culpámque priorem
Tollimus, ac totum breviter comprendimus orbem.

Imò hisce Tabulis jam Græci usi fuerant, ut Herodotus de Aristagora, Ælianus de Socrate, & Laërtius de Theophraste testantur. Strabo quoque post Homerum jam in Græcia eas confectas fuisse commemorat. Apud Romanos insuper jam Varro talem viderat, l. 1. c. 1. R.R. ut Propertium, Vitruvium & Plinium, Plutarchum, Florum, Suetonium taceam, quorum testimonia brevitatis causa prætereo, ex quibus omnibus certum mihi fit, hanc superstitem tabulam longè antiquiorem, & florentibus haud dubiè olim Romanorum rebus delineatæ exemplum esse, ac proin inserta ibi loca antiquissima pariter censeri posse.

Itinerario & Tabulæ Peutingerianæ demum etiam Illustris illa *utriusque Imperii Notitia* jungitur, quam tamen Viri eruditi unanimi consensu Theodosii pariter Junioris temporibus adjudicant, & fere ultimum esse exspirantis paulò post Romanæ Majestatis ac amplitudinis monumentum affirmant. Hæc de residuis quidem illô adhuc ævô urbibus locisque inclytis fidem facit indubiam, de Veldidena verò locus ejusdem perobscurus est, haudquaquam tamen, ùt mihi videtur, negligendus: Volui igitur & hujus incertum testimonium certis Itinerarii & Tabulæ adjungere; Cùm & Notitia cum tabula ejusdem sit ævi, atque ex hac & Itinerario multùm illustrari soleat, de

de quibus singulis, quantùm ad Veldidenam faciunt, mox ordine pandam, reliquis probationum monumentis in aptiorem interim locum sepositis.

CAPUT V.

Quomodo ex Itinerario Antonini.

POstquàm igitur, quæ præmittenda esse diximus, executi sumus, pedetentim ad opus ipsum accingere nos oportet. Diximus paulò ante, claram Veldidenæ mentionem, & quidem cum præstantia quadam in Itinerario fieri: Videamus igitur, quomodò fidem liberemus: Et en! post descriptas Pannoniæ & Norici vias, imò in media Norici totius Metropoli in conspectum venit:

ITER A LAURIACO VELDIDENA.	M. P. CCLXVI. sic.
OVILABIS	M. P. XX.
LACIACO	M. P. XXXII.
IOVAVI	M. P. XXVIII.
BIDAIO	M. P. XXXIII.
PONTE AENI	M. P. XVIII.
ISINISCA	M. P. XX.
AMBRE	M. P. XXXII.
AD PONTES TESSENIOS	M. P. XL.
PARTHANO.	M. P. XX.
VELDIDENA	M. P. XXIII.

Post hanc Norici Metropolim nobilem alteram in hac provincia urbem videmus, à qua iterùm Veldidenam via dirigitur, à Ponte Aeni nempe, ùt sequitur:

ITER

ITER A PONTE AENI VELDIDENA.	M. P. XC. sic.
ALBIANO	M. P. XXXVIII.
MASCIACO	M. P. XXVI.
VELDIDENA	M. P. XXVI.

Tertia demum directio ab urbe nobilissima atque una inter Imperii Romani Principes, ibi hisce legitur:

ITER AB AQUILEIA PER COMPENDIUM VELDIDENA.	M. P. CC. XV. sic.
AD TRICENTESIMUM	M. P. XX.
IULIA CARNICO	M. P. XXX.
LONCIO	M. P. XXII.
AGUNTO	M. P. XVIII.
LITTAMO	M. P. XXIII.
SEBATO	M. P. XXIII.
VIPITENO	M. P. XXXIII.
VELDIDENA	M. P. XXXVI.

Ex hac triplici mentione Veldidenæ; & quòd in omnibus pro termino fuerit assignata, nobilem hanc fuisse viri doctissimi contendunt; imò aliqui Rhætiæ Principem se deprehendisse crediderunt, ùt c. I. pluribus executi sumus, ubi nimirum Surita Veldidenam *nobilem mansionem: alicujus nominis, celebritatisque locum*, Cluverius, Cellarius *antiquam urbem: Magni nominis & celebritatis* Lambecius: Cl. Mascovius disertè *Caput Provinciæ* compellat; Cui alio in loco etiam Cellarius adstipulatur, ubi enim Curiam Caput Rhætiæ primæ fecisse Velserum refert, mox addit: *at plura itinera per Rhætiam ducuntur Veldidenam, à Lauriaco, à Ponte Oeni inferiore, ab Aquileja - - - - ut vel eo nomine Veldidena præferri possit.* Cæterùm rem gratam nobis præstitissent viri hi doctissimi, si etiam uberiorem afferti hujus rationem reddidissent, quam puto, in hoc præcipuè versari, ut certa quædam convenientia & similitudo inter horum itinerum Capita ac terminos probetur, velut si dicerem, Capita seu Directiones viarum fuêrunt satìs nobiles, non decet proin illis terminos statuere minùs celebres, aut omnino ignobiles. Congessi in

Geogr. antiq. l. 2. c. 7. §. 34.

in hunc finem multis aliquando foliis, quidquid illustre de his Capitibus inveni, quæ tamen hîc paucis dare meliùs constitui: Et inprimis quidem de Laureaco, quod Colonia Augusti fuerit, qualem lecto rite post Lipsium lapide Cl. P. Hansizius probè adstruxit, nihilque obesse, quòd ejusdem nec Plinius, nec Ptolomæus meminerit, cùm prior aut compendium secutus sit, aut propiora, Italísque notiora recensuerit, quòd ex oblivione suô locô Coloniæ Celeberrimæ Carnunti patescat, hócque indicio sit, in recensendis provinciarum oppidis non usquequaque curiosum fuisse. Nec Veldidenam duntaxat ab hac, Lauriaco nempe, ceu Capite dirigi in eodem Itinerario itinera, sed etiam Augustam Vindelicam & Brigantiam urbes utique nobilissimas legentibus constat, utì & in utriusque Imperii Notitia adscriptum huic loco esse Præfectum Legionis III. Præfectum Classis Lauriacensis, & Magistrum Officiorum Fabricæ in Illyrico Laureacensis, & Lancearios Laureacenses &c. Ut Metropolim olim fuisse totius Norici Ecclesiasticam subticeam, quæ aliáque decora in primo Cl. Hansizii tomo, atque apud Geographos alios affatim inveniuntur. Germ. S. T. 1. f. 3.

Altera ùt vidimus, in Norico Civitas Illustris, unde Veldidenam ibatur, Pons Oeni fuit, Oettinga vetus & nova, quemadmodùm Aventino, Velsero, Lazio, Irenico & plerisque Scriptoribus Boicis in hac re utique peritioribus meritò visum, idque Aventinus peculiari etiam libello perfecit, amplitudinem verò eleganter Jacobus Irsing S. J. in suo de Oettingana Virgine libello descripsit. Eadem in eodem rursus Itinerario non tantùm pro Capite Veldidenam, sed etiam ad Castra assignatur. In Notitia insuper Equites Stablesianos Juniores ibidem commoratos fuisse invenio. à p. 1.

Caput demum Directionis tertium Aquileja fuit urbs longè omnium celebratissima, quam à Romanis conditam munitionis loco contra habitantes suprà Barbaros, & emporium fuisse Strabo, Coloniam Latinam Livius, Vellejus Paterculus, Plinius & Ptolomæus, urbem opulentam Mela, Felicem Martialis l. 4. ep. 25. Augusti ipsius præsentiâ nobilitatam Suetonius asserit *Aquilejam ab urbe usque progredientis*, Herodianus *maximam & ingentis magnitudinis* compellat. In Itinerario pro Capite præterea Salonas, Sisciam, Bononiam, & in Hierosolymitano Sirmium usque præscribitur: In qua teste Notitia Præpositus Militum Præsentalium, & Præfectus Classis, & Pro- Geogr. l. 5. l. 39. 55. l. 3. l. 1. c. 19. l. 3. c. 1. l. 2. c. 3. l. 8. c. 2.

 curator

curator Monetæ Aquilejenſis ſedem fixit; verbô rem omnem ab-
t.2.f.629. ſolvit perantiquus apud Schelſtratenum Geographus: *Italiæ verò Civitates, & aliæ claræ ſunt, puta Aquileja & Mediolanum.* Sed juſtô longior eſſem, ſi pro dignitate de tanta urbe verba facerem, geſta præcipuè ibidem Sæculi III. & IV. narraturus, ſi Coloniæ memoriam, Deos locales, & Magiſtratus fuſiùs recenſerem; abſolvit me hoc labore Illuſtriſſimus Marchio Maffejus in Verona ſua P. 1. f. 201. ac Doctiſſimus Præſul Philippus à Turre in ſuis de Beleno, & reliquis Deorum Aquilejenſium monumentis, ac recentiſſimè etiam Clariſſimus ibidem Canonicus Dominicus Bertoli, innumeris ferè, quas de hac urbe collegit, antiquitatibus integro volumine deſcriptis.

Quibûs omnibûs rite penſitatis utique indignum videri poſſet, tam Illuſtribus Directionum Capitibus pro termino locum aliquem ignobilem ponere, cùm ex verbis S. Hilarii Pictavienſis colligi pronum ſit, talibus itinerum terminis non manſiones, oppidáve, ſed
In Pſalm. 118. edit. Baſ. de A. 1553. f. 363. potiùs urbes reſpondiſſe, verba S. Patris hæc ſunt: *Nam in communibus & terrenis viis legem meminimus eſſe in ſpatiis menſuras: cùm paſſuum mille intervalla quædam legis, viæ ſigna ſtatuuntur, cùm manſionum requies diſponitur, cum uſque ad Urbem refectione viantium congrua rurſum manſionum intervalla dimenſa ſunt.* Quibûs utique verbis pro termino urbem fere ubivis aſſignatam fuiſſe ſanctus hic Præſul innuere videtur; ſub nomine urbis autem inſignem aliquem locum intelligi vel ex eo patet, quòd Plinius celeberrimas & maximas urbes tantùm oppida, & ſolam Romam urbem compellet, quam tamen hîc intellectam eſſe non putamus, cùm illô ævô jam Conſtantinopolis ſedes Imperii fuerit, & reliquæ magnæ urbes contra ſtylum illius ſæculi tantùm manſiones appellandæ fuiſſent.

****

CAPUT VI.

Ex Tabula Peutingeriana.

ITinerario, quod Antonini vulgari audit nomine, jungere ſolent Geographiæ antiquioris periti Tabulam illam, quam ab Inventore, non verò Authore (qui neſcitur) Peutingerianam, à loco, ubi

ubi inventa eſt, Auguſtanam, à tempore verò, quô communiter confecta creditur, Theodoſianam vocitant. Ex utroque iſto quantivis pretii monumento, cui par in hoc genere nihil, nihil ſecundum tranſmiſit antiquitas (ùt magnificè omnino loquitur primus editor Anonymus apud Muretum) nobiliora loca omnia, quæ ad vias Romanorum militares ſita ſunt, ediſcimus. Cùm igitur Veldidena ad veterem illam viam Regiam Itinerario teſte ſit poſita, certum quoque ſit, in Tabula neceſſariò reperiri debere, cùm hæc ex Conſenſu Doctorum, imo oculari in Bibliotheca Regia Vindobonenſi inſpectione nil ſit aliud, quàm Volumen membranaceum latitudine pedem circiter unum exæquans, longitudine pelliculis ſcitè conglutinatis pedum viginti duorum menſuram ferè ſuperans, ac totius Imperii Romani vias publicas ac militares cum locis adjacentibus, ſpatiiſque intermediis adſcriptis exhibens. Verùm fruſtra in hac Tabula Veldidenæ nomen expreſſum quærimus, nec illius veſtigium inveniremus, niſi ex inſtituenda cum Itinerario comparatione appoſitáque locorum aliunde notorum diſtantia vel vicinia noſceretur; Tacent quidem communiter Geographi, tacent Cluverius, Cellarius, & Ferrarius, imo ipſi etiam tabulæ hujus Interpretes; ſed res ex ipſa nominis mutatione plana fit, poſteaquam magno noſtro bono Cluverius (quin Veldidenæ mentionem fecérit) Tabulam hanc cum Itinerario, itinere nimirum *Auguſta Veronam* ſic contulit:

Tabula Peutingeriana.		*Antonini Itinerarium.*	
Auguſta Vindelicûm		Auguſta Vindelicûm	
Ad Novas		|	
Avodiaco		Abuzaco	XXXVI.
Coveliacas		|	
Tarteno	XX.	Parthano	XXX.
Scarbia	XI.	|	
Vetonina	XVIII.	Veldidana	XXX.
Matrejo	XVIII.	|	
Vepiteno	XX.	Vipiteno	XXXVI.

Ital. antiq. l. 1. f. 122. & 344.

Sublabione	XXXV.	Sublavione	XXXII.
Ponte Drusi	XIII.	|	
|		Endide	XXIIII.
Tridente	XL.	Tridento	XXIIII.
Sarnis	XX.	|	
|		Ad Palatium	XXIIII.
Vennum	XXIIII.	|	
Verona	XVIII.	Verona	XXXVI.

Vides hîc Veldidenam Vetoninam dici cujus etymologiam nominis nemo facilè hariolabitur: Sed notabunt hîc forte aliqui, inter Scarbiam & Matrejum nihil aliud in hac tabula, quàm solum nomen VETONINA adscriptum inveniri: neque ad exemplum Celebriorum aliàs in hac ipsa Tabula urbium turres saltem binas, morósque depictos cerni, utpote quibus solis loci cujusdam præstantia designetur, quod Cellarius in Atuaca p. 274. in Novomago Batavorum p. 279. Faliatis in Mœsia p. 460. Præneste in Italia p. 688. Et denique Sebastia in Ponto ac pluribus aliis sagaciter deprehendit: Imò Tridentum longè nobiliorem videri urbem, cùm instar Augustæ, Veronæ, Ticini, Mediolani, duabus turribus expressa sit. Verùm & his satisfacturum me puto, si nihil obstare hanc simplicem scripturam Nobilitati Veldidenæ docuero, idque aut errore, aut ex composito ita factum comprobavero: Animadvertant enim hi præprimis velim, Tabulam hanc tum Anonymo, qui vidit, tum Cl. Lottero, qui singulari illam dissertatione illustrans ab illis, qui viderant, scire potuit, aut vidit ipse, totam quantam iis conscriptam Characteribus, quæ ad Sæculum VI. aut VII. pertinent (quas primus Editor Anonymus, malè Longobardicas in præfatione dixit, quales tamen Litteræ, ùt Illustrissimus Maffejus in Verona illustrata, & in Historia Theologica solidè ostendit, nunquam fuêre.) In eadem rursus tabula quamplurima admodùm depravata, erroribúsque Librarii plena reperiri: atque eapropter difficulter ante sæculum sextum aut omnino septimum exaratam fuisse etiam ex his fit credibile. Eandem igitur hujus tabulæ originem & sortem fuisse credere pronum est, qualem Itinerario adscripsimus; similes nimirum tabulas antiquioribus & prosperis, adhuc Romanorum rebus confectas esse,

Marginal notes: Orb. Ant. t. 1. t. 2. — p. 14. — P. 1. p. 322. In App. p. 60.

se, dein verò interpolatas, & partim adscriptis novis urbibus pro rerum circumstantiis, usque ad Theodosii ævum post extinctum Gratianum duràsse aliquas, ex quibus hæc, quæ sola superest, sequiori ævo exscripta sit. Hæc ut asserere auderem, movent me præprimis illa ipsa loca nostra paulò ante curatiùs excussa, Laureacum scilicet, Pons Oeni, Aquileja, ut de aliis taceam, domesticis veluti argumentis contentus. Viam enim inter alia principem nostram Aquilejâ per compendium ac partem Norici Veldidenam omisit, contenta, illam alteram ab Opitergio Tridentum suum annectere; Non Lauriacum Norici Metropolim, quod *Blaboriacum*, non Pontem Oeni, urbem olim amplissimam, quam ad *Enum* vocat, charactere aliquo nobiliori signavit: rationem hîc aliam subesse non puto, quàm quòd illæ ab irruentibus barbaris jam à multo tempore deletæ fuerint: De Lauriaco fidem Velserus facit ab Anno Domini 468. ab Hunnis eversam fuisse, urbes verò vicinas, totámque Boicam multis sæculis eorum excursionibus & latrociniis vastatam, ut adeò & Pontem Oeni immunem perstitisse nemo prudens sibi persuaserit. Quapropter mirum haud ulli videbitur, si etiam Veldidenam nostram, jam ante Laureacum (ùt infra docebimus) circa annum nimirùm salutis 452. ab immissis per Attilam, dum Aquilejam obsidebat, per compendium Veldidenam, aut Tridentino Itinere copiis, destructam, nullâ omnino notâ ab aliis distinxerit; tempore enim D. Gregorii Turonensis & Venantii Fortunati (sæculo scilicet sexto jamjam adulto) non urbs ampliùs Veldidena, sed jam *Castrum apud Brionas fuit, in quo templum Divi Laurentii per incuriam longinqui temporis valde detectum*, (ùt loquitur S. Pater) per exiguitatem vix restaurari potuit, quod tandem, & per prodigium factum, ùt in fine pluribus differemus. Quòd autem Augustam Vindelicûm binis turribus nobilitaverit, non moror, nam etsi ea urbs, teste Duumviro suo Velsero, Attilæ furorem non evaserit, mox tamen, ùt plerumque urbibus limitaneis & emporiis contingit, reparatam fuisse ex Venantio Fortunato suspicor, qui Celebrem inibi D. Afræ Cultum innuit, urbemque *Augustam*, de qua nobis sermo, inter Virdonem Lycúmque sitam, non ejus rudera commemorat: atque hanc pariter causam esse reor, quòd Aquileja in tabula depicta sit:

Rer. Boic. f. 98.

Rer. Vind. l. 8.

Mœnibus & portu Celeberrima. Auson. Vineti. n. 203.

Nam licèt ab Attila destructa fuerit, paulatim tamen, ut Inclytis emporiis, quale jam Strabo fecit, fieri amat, ex cineribus reviviscere & in sedem Patriarchalem assurgere cœpit: circa medium enim sæculi VI. centum circiter, ex quo cladem Attilæ perpessa est, annis de ea Justinianus Imperator dixit: *urbem esse Occidentis maximam, sæpiùs ab Imperatoribus habitatam*, ùt ritè hunc textum ex Græco legit Illustrissimus Scipio Maffejus, & licet intellexisse tempus ante Attilam ex his verbis Justinianus videatur, nisi tamen restaurata fuisset, potiùs dicere debuisset, olim talem fuisse ac tantam, non verò adhuc *esse maximam*. Denique etiam Tridentum urbem binis turribus illustrem afferunt: ast neque in hac multùm hæsito, nam, quemadmodùm jam dixi, Exscriptor tabulæ, Librarius VI. VII. aut forte etiam VIII. sæculi fuit, cui Celebris illa ætate videri poterat urbs Tridentina, utpote quæ Longobardis tunc in Italia dominantibus una ex Regiis Ducum hujus gentis fuerat, ex quibus Evinus, Gaidoaldus & Alachis Paulo Diacono, Husingus Ariboni memoratur. Dein si singulare quidquam ex hac Tridenti prærogativa velis eruere, illud fortè eveniet, hanc urbem, cùm sola sic delineata compareat, urbem Regionis totius, Rhætiæ nimirùm Principem fuisse, ipsi Augustæ Vindelicorum, ùt figurâ, sic dignitate parem, quod nec ipsi Scriptores Tridentini unquam dixêre, nobisque aliis insuper ex rationibus non constare, palam suô locô faciemus.

In præfat. Nov. 29. Veron. Illustr. p. I. p. 101.

****

CAPUT VII.

Ex Notitia utriusque Imperii.

NOn imparem Authoritate Itinerario aut Tabulæ celebrem illam Notitiam utriusque Imperii vivente adhuc Theodosio M. circa finem Sæculi IV. aut certè ad initium quinti sub Juniore conscriptam, atque hinc Tabulæ Autographæ coævam censent Eruditi, quam meritò pretiosum documentum Illustrissimus Maffejus, Nobilissimum Codicem Cl. Caryophylus compellat: accuratum verò ejus ordinem Cellarius allatis etiam exemplis comprobat. Conti-

Veron. ill. f. 154. In therm. Hercul. Orb. antiq. P. I. p. 258.

Continet autem hæc Notitia systema totius Orientis & Occidentis Imperii, instar illius libelli, quem teste Dione Augustus Pisoni tradidit, *in quem exercituum & redituum publicorum ordinem descripserat,* aut Breviarii illius ejusdem Augusti, *quantum militum sub signis ubique esset*, aut libelli Tiberii *quantùm Civium Sociorúmque in armis.* Hinc & breviarium Theodosii Alciatus compellavit, ut adeò etiam hujus Notitiæ exordium seu methodum, usúmque Augusti ævo cum Pancirollo non immeritò quis posset adscribere, quæ dein pariter pro ratione temporum, principúmque mutata fuerit. l. 53. p. 517. Suet. in Aug. c. 101. Tac. Ann. 11.

Si ergo, ùt contendimus, locus tam nobilis Veldidena fuit, citra dubium in hoc systemate, ubi, quidquid urbium, locorúmque eximium in Romano Imperio fuit, comprehenditur, erit inserta? sed frustra revolvebam hunc insignem laterculum, nullibi Veldidenam, Vetoninam nullibi invenire poteram, donec excussis Rhætiæ utriusque locis omnibus aliquid modicæ, & adhuc satis obscuræ lucis in figuris X. locorum sub Duce Rhætiæ primæ & secundæ, ejúsque Insignibus deprehendisse aliquid mihi visus sum, dum in Rhætiæ I. & II. depictis castris ac mansionibus primo statim loco ac ordine bina veluti Munimenta majori ambitu & decore præ cæteris insignita conspexeram, quorum priori *Augustanis,* alteri *Phibianis* inscriptum legitur. Sub Augustanis autem Augustam Vindeliciæ, seu, ùt vocat Notitia, Rhætiæ secundæ Caput, & urbem principem intelligi contra infirmas aliorum conjecturas cum scientissimo hujus Notitiæ Interprete Pancirollo arbitror, sub alio enim hic in Notitia utriusque Rhætiæ descripto, aut depicto loco delitescere nemo somniavit hactenus: comprehendi autem in Rhætia I. & II. urbem Principem Limitaneam, & antiquissimam Augusti Coloniam debere, quibus prudens assentietur; cùm imperceptibile sit, talem locum sinè militibus fuisse: si autem milites habuit Augusta, utique Notitia, quæ omnes omnino & locorum etiam omnium milites recenset, hos non omisisset. Et si ab Augusti jam ævo habuit, ùt Epitaphia complura apud Velserum loquuntur, cur irruentibus sub Notitiæ tempus tot barbaris demiserit? sub Augustanis igitur Augustam debere intelligi ne dubitare quidem ausim. Hîs jam ritè præmunitîs indagandum nobis est, qualem ex Phibianis locum exsculpant Interpretes, ac Geographi reliqui. Agathodæmon, qui teste Cellario Geographicas Ptolomæi rationes in tabulas digessit, ad Lycum f. m. 171. l. 3. In præf. orb. antiq.

cum non procul ab ejus in Danubium ostiis ponit pauculis ab Augusta Vindelicûm horis: Pancirollus hôc titulô longiùs & ultra Danubium removet: Ptolomæi Glossator Anonymus *Pheniana*, inquit, nunc *Laubianum* appellant: Gerardus Mercator in Ptolomæi sui eleganti editione Belgica *Bebenbusium seu Babenhausen* interpretatur: Cluverius in sua Vindeliciæ ac Norici tabula è Regione Augustæ ad Guntiam fluvium ponit, eundemque locum censet, qui Ptolomæo *Phœniana*, Notitiæ *Piniana* & *Phebiana* est: atque cum Rhenano *Babenhausen* ad Guntiam amnem interpretatur, addens tamen, *at de situ ejus nihil liquet*. Beatus Rhenanus Castra Augustana & *Phebiana*

Rer. Germ. edit. Ulm. 1693. p. 637. jungit, *per Augustana Castra*, inquit, *Augustam* (Augspurg) *accipio, quam primariam Rhætiæ Superioris urbem fuisse non ambigo - - - - - Alemannis Metropolis posteriùs dicta est, quando hæc gens primam Rhætiam occupavit. Ceterùm Phæbiana Castra arbitror Allemannis in Beben-*

p. 638. *busium* (Babenhausen) *versa apud Clarissimum Ptolomæum Pheniana legimus* &c. Jacobus Otto in uberrimo ad Rhenanum commentario non procul Laugingiaco fuisse; ubi nunc pagus est Höiningen opinatur, nisi *Babenhausen* restituendum sit, aut secundùm alios Burgau: Eadem prorsus Hoffmannus in suo Lexico tradit, incertum, an ex Ottone, an hic ex illo hauserit, apertè enim unus alte-

f. 257. rum citat. Ferrarius *Febiana* & *Phæbiana* vel *Phæniana* Ptolomæo, Pyramio *Bebenhausen*, aliis *Laugingam* dici affirmat, cui ibi Baudranus adstipulatur, addens tamen, aliis & meliùs *Burgavium* videri: o-

l. 2. c. 7. mnium brevissimè Cellarius suam hac de re mentem explicavit:

p. 417. *Phæbianis*, ait, *quæ doctis videntur esse Babenhausen.* Quin vel verbulum addat, num huic sententiæ suum addat, demàtve calculum: Velserus cùm ubi tutò pedem figeret, non inveniret solum satis congruum, de Phæbianis velut ex composito silet. Inter hos ipsos Aventinum maximè miror, quòd ille in condendis aliàs, explicandisque Vindeliciæ locis plus æquô audax in omni Etymologia nil affine invenerit, aut exsculpserit: Ex his tamen varia in rem meam eruo, & inprimis quidem locum hunc diversis omnino modis in Notitia, Ptolomæo, & à Librariis scriptum descriptúmque deprehendo; In Notitia enim mea ad figuras *Phibianis* contextus *Febianis* habet, Mercatoris Ptolomæus *Piniana*, Pancirolli *Pheniana*, Cluverii *Phæniana*, Ferrarii *Phebiana*. De loco pariter ingens discordia inter Authores, ùt audivimus, viget: Pancirollus cum Ferrario *Laubia-*

num

num seu *Lavinganum*, Mercator, Cluverius & Beatus Rhenanus cum Pyramio *Bebenhusium*, Jacobus Otto *Foinganum* aut *Burgovium* cum Baudrano faciunt, rationem nemo unus addit, Cluverius de situ non constare dicit, Cellarius autem omnino nihil decidit. Imò ut rem dicam, multi sine ulteriori Examine locum ad trutinam non vocantes alios sine hæsitatione aut secuti sunt, aut litem declinârunt; Agathodæmon tamen plerosque excusare videri posset, eò **In præf.** quòd in tabula Geographica Rhætiæ, Norici & Vindeliciæ illam ùt diximus in hac (Vindelicia nimirùm) locaverit, & quamquàm Cellarius monuerit, quòd sit pressè secutus Authorem suum, tantúmque habeat fidei, quantùm ipse habeat Ptolomæus, in Phæbianis tamen excusandus non est, cùm Rhætiæ illam Ptolomæus indubiè adscripserit, Agathodæmon verò in Vindelicia hanc urbem posuerit: nisi dicere velis cum Cellario, nec Ptolomæum (& hinc nec Agathodæmonem) Rhætica & Vindelicia probè distinxisse: *Ptolomæi rationes*, inquit, *ut ejus trans Alpes sunt pleraque, etiam inalpina, turbatiores sunt.* **p. 413.** Veniam igitur mihi à tantis Viris exoro, quòd eorum vestigiis haud insistam, cùm eorum nemo unus convenientem opinionibus suis rationem exhibeat; alia igitur via mihi ineunda est, ut illud saltem, quod firmiori nitatur conjecturâ, assequi valeam.

Notandum igitur nobis præ cæteris est, locum *Phibianis* inter delineatas in Notitia urbes & mansiones ad latus *Augustanis* eadem forma ac amplitudine esse depictum. Sub *Augustanis* autem Augustam Vindelicûm totius Regionis Principem, ac Rhætiæ secundæ Metropolim intelligi paulò ante asseruimus: quidsi autem è regione sub Phibianis urbs princeps Rhætiæ I. latitaret? par certè ejusdem forma est, par Majestas, imò *Phæbiana* in Rhætia collocavit Ptolomæus, quam à Vindelicia gnaviter distinxit, cur igitur in Vindelicia quæramus, cur urbem principem diversam non procul alterius principis Augustæ locemus? atque uni eidémque provinciæ bina concedamus capita eodem ævo, in eadem vicinia, iisdémque insuper prærogativis? hoc fidem planè omnem superat. Ad exemplum igitur aliorum in Agathodæmone locorum, quæ ille in Rhætia II. seu Vindelicia erroneè posuit, Taxgætium nempe, Ebodurum, & Drusomagum, quarum olim primum Viri docti *Rottwilam*, aut *Riedlingam*, alterum, quod inter Brigantium & Lycum ille medium statuit, ac tertium Drusomagum nempe, quod *Memingam*, alii verò

D *Campi-*

Campidonam Civitates volunt: nunc verò ex his binas Scriptores Rhætici apertè sibi vindicârunt, atque *Tavetschium Curiam* esse contendunt, tertium verò Cellarius expressis verbis nobis adjudicat, dum ait: *monumentum ex illo bello posteriori etiam ævô, Pons Drusi, utì in Theodosiana Tabula vocatur, inter Sublabionem & Tridentem situs, qui videtur Ptolomæi Drusomagus esse, quam ipse in Rhætia quidem ad fines Vindeliciæ collocavit.* Ad exemplum, inquam, horum locorum & nobis, Rhætiæ nimirum primæ Caput, *Phæniana* & locum principem vindicemus, qui alius præter Veldidenam ob tot illuc concurrentes Itinerum Directiones esse vix poterit: nec credibile enim fit, urbem tam nobilem & ob viarum commoditatem celebrem milites non habuisse, cùm minùs clara Civitas Teriolis tales, & complures habuerit: imò in Notitia omnino omissum fuisse, aut omitti potuisse neutiquam censeo. Neque obest in nomine illi cum Veldidena non convenire; nam & nomen Vetonina cum Veldidena non congruit, & tamen præter dubium Veldidena est, ùt comparatio docuit, quod & nemo Eruditorum hactenus aut negavit, aut negare potuit: namque ex tot mutationibus paulò ante adductis meritò colligitur, hunc in Notitia locum nostrum immunem à Librariorum erroribus ad nos non pervenisse, neque urbi tam nobili, aut præsidio militari aptior alius in Rhætia, quò ipso Ptolomæo asserente pertinet, assignari poterit. Addo, non obstare, quòd *Phæniana* sub Danubio posuerit Ptolomæus & Agathodæmon, cùm & Danubium per multa divisum Capita in his (Rhæticis) Alpibus, oriri Strabo, qui græcè scripsit, imò Herodotus & Aristoteles, qui Græcus & ipse, in Pyrenæo seu Brennero nostro nasci dixerint, ex quibus fortasse tam Ptolomæus quàm Agathodæmon complura hauserunt, & sic utique ad unum ex fontibus Danubii Phæniana Castra sita reperissent hi ambo, ad Oenum nempe, quem adductis etiam rationibus Danubii fontem esse non omnino ineptè asseri posse Scheuchzerus putat. Si cui hæc sensa displiceant, illi respondebit adhuc semel Cellarius, in Vindelicia reperens: *Ptolomæi loca, ut solent, perturbata hìc nimis sunt:* quia ipse Notitiæ Author homo Græcus (Nardino teste) Constantinopolitanarum Regionum situs exactissimâ quidem diligentiâ, non item Romanas notavit, hinc pariter mirum non est, quòd Augustam Vindelicorum Rhætiæ II. Caput, Veldidenæ Rhætiæ I. Capiti præposuerit, cùm Imperatores Orientis

Diss. 7. p. 557. de Druso &c.

l. 3.

l. 1. Meteor. c. 13.

Hydrograph. Helv. p. 31.

Rom. vet. f. 115.

rientis plùs urbes limitaneas curare & militibus operibúsque illô ævô munire necessum habuerint: ut taceam, ibi insuper tunc temporis Præpositum thesaurorum sedem habuisse, qualis nullus Veldidenæ fuisse legitur.

Si demum (namque & hoc opponere possunt) de his omnibus locis, nominibúsque Romanos Scriptores altùm silere referant, id mirari me minimè ajo, cùm res Rhæticæ in Livio, imò in ejus Epitomatore (nam Caput insertum non invenitur in MSS.) & libri XX. Bellorum Germaniæ Plinii Majoris perierint: Strabo insuper teste Hoppero ad Ægydium Tschudum Alpinas gentes, præcipuè Rhætos non viderit, Plinius vero ac Tacitus oculati aliàs testes jejunè hæc omnia tradiderint. Cæterùm si tamen omnia hæc minùs excussa aut firmata acriter quis obfirmatô animô rejiciat, is sciat, me hisce allatis colophonem addere Scriptioni haud velle, sed alia adhuc mihi superesse Veldidenæ nobilitandæ monumenta. In præf. ad Strab.

CAPUT VIII.

An fuis in Itinerario Directionum urbibus ætate par fuerit Veldidena.

INtelleximus paulò ante in Itinerario Antonini ab urbibus Laureaco, Ponte Oeni, & Aquileja vias regias, militares, ac principes velut ad terminum dirigi, atque hinc tres has urbes Directionum Capita Veldidenam versus à nobis vocari fas erit, uti & Veldidenam terminum: solet enim hoc Itinerarium enumerare vias & mansiones intermedias cum suis distantiis plerumque ab uno aliquo loco principe, quod ideò Caput, ad aliud tanquam ultimum, quod terminum nominamus, dirigere. Hæc igitur Capita, si ex antiquioribus Romæ, Gentium Dominæ, urbibus fuerint, etiam pro Veldidena militare mox ostendemus. In more namque positum Romanis jam à primis Reipublicæ temporibus fuerat, devictis gentibus Coloniarum vincula injicere; teste enim Seneca: *Populus Romanus.* Consol. ad Helv. f. m. 808.

manus, quas Colonias in omnes provincias misit, ubicunque vicit Romanus, habitat. Rationes politicas Siculus Flaccus affert: *Regiones autem dicimus, in quorum fines singularum Coloniarum, aut municipiorum Magistratibus jus dicendi exercendique est libera potestas. Ergo hæc vocabula non sine causa acciderunt, quidam enim populi pertinaciter adversùs Romanos bella gesserunt, quidam experti virtutem eorum, servavêrunt pacem, quidam cognitâ fide & justitiâ eorum se eis addixêrunt, & frequenter adversus hostes eorum arma tulêrunt, leges itaque pro suo quisque merito accepêrunt, neque enim erat justum his, qui toties admissô perjuriô rupêre pacem, ac bellum intulêre Romanis, idem præstare, quod fidelibus populis. Primùm ergò referendum est, appellationes ut fierent Municipii, Coloniæ, aut Præfecturæ, municipia quidem putant à munitionibus dicta, alii à munificentia, eò quòd munificæ essent Civitates, Coloniæ inde dictæ sunt, quòd populi Romani in ea municipia miserint Colonos, vel ad ipsos priores municipiorum populos exercendos, vel hostium incursus repellendos.* Exemplum rei de loco quodam singulari nobis Tacitus subministrat: *Silurum gens,* inquit, *non atrocitate, non clementia mutabatur, quin bellum exerceret, Castrisque Legionum premenda foret; Id quò promptiùs veniret Colonia Camelodunum valida veterum Romanorum manu deducitur in agros captivos subsidium adversus rebelles, & imbuendis sociis ad officia Legum.* Quam subacti proin non injuriâ vocârunt *arcem æternæ dominationis: & sedem servitutis.* Ubi igitur Augustus teste Paterculo *Rhætiam, & Vindelicos ac Noricos, Pannoniámque & Scordiscos novas Imperio nostro subjecit provincias,* in his etiam Colonias deduxisse nemo dubitat, talem in Norico Laureacum ab Augusti jam ævo fuisse ex Lapide Romano rite lecto, tacentibus licèt Scriptoribus Romanis didicimus, imò in ipso Laureacensi versùs Veldidenam via de mansionibus intermediis binæ etsi posterioris ævi occurrunt Coloniæ, Aurelia Antoniniana nimirum Ovilaris, & Ælia Hadriania Juvavia, ex solis iterùm Lapidibus notæ. De Capite quidem altero Oeniponte, Oetinga nimirum veteri omnis cæteroquin silet antiquitas, sola traditio, & hinc inde murorum ac fossarum signa urbem minimè ignobilem, & certè Augustæo illo, ac primô reparatæ salutis ævô clarissimam vicinorum locorum conferti lapides adstruunt, si autem intermediæ ignobiliores tantæ dignitatis fuêre, ut Coloniæ Hadriani & M. Aurelii audierint, quis urbi Illustriori hanc ipsam, aut majorem etiam antiquita-

tem

De Condit. agr. p. 1.

Annal. 12. 32. 4.

Id. ib. 1431. & Agric. c. 16.

tem adimat? aut Consensum Scriptoribus Boicis satis curatis, satis illustribus? Noricum, in quo Oenipons ab Augusto domitus, quis ab Augusto cultum neget? an ad Confluentes, quales hîc, opportunitatem annonæ & Commerciorum neglectam, aut ripas fluminis incustoditas à tanto Principe somniet? His antiquitatis prærogativâ Aquilejam facilè præcellere ex eo convincimur, quòd annis plusquam CL. antiquiorem Coloniam indubiô Strabonis, Livii, Velleji testimonio constet: Licebit proin haud temerariam iterùm Conjecturam repetere, si non integrum Itinerarium, saltem hanc, quæ de Illyrico Norico ac Rhætia urbes ac mansiones recenset, Itinerarii partem Augusti ætatem sapere, ac proin etiam Veldidenam, toties per harum provinciarum directiones recurrentem non ævô juniorem, sed fortè superiorem arguere: Si enim Augusti ævô non extitisset, qua ratione ab urbibus ante dictis, & Augusti ævô certè conditis vel restauratis velut ad terminum directiones fieri potuissent? Sed majora fortassis adhuc suppetunt, ante Augustum nempe jam stetisse, aut saltem stare potuisse, argumenta; fuisse enim in Rhætia ante Augusti ævum urbes & Castella Romani Scriptores claris signârunt testimoniis: Bellô quippe Cimbricô centum omnino ante domitam ab Augusto Rhætiam annis, propugnaculi seu Castelli ad Athesin Plutarchus meminit: *Barbari*, inquit, *trajecto Athisone propugnaculum Romanorum occupavêre, & Romanos ibi existentes, Viros fortes, ac pro patria digna pericula aggressos admirati, induciis postulantibus sub ænei tauri juramento concessis dimiserunt.* Hæc enim in Rhætia sive Tyroli nostra gesta esse tum ex fuga Catuli ab Alpium transitu ad Athisonem seu Athesin, imò ad pedem Alpium nostrarum versùs Veronam (ùt Illustrissimus Maffejus docet) confidentis patet, cùm viros hos fortes à reliquo exercitu interclusos fuisse pronum sit credere. Catulum verò antea adversùs Cimbros copias in Tyrolim duxisse idem Plutarchus, & in saltu Tridentino moras traxisse Frontinus & Ampelius docent, prior hæc dedit: *M. Scaurus filium, quod in saltu Tridentino locô hostibus cesserat, in conspectum venire suum vetuit, adolescens verecundia ignominiæ pressus mortem sibi conscivit:* Adjunctus Floro Ampelius verò: *L. Opimius sub Lutatio Catulo Consule in saltu Tridentino Provocatorem Cimbrum interfecit;* & iterum: *De variis cladibus populi Romani. Cimbricô bellô, cùm Cimbri Tarentinas Alpes occupaverant:* Ubi librarii errorem corrigit Perizonius & ritè *Tridentinas*

In Mario f. 215.

Veron. Illustr. p. 1. l. 3. f. 60.

Frontin. Stratag. l. 4. c. 1.

Ex Bibl. Salmas. c. 22.

tinas substituit. Extendit autem Alpes Tridentinas usque ad Athesis fontem Plinius, ita pronuncians: *Accedentibus Athesi ex Tridentinorum Alpibus, Togisono & Patavinorum agris.* Et ne forte quis propugnaculum tumultuarium exstruxisse Romanos credat, videntur à descripto per Plutarchum Superiori induciarum fœdere non multùm rudera illa *Castelli fœderis* abludere, quæ in Alpibus Tridentinis, seu saltu ipso Auriæ (quam Civitatem auream vulgi traditio ob repertas interdum antiquitates, Authorum tamen nemine quidquam afferente faciunt) è regione Termini seu Traméni decimo quarto à Tridento Lapide sub hoc nomine *Castelli Fœderis* supersunt. Sed quid unicum Castellum moramur? quippe Synchronum Augusto Horatium si ventilemus, non Castellum aliquod, sed arces complures in ipso bello Rhætico expugnatas disjectásque videbimus, ita enim ille:

L. 4. Ode 14.

Drusus Genaunos implacidum genus
Brennósque veloces, & arces
Alpibus impositas tremendis
Dejecit acer plus vice simplici.

Si verò contra Horatium utpote Poetam excipiant, Castellísque nostris & arcibus contenti esse nolint, etiam Historicum dabo, & testem quidem oculatum non semel afferente Vossio Tiberii bellis præsentem, Vellejum nempe Paterculum; hic enim adeò luculentum affert testimonium, ut illud nemo infringere vel possit, vel velit: *Quippe uterque (Tiberius nempe & Drusus) divisis partibus Rhætos Vindelicósque aggressi, multis urbium ac Castellorum oppugnationibus nec non directa quoque acie feliciter functi* &c. Tuscos enim nostros, Tyrrhenos, ait Dionysius Halicarn. *Dicunt nominatos à domiciliis munitis, quæ primi in his Regionibus extruxerunt.* Ex his proin Paterculi seu Urbibus, seu Castellis Veldidenam fuisse pluribus, ut credam, inducor; nullibi enim per totam Tyrolim tam latè patentem, fluviorúmque aut torrentium (ùt frequenter & fere ubivis aliàs) inundationibus, aut vicinis montium ob collectas diu nives sæpiùs irruentium periculis minùs obnoxiam, sed potiùs securo ac lætissimo segetum ac graminis proventu beatam per aliquot horas planiciem, quàm ad Veldidenam nostram invenies, cùm etiam aliàs ubicunque

De Hist. Lat. p. 119.

l. 2. p. 292.

l. 1. m. p. 39.

que per totam Regionem ſeſe Valles noſtræ apertiùs pandunt, ibi etiam urbes, oppidáve antiquiſſima in conſpectum veniant: ut adeò hîc locum aliquem, ſeu urbem vel municipium totius gentis præcipuum fuiſſe ſuſpicari non ex vano liceat, quamvis ex defectu complurium monumentorum, quantùm ſpatii occupârir, ſecurè affirmari non poſſit, niſi forſan magnam fuiſſe *Auguſtæ* titulus ſuadeat, qui, ſi Veldidenæ proprius fuerit, etiam locum præ cæteris nobiliorem, ampliorémque denotat, ùt Viri doctiſſimi, nobiliſſimíque Maffejus & Velſerus docuêre, de qua re ſermo inferiùs redibit. Non enim expugnatas urbes & arces diruere ſoliti ſunt S. P. Q. R. aut Auguſti Principes, ùt Halicarnaſſæus teſtatur, à Romulo Conditore more ac exemplo deducto, neque ſemper ſervitute multârunt, ſed ferè in agrum de eis captum Colonos ab urbe deduxêre; *qua re ad libertatem firmandam, vel ad propagandum Imperium fingi accommodatius nihil potuit*, ùt paucis exequitur Pitiſcus: Et hæc interim ex Itinerarii, Tabulæ, & Notitiæ, quas non fruſtra originem Auguſti ævo debere ſupra diximus, allatis, aliiſque rationibus ſufficiant, donec aſſerta noſtra etiam monumentis, & fortioribus adhuc Authorum teſtimoniis firmemus. T. l. f. 501.

●●●

CAPUT IX.

An etiam Colonia Romanorum, ùt illæ, fuerit.

Aquilejam & Lauriacum urbes magnas ac celeberrimas nemo facilè inficiabitur, qui illam Carnorum, hanc Norici Ripenſis Principes noverit, ad quod etiam nonnihil conferre potuit, quòd utraque inter Romanorum Colonias fuerit: *propter amplitudinem nimirùm, majeſtatémque Populi Romani, cujus iſtæ Coloniæ effigies parva, ſimulacráque eſſe quædam videntur.* Utrùm verò in horum Cenſu urbs cæteroquin ſatis ampla olim ac celebris Pons Oeni numeranda ſit, ut Aventinus credidit; nolim dubitantibus Viris eruditis ex defectu monumentorum, fortè nec Oetingæ ſatis cura- A. Gell l. 15. c. 13 p. m. 552

torum

torum affirmare: num verò Veldidena inter Colonias unquam, & quando fuerit, nosse multùm omnino interest. Incumbere autem nobis præprimis reor, antequam in asserti rationes inquiramus, Coloniæ indolem perspicere, & tum primùm an Veldidenæ convenire possit, indagare; audiamus Appianum: *Mos erat Romanis, nunc hos, nunc illos Italiæ populos subjugandò, parte agri multare, in eúmque Colonias deducere, aut* (adverte) *in jam ante condita oppida novos Colonos sui generis adscribere; hæ Coloniæ tanquam prædia partis bello provinciis imponebantur.* Notúmque aliunde jam est, modò Colonos, modò milites, modò solos veteranos fuisse deductos, imo, ut Taciti verbis loquar, *universæ legiones deducebantur cum Tribunis & Centurionibus, & suis cujusque ordinis militibus, ut consensu & charitate Rempublicam efficerent.* Antiquissimus hic mos Romanorum fuit, ipsi Romulo, & successoribus in acceptis referendus: De Romulo Dionysius nos certiores, facit, de Anco Martio clarum Flori effatum habemus: *Ostiámque, ait, in ipso maris, fluminisque confinio Coloniam posuit.* Continuatus hic utilissimus à Republica ritus usque ad eversorem ejusdem Julium Cæsarem, qui eundem pariter retinens morem in transmarinas provincias colonias, octoginta millia Civium distribuit, Cæsaris hujus Successor melior *Augustus centum viginti millia* (ùt loquitur Lipsius) *deduxit sub quintum Consulatum suum, ùt Lapis Ancyranus ostendit, & postea multa millia adjunxit: Itaque hujus Principis plurimæ & in toto orbe fuêrunt, denique paulatim tanta frequentia, ut negem Regionem imò vix Regiunculam fuisse, in qua Colonia aut Coloniæ non essent.* Ut adeò inter Principes Augustus emineat secundùm verba Lapidis Ancyrani: *Solus omnium, qui deduxerant Colonias militum in provinciis.* Provinciam autem & Regionem, ne dicam, Regiunculam hanc nostram Alpinam fuisse Rhætiam & Lapides & Authores testantur, quam Augusti auspiciis à Druso & Tiberio in potestatem populi Romani redactam mox docebimus. *Ubicunque autem*, ait Seneca, *Romanus vicit, habitat:* Vicit autem Augustus Rhætiam, habitavit itaque in Rhætia Romanus. Aliis autem, nisi Legibus Colonicis ùt illas Varro vocat, habitare non licuit: Domuit Augustus Rhætiam, domuit gentes inalpinas *omnium bellicosissimas: Domuit Rhætos gentes locis tutissimas, aditu difficillimas, numerô frequentes, feritate truces & plurimo cum eorum sanguine perdomuit.* Et his gentibus, Rhætis nostris, devictis Colonia-

Annal. l. 14. c. 27. v. 4.

l. 1. c. 4.

Suet. in Cæs.

De magnitud. Rom. l. 1. c. 6.

Apud Suet. Grævii p. 8.

l. c.

De re Rust. l. 2.

Dec. Brutus apud Cic. ep. fam. p. 407.

Paterc. p. 292.

loniarum vincula negabis? Totum istis vinculis miramur orbem compeditum & constrictum, & gentem adeò Romanis formidatam, ùt Ovidius exclamârit:

Rhæticáque nunc præbent, Thraciáque arma metum.

ab his liberam, à communi lege immunem & suis adhuc insidiis ut Romanis iterum iterúmque infesti esse possint, tutò relictam fuisse, quis sanæ mentis sibi persuaserit? Stoliditatis utique non levis notam orbis Domitores Romani haud effugerent, si in hanc delapsos socordiam quis unquam arguere posset: Aliud longè nos Dio Cassius Author, ùt in omni Historia, ita in re nostra summè perspicuus, verbîs disertîs edocet: *Quia verò & populosa erat gens, Rhætorum*, inquit, *videbantúrque bellum retentaturi, maximam ejus & ætate validissimam partem inde abduxêrunt*, iis *relictis, qui & colendæ ei Regioni sufficerent, & ad rebellandum non satis virium haberent.* Hîs deteriora adhuc Strabo Author coævus de hoc bello & his ipsis gentibus affert: *Eæ nunc partim excisæ sunt, partim domitæ.* In Castella autem vacua, in vacuas urbes, quarum multas hôc bellô oppugnâtas Vellejus dicit, expugnatam verò Rhætiam in provinciæ formam redactam confirmat, non deductas militares Colonias quis vel somniare præsumat? præcipua enim Coloniarum utilitas *præsidium in subjectos*, ait Lipsius, *sparsa hæc tot oppida locîs opportunîs, & in iis Romanus sanguis quidni tot arces & propugnacula erant Romani Imperii, dicamus quidlibet: nihil tam validum, quàm talis aliqua deductio, & ubi ii, qui agros in alieno accepêre, semper obligantur, aut tueri jura imperiúmque donantium aut pelli, si & ii pellantur.* Et quamquàm Lipsius idem: *præsidia militum in longinquis, limitaneisque locis fuisse, pauca aut nulla in provinciis mediis, & pleraque eorum sine milite & armis ullis credat*, aliter tamen de provincia recenter subacta, & quidem *multo sanguine* perdomita, de gentibus locis tutissimis, aditu difficillimis, numerô frequentibus, feritate trucibus, & bellum facilè retentaturis statuendum fuit, imo & statutum, ùt ex Epitomatore Livii ac fastis Coss. apud Gruterum de *Inalpinis Gallis* supra Aquilejam, rursúmque *ex Lucii Munatii Triumph. ex Rhætis* in Lapide Caetano, atque ex Livio & Orosio de *Stonis* gente pariter nostra, cui servire morte acerbius fuit, Straboni etiam memorata, ac de *Camunis*

l. 4. f. 313.
l. c.
f. 296.
Vell. non peregr. p. 265.
Epit. LXII.
l. 5. c. 14.
l. 4. f. m. 293.

f. 611. *nis* & *Vennonetibus* à Publio Silio, teste eodem Dione, jam olim devictis, sed iterùm bello primùm descripto ad arma redeuntibus constat, longè inquam aliter statuendum fuit, *ut* (Strabonis verba sunt) *horum omnium impudentissimas incursationes reprimerent.*

Veldidenam autem Coloniam deductam tum propter non improbabilem loci antiquitatem, & quòd ob tot directiones viarum locus princeps esse debuerit, tum quòd ad pedem montis Pyrenæi seu Brenni (eò usque enim imò & ampliùs adhuc Scriptores antiqui hunc montem extendunt) in latiori planitie situm, agris pro militum numero majori dividendis abundârit, atque Regiam Romanorum viam prima statim fronte exceperit; Utique non ex vano contendimus; Quos enim *Brennos* Horatius in hoc bello dixit, omnes & hujus & vicinorum montium incolas, accolásque intelligit, dein Jornandi, Venantio & Paulo Diacono Breones Briones & Ibriones has Alpium vicinarum fauces & campos tenentes compellatos. Hos cùm *veloces* quoque dicat Horatius, discere ab illis ipsis Drusi ac Tiberii, quibus convixit, militibus potuit, rerum novandarum, quarum vis in celeritate posita est, & capiendi exequendique in arena Consilii haud imperitos, & vel Romanis summoperè timendos, atque eapropter hoc Coloniæ frœno coercendos fuisse: ut alia argumenta fortè non inferiora modò subticeam, de quibus alibi sermonem adhucdum facturi sumus, præcipuè si Veldidenæ titulus *Augustæ* aliquando proprius fuisset, quod splendidum Cognomen vix aliis, quàm Coloniis datum fuisse præeunte Cellario affirmamus interea, donec forsan plura nec absona suppeditentur.

Orb. antiq. t. 1. p. 336.

****

CAPUT X.

An Veldidena urbs etiam tam nobilis ac istæ, & forte Rhætiæ Caput fuerit.

POstquam Veldidenæ antiquitatem rimati, atque Coloniæ necessitudinem executi sumus, ejus pariter nobilitatem ac præstantiam discutiamus; nam etsi, ùt ab initio diximus, Veldidenam

denam *nobilem mansionem* Surita, *alicujus nominis Celebritatisque locum* Cluverius, *urbem* Cl. Wesselingius, *antiquam urbem magni nominis & Celebritatis* Lambecius, *Nobilem* Cellarius, imò & cum Cl. Mascovio etiam *Rhætiæ Caput* fuisse Geographi summi, ac Viri Litteratissimi senserint, aliam tamen rationem nemo unus addidit, quin Surita fassus est insuper: *se neque Veldidenæ nobilis in hoc Itinerario mansionis mentionem ullam reperire potuisse, nisi quam Cluverius adjecit, quòd nimirùm varia Itinera eò terminarit Antoninus* &c. Eadem repetit Lambecius, & *satis ex eo patere*, inquit, *quòd Antoninus in suo Itinerario tria diversa Itinera ibi terminat.* Nec diversus ab hoc Cellarius est, *ex Itineribus Antonini patuit*, ait, *quæ Lauriaco, & inferiore Oeniponte diriguntur Veldidenam.* Nullus tamen ex his omnibus sententiæ suæ exactam rationem, quâ dictis aptè fidem conciliare potuisset, reddidit. Edocendum enim fuerat, loca, in quibus Itinera terminârit Itinerarii Author, illô saltem ævô fuisse nobiliora, & reliquis longe magis præcipua. Duo igitur hîc consideranda nobis veniunt, quænam nimirum viæ concursu hîc suo terminatæ, & an pleraque loca, ubi aliàs hæ ipsæ viæ terminatæ fuêre, etiam alibi fuerint præ cæteris eximia. Prima igitur via, quæ Veldidenam spectat, exordium sortiter in Laureaco, Norici (novæ Augusti Provinciæ) urbe principe; olim, ùt monstravimus, amplissima, Augusti Colonia, Præfecti Legionis tertiæ ac Classis Lauriacensis, Lancteariorum quoque Lauriacensium mansionibus & fabrica scutaria nobilitata.

Nec Veldidenam tantummodò, sed Augustam Vindelicûm & Brigantiam, claras utique urbes, ejusdem cum Veldidena sortis, ut terminos respexit, quemadmodùm in Capite V. videre est: à Brigantia verò Mediolanum, à Mediolano demum Roma ipsa pro termino assignatur, ubi non viæ solùm omnes, sed & orbis terminabatur Itinerarium.

Via tertia dirigitur ab Oeniponte, iterum amplissima Norici urbe, & fortè non improbabiliter Romanorum Colonia, quæ etiam in Itinere de Pannonia in Gallias, atque ex Norico in Veldidenam occurrit, Equitum olim Stablesianorum mansione, atque indubio Tabulæ Theodosianæ testimonio *ad Enum* etiam commerciô celeberrima.

Quarta ex universa Italia & Illyrico ab Aquileja, Romanæ adhucdum Reipublicæ ad Norici limitem Coloniam: Augusti, Juliæ,

aliorúmque Imperatorum, ac Legionum complurium, insuperque Præpositi Thesaurorum per Italiam mansione, urbe ingentis magnitudinis, emporio opulento & copioso, officina demum etiam monetaria in paucis nobili, & quidem per compendium Veldidenam dirigebatur. Ut hoc itinere promptiùs Augusti Nuntii, aut Augustus ipse *Germanicis interveniret, aut non longe* (bellis) *abesset.*

Suet. in Aug. l. c.

Patet igitur ex solis Directionum Capitibus Laureaco nimirùm, Oeniponte, & Aquileja Veldidenam itinere Consulari, Regio ac Militari, toties Romanos Exercitus (quibus Noricum & Pannoniam debellavit & coercuit Augustus) & rediisse, & interquievisse: patet iterum hos exercitus, quibus Vindeliciam & Germaniam domuit item Augustus, imò Imperatores ipsos, Augustum nimirum bellis intervenientem, Tiberium, Drusum, Hadrianum transeuntes Veldidenæ, ùt in termino Directionis & locô post Aquilejam & Laureacum in toto itinere præcipuo, vel quietis cujusdam intercapedine, vel rerum circumquaque disponendarum opportunitate, vel nuntiorum in medio hoc exspectandorum & promptiùs expediendorum necessitate moras diutiùs traxisse: Duces, Legatos, exercitus, subsidia, arma, annonam exspectâsse, multa, imò complura secundô Oenô in Noricum, Pannoniam, imò in Pontem Euxinum usque pro Classe Laureacensi, Vindobonensi & Taurunensi submisisse. Quæ quidem ne jactantiùs forte quam veriùs allata quis suspicetur, non jam pro argumento, Directionum Capita, sed terminos inspiciamus; hinc ne profusiores simus, videamus, an hæc ipsa nostra tam Illustria Directionum Capita in hoc Itinerario termini, ùt Veldidena, fuerint: aut an alia loca, in quæ ab ipsis ùt Directionum Capitibus viæ directæ & terminatæ fuerint, urbes illustres, Regionum præcipuæ, aut etiam principes saltem plerumque extiterint. Lauriacum igitur vestigia relegamus, non jam ùt Caput, sed instar Veldidenæ, ùt terminum à Sirmio & Tauruno haud perfunctoriè considerantes. Sirmium autem & Taurunum quantæ olim urbes! prima Straboni, Plinio, Ptolomæo, Vopisco, Marcellino, Jornandi, Stephano celebrata, & Pannoniæ Metropolis, pro mansione Præfecto Classis primæ Flaviæ Augustæ, & Tribuno Cohortis tertiæ Alpinorum, Dardanorum Alæ Sirmiensis assignata, atque inter clarissimas in ipso Itinerario posita.

ITER

ITER AB VRBE MEDIOLANO. f. 123.
AQVILEIA.
SIRMIO.
NICOMEDIA.
ANTIOCHIA.
ALEXANDRIA &c.

In Hierosolymitano dein pro termino Aquileja, Sirmium pro Capite: à Sirmio Carnutum, & Sardicam altera, *Taurunum* nempe, etiam nobis hodiedum notissima est, cùm Belgradum sit ad Istri Savíque Confluentes, locus amplissimus, munimentum & emporium percelebre: opportunitate loci ac fluminum jam olim à Romanis non perfunctoriè excultum: unde Lancealiis Taurunensibus nomen, Equitúmque, quos promotos dixêre, non ignobilis statio à Plinio, Arriano, Ptolomæo, Itinerario, Notitia & Constantino dein etiam Porphyrogeneta commendata. f. 563. 567. f. 266. 267.

Fuit proin Lauriacum, Norici Metropolis, & primæ Directionis nostræ Caput bis (à Sirmio nimirum & Tauruno) terminus, quarum prima inter urbes Orbis Romani Principes Sirmium rursum semel terminus, bis Caput, altera inter urbes una ex præcipuis fuit. Nunc ad alterum Directionis Caput, sed iterùm ùt terminum pergamus, Oenipons hic fuit, ita Itinerarii Directio docuit. Verùm quid hîc adverto? quæ binæ directionis Caput fuit, nunquam fuit terminus! rem penitius inspiciamus: Capita Directionum ejus Veldidena & Castra fuêrunt, incertum quæ: Oenipons verò non tam certa cujuscunque demum Imperatoris Colonia, nec provinciæ Caput, aut tot Antiquitatum testimoniis nobilis est, etsi posteriori seu medio illo ævo illustrior fuerit, quàm Veldidena; hanc autem antiquissimam & vix impugnandam Augusti Coloniam non omnino vanis (ùt nobis blandimur) ex rationibus scripsimus: monumenta verò ex omni fere antiquitatis genere paulò inferiùs dabimus, licétne hinc inferre, potuisse Directionis etiam Caput ignobilius fuisse ipsô terminô? etsi valde aliàs forsitan eximium foret! planè hæc res omni fundamento non caret.

Exantlatîs hîs binîs Directionum Capitibus, lustratísque eorum terminis, tertium restat longè gravissimum: Aquileja nimirum su-

premum digniſſimúmque Directionis noſtræ Caput, non aliter tamen, niſi iterum per compendium Veldidenam ad terminum deducendum: Accingimur Itineri, præfigimus Itinerarium:

p. 270. ITER AB AQVILEIA PER ISTRIAM EXTRA MARE SALONAS M. P. CXCVIII. ſic.

p. 272. ITER AB AQVILEIA PER LIBVRNIAM SISCIAM M. P. CCXIII. ſic.

p. 276. AB AQVILEIA LAVRIACO M. P. CCXII. ſic.

p. 281. AB AQVILEIA BONONIAM M. P. CCXVI.

Et in Itinerario Hieroſolymitano.

FIT AB AQVILEIA SIRMIVM VSQVE MILLIA CCCCXII.

Ex his Directionum terminis urbes Lauriacum & Sirmium perſpectæ nobis abundè, nunc Bononia, Salonæ, & Siſcia diſcutienda ſunt. Fuit autem Bononia ipſa etiam Aquileja antiquior: Livio quippe
XXXVII. 57. præeunte ſcimus: *Eodem anno ante diem tertium Kalendas Januarias Bononiam Latinam Coloniam ex Senatuſconſulto L. Valerius Flaccus, M. Attilius Serrarius, L. Valerius Tappus Triumviri deduxêrunt: tria millia hominum ſunt deducta, equitibus ſeptuagena jugera, cæteris Colonis quinquagena ſunt data. Ager captus de Gallis Bojis fuerat, Galli Tuſcos expulêrunt.*

l. 3. c. 15. Felſinam & principem Hetruriæ Plinius: *Intus Colonia Bononiæ Felſina vocitata, cum princeps Hetruriæ eſſet.* Plura deſideranti Cicero in Bruto, Tacitus in Annalibus, Suetonius in Octavio & Nerone, cum Valerio Maximo, Mela & Paterculo aliiſque conſulendi ſunt.

Poſt Bononiam Salonas luſtremus, utpote, quæ ipſa etiam *Colonia* Plinio & Ptolomæo *Julia Salona* in Lapide ad hunc locum Suritæ, & alio Gudii: *Col. Jul. Mart. Salona* compellata fuit.

Præſtantem quoque Notitia facit, dum ibidem *Fabricam Salonitanam armorum, & Præpoſitum theſaurorum Salonitanorum Dalmatiæ* collocat, imò præ innumeris inclaruiſſe teſtimonium Divi Hieronymi, hujus viciniæ Civis, non obſcurè indicat: *unde & ſæpè interpretes variant, cujus rei exemplum nos in lingua noſtra habere poſſumus Athenas, Thebas, Salonas:* quas unà omnes illum ex proprio viſu non

Ad Marcellam.

temerè

temerè comparâsse credimus. Plura, qui de Salonis scire avet, Cæsarem bello Civili, Melam, Ptolomæum in Illyrico, Stephanum in urbibibus, Procopium in bello Getico adeat: aut si rudera Villæ Diocletianæ ad Salonem videre gestit, ea ingentia Montefalconius ex Sponio depingit: Nobis hæc pauca congessisse sufficiat, idem modò de Siscia collecturis. Siscia igitur nec locus demum est novus, nec incelebris, cùm mentionem de illa jam Strabo ingerat, prope Segesticam refert: *sunt etiam Siscia oppidum, & Sirmium in Italico itinere;* Plinius adhæc Coloniam affirmat: *In ea Coloniæ Amonia, Siscia. Urbis mœnia Sisciæ.* Prudentius adstruit: Notitia Theodosii *Præpositum thesaurorum Siscianorum, & Procuratorem Monetæ Siscianæ* commemorat. T. 3. f. 134. l. 7. f. 314. l. 3. c. 25. Peristeph. 7. v. 3.

Hos igitur tam insignes Directionum terminos fœcunda nobis Aquileja produxit; Nunc quod rebus nostris pondùs haud leve addit, etiam Aquilejam ipsam ùt terminum videbimus: talem enim & Itinerarium Antonini, & sic dictum *Hierosolymitanum* profert, priùs ita habet:

ITER AB VRBE MEDIOLANO M. P. DVIII. f. 123.
INDE AQVILEIA M. P. CCLX.
INDE SIRMIO M. P. CCCCI.

Inde Nicomedia, Antiochia, & Alexandria in Ægyptum. Et rursùm:

AB ARIMINA RECTO ITINERE RAVENNAM. M. P. XXXIII.
INDE NAVIGATVR SEPTEM MARIA ALTINVM.
VSQVE INDE IN CONCORDIAM M. P. XXXI.
AQVILEIA M. P. XXXI.

Hierosolymitanum verò sic: p. 559.

FIT A MEDIOLANO AQVILEIAM VSQVE MIL. CCLI.
MVTATIONES XXIII. MANSIONES IX.

Ex his gnaviter conquisitis haud difficulter colligimus, nostra hæc tam Illustria Directionum Capita non tantùm terminos fuisse Veldidenæ

didenæ ad instar: aliáque loca omnia, in quæ ab his ipsis ùt Directionum Capitibus viæ directæ & terminatæ (intermediis semper nunc paucioribus, nunc compluribus mutationibus & mansionibus) fuêre, urbes etiam illustres, Regionum præcipuas, aut etiam principes, saltem plerumque, extitisse.

Atque ut luce meridiana clarior fiat nostra hæc, quam probandam suscepimus, investigatio, rem per compendium conficiamus. Primum igitur Directionis Caput Lauriacum in Itinerario terminus constituitur à Sirmio & Tauruno: Caput alterum Augusta, pariter terminus est à Tauruno & Lauriaco: Ultimum denique Veldidenæ nostræ Caput Aquileja fit terminus à Mediolano, iterúmque (ut ad Veldidenam) facit terminos Salonas, Sisciam, Lauriacum, Bononiam, Sirmium cùm eò in Itinere Regio vias dirigat. Combina nunc Directionum Capita simul, & terminos Lauriacum, Bononiam, Sirmium, Taurunum, Mediolanum, Salonas, Aquilejam, & problema mihi solve: an Directionum Capita, an termini præhabendi sint? Nolo jam Itinerarium reliquum percurrere, argumentîs domesticîs usus sum, milite proprio causam Patriæ meæ defendi. Nunc dictis meis etiam colophonem addo, & animô planè obfirmatô exquiro: si tam nobiles imò nobilissimæ atque universim & constanter fuêre, quæ post tot mansionum modò pauciora, modò numerosiora intervalla pro termino vel semel aut bis assignatæ fuêrunt: cur Veldidena locus antiquissimus, non incerta Augusti Colonia, & *ter* (quod nonnisi Illustrissimis quibusque in toto Itinerario urbibus contingere assolet) *ter*, inquam pro termino assignata, cur Veldidena urbs non æquè ejusdem sortis ac conditionis fuerit, quæ urbes paulò ante enumeratæ in suis fuêre provinciis, nempe præcipua: præ reliquis omnibus ejusdem Regionis illustrior, amplior? Imo cùm de aliis nostris per Tyrolim locis nihil tam eximium constet, meritò totius provinciæ Caput, & Rhætiæ universæ urbs princeps ac metropolis cur dici non possit, ac debeat? Agnovêre haud dubiè Deductionis nostræ vim Viri, quos iteratò adduxi, in re Geographica ac Litteraria consummati Cluverius, Cellarius, Surita, Lambecius, Mascovius & Wesselingius, nec temerè ut iterato dixi, nobilem magni nominis & Celebritatis locum, urbem, & Rhætiæ Caput extulissent, nisi in Itinerario Deductionum Capita & terminos in universo orbe Romano ad invicem animô præ-
senti

ſenti & cum cura comparâſſent. Manet igitur inconcuſſa hæc prærogativa Veldidenæ noſtræ tum Authoritate Scriptorum, tum rationum pondere firmata, antiquiſſimam nempe Auguſti Coloniam, atque Rhætiæ totius Caput, & locum principem fuiſſe: nemo enim, qui emunctioris naris eſt, & Romam antiquam vel à primo limite ſalutavit, unquam inficias ibit, urbem aliquam in quavis Provincia (qualem Rhætiam noſtram Auguſti Imperio adjectam non uno teſtimoniô didicimus) reliquis præſtantiorem, majori jurium prærogativa eximiam, Coloniæ dignitate, Civium Equitúmque nobilitate reliquis antelatam fuiſſe: Pro ſola autem Veldidena Itinerarii rationes non ſemel militare perſpicuè omnino ſuſpeximus, monumenta autem complura inferius eruemus. Cæterùm etſi gavisus haud leviter ſim, ubi terminos Directionum, urbes tam nobiles füiſſe deprehendi; longè liquidiori tamen poſtea perfuſus ſum gaudiô ubi dudum jam ante me Virum in hoc ſtadio nobilem Bergierium docuiſſe intellexi complures militares Imperii Romani vias exitum ſortiri ad urbes provinciarum præcipuas: quò etiam reſpexiſſe verba D. Hilarii Pictavienſis Capite V. allata non adeò improbabiliter credimus. Quin poſt biennium, ùt hæc finieram, idem quoque Cellarium in Geographicis facilè principem ſenſiſſe deprehendi, dum *itinera ex variis locis ad urbes tantùm famâ nobiles directa* eſſe contendit.

De viis milit. Rom. l. 2. c. 34.

p. 244.

✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽

CAPUT XI.

Aſſertio contraria Velſeri pro Auguſta ſua Capite Rhætiæ cum ſuis Authoritatibus affertur.

HActenus equidem inoffenſo pede in propoſito noſtro proceſſimus, dum primò Rhætiam fuiſſe, quæ hodie Tyrolis audit, in eáque Veldidenam ſatìs nobilem ex Itinerario, Tabula & forſan etiam non improbabiliter omnino ex Notitia adſtruximus, demum etiam hanc urbem perantiquam, Coloniam Roma-

nam imò Regionis Caput fuisse non futilibus omnino, ùt spes est, rationibus firmavimus: Verùm hæc cum rebus Velseri Augustanis convenire haud queunt, ut qui longè diversum ab his systema sibi construxit, atque etiam vix aliud construere potuit, cùm in Annalibus nostris Patriis nemo unus ante Velserum quidquam præstiterit, post illum verò aliam inire viam, quàm hoc duce nemo Doctiorum plane sit ausus. Illos siquidem minimè moror, qui hôc neglecto Aventinum secuti sunt, toties & meritò à Velsero confixum: Ego autem maximæ temeritatis me reum facere existimâssem, dum huic tanto viro contrarium assero, nisi dubium mihi haud leve Viri illi Litteratissimi (de quibus Capite primo) movissent, an nimirum omnia hæc nostra Velserus scire potuerit, cùm in explicando Antonini Itinerario, quod Augustâ Veronam ducit, ad ultimam
f. 38. ante Veldidenam in hoc itinere mansionem, *Parthanum* delatus, statim subdat: *de iis, quæ sequuntur, mihi tenebræ:* & præterea ubi de milliario, quod ætate sua, & propria *in monumentis peregrinis* confessione prope Vilthaimum (Veldidenam nempe nostram) fuit, mentio in opere recurrit, locum hunc, Veldidenam scilicet ne no-
f. 138. minet quidem, sed Cippum *in Alpibus* extare dicat, in Charta autem Geographica instar mansionis cujusdam obviæ designet, solam Augustam extollens. Habuit de Rebus Tyrolensibus Scriptores omnino nullos Velserus, monumenta etiam paucula tum suppetebant, nec erant illô adhuc ævô, qui Historiæ, Critices & Antiquariæ rei peritiâ suffulti res patrias curiosiùs indagarent. In horum igitur omnium defectu systema, ùt dixi, Patriæ nostræ ac præprimis Veldidenæ minùs gloriosum in lucem Vir nobilis protulit: quod ut magis perspicuum reddam, breviter tum ex Charta ejus Geographica, tum verbis etiam propriis totum describam; typo igi-
f. 15. tur ille suo titulum præfigit: *Vindeliciæ veteris delineatio: Rhætiæ majoris pars, aliquando Rhætia secunda appellata est: Terminos habet ab Occidente, quà Rhætiam propriam, seu primam & Helvetios spectat, Brigantinum lacum: à Septentrione, quà Germaniam magnam, Danubium, ab Oriente, quà Noricum, Oenum fluvium, à meridie, quà Italiam, Alpes.* Quid sub *Rhætia majore* sibi velit Vir Cl. nondum capio: sub Rhætia propria & prima tantùm Curiensem posuit; Tacuit de tota Tyrolensi Rhætia, illique duntaxat titulum apposuit *Pars Alpium.* Atque hoc ordine Chartam adornavit Geographicam: in narratio-

ne

ne ipsa non credidit populos Rhætorum ab illis suis Vindelicorum distingui posse, nam statim post principium sic infit: *Cùm utraque gens* (Rhæti & Vindelici) *in multos minutos populos divisa fuerit, (Civitates vocat Plinius) nemo hodie est, qui singulorum situs se exactè descripturum verè promittat, nimiopere dissentiunt, quæ antiqui de illis scripta reliquêrunt, idque mirari magis, quàm quid veri sit, discernere queas, imo cùm ut quisque Rhætorum Vindelicorùmque continebatur Imperio, ita Rhætorum aut Vindelicorum nomine censetur, jam neque istud de omnibus certò possumus cognoscere, ad quam ex alterutra gente pertinuerint. Accidit Rhætiæ, quòd pluribus aliarum Regionum nominibus, duplicem significationem recepêre. Rhætia enim est totus iste terrarum tractus, Rhætia etiam hujus tractûs pars quædam. Et cùm Rhætia major præter Rhætiam propriam, Vindeliciam complectatur* &c. *vidit Horatius, quô locô Rhætos Vindelicos à Druso superatos indicat, significat enim Vindelicos in majori, quam diximus, Rhætia sitos esse:* Rer. Aug. f. 2. f. 3. f. 4.

Vidêre Rhæti bella sub Alpibus
Drusum gerentem Vindelici.

Interpretes hæc mirè torquent, nonnulli Copulam ET *Vindelici addidêre, alii subaudiendam annotavêre, quibusdam vidêre denuò subaudiendum visum. Interim fatemur, Copulam ab optimæ notæ Codicibus MStis abesse, sensus enim, quem sequimur, simplex & apertus tum est certissimus, & nostras rationes aptè confirmat: apud Acronem quoque & Porphyrionem, quin & apud Servium Rhætos Vindelicos legimus, at unus omnium sensus est, omnes quippe Horatium secuti, atque hæc quidem satis clara & firma.*

Sic igitur gentes Alpinas ab illis, qui campos ab Alpibus ad Danubium incolunt, genere non differre ex Polybii mente putat. Num autem isthæc satis clara & firma sint, nos neque temerè, sed aliis potiùs præeuntibus indagabimus, etsi de his ne dubitare quidem Velserus videatur, dum rursum ait: *At quàm latè Rhætia & Vindelicia patuêre, unus Præses præfuit, (quod docebimus) utroque populo in unam provinciam Rhætiæ nomine coacto; Neque suberat causa, cur in partes divideretur, si tamen aliqua, cur ab antiqua divisione & priscis terminis, qui ante constitutam provinciam, discessum fuisset?* Et quamquàm subin complura ante Augustum de Rhætis Italiæ & Galliæ im- f. 6.

 minen-

minentibus afferat, quæ transalpinos suos sive Rhætos, sive Vindelicos attingere non credit, hos tamen, omnémque horum, saltem Curiensem Provinciam, paulò post cum Vindelicis suis apertè con-
f. 29. fundit, dum pergit: *Nam Rhætiam propriam & Vindeliciam in unam provinciam coivisse plerisque testimoniis confirmare possum, quibus, ùt in re clara, abstineo.* Et paulò pòst: *Cùm vero Provinciæ nomine appellaretur, evenit, ut Vindeliciæ vocabulum paulatim desuetudine obsolesceret, nisi quà Augusti cognomen mansit: hinc est, quòd qui post Augustum & Tiberium scripsérunt, nonnulli id nunquam expressère, quamquàm crebra esset occasio, sed ubique Rhætiæ nomine comprehendérunt, uti in Dione & Tacito omnium diligentissimis observare licet, nam quod Tacitus Vindelicarum Cobortium semel meminerit, alia ratio, proprium hoc illis ab Institutione nomen hæsit, neque fortasse ineptè, qui Augustanas Cobortes interpretatus est.*

Atque ut Rhætiæ hujus unicæ (Vindelicæ nimirum suæ) rationes aptiùs firmaret, Coloniam in hanc deductam ritè quidem ait:
f. 33. *Nomen Augustæ inditum, Vindelicorum cognomen additum differentiæ aliarum urbium, quæ eodem nomine appellatæ.* Imò Coloniam hanc solùm in Rhætia & Vindelicia, nullámque aliam in utraque, seu ùt ille vult (& ego forsan meliùs cum Jurisconsulto exsplicem) *Consolidata* admittit.

Nunc ne quidquam sine locupleti teste asseveremus, docebimus inprimìs Coloniam deductam, eámque unicam, unus utrumque Tacitus conficiet: qui hujus eum in modum meminit: ut unam fuisse disertè ostendat, Hermundurorum Civitas fida Romanis, eóque solis Germanorum non in ripa commercium, sed penitus (obiter verbô ostendit, Coloniam longiusculè à Danubio dissitam) atque in splendidissima Rhætiæ provinciæ Colonia passim sine Custode transeunt: & cùm cæteris gentibus arma modo, castráque nostra ostendamus, his domos villásque patefecimus non concupiscentibus. Si plures in Rhætia Coloniæ (Rhætiam quo sensu accipiat, explicavimus) ne illa aut Colonias dixisset, aut nomen ejus quam animô conceperat, expressisset, præterea nulla in medio ratio, cur Hermunduri in unam admitterentur, excluderentur reliquis.

Maneat ergò, quod ex Tacito posuimus, Coloniam Augustam appellatam ex Ptolomæo cognoscimus, Vindelicorum ille, Rhætorum alii dixère; ambobus rectè tribui ex iis, quæ disputata sunt, intelligitur - - -

Ideò

Ideò rectè conjunxit Notitia Imperii, quô locô Augustam Vindelicensem Rhætiæ urbem dixit, nam inepta est quorundam diligentia, qui ex una geminam constituere maluêre, Vindelicorum autem Augustam esse, quam Tacitus Rhætiæ Coloniæ circumlocutione designaverit, neutiquam obscurum. Siquidem splendidissima Colonia Provinciæ Caput extitit, & in ea causa Augusta omnino. Mitto nomen nullo argumentorum ambitu suffultum de primaria urbe fidem facere. Cæterùm acceptamus de Cognomine Coloniæ Vindelicorum sententiam quando nihil in omni historia frequentius, quàm principes urbes: populorum nominibus appellatas observare; Et illud: *Et princeps Provinciæ Civitas Augusti honori hunc in modum cessit, minoribus oppidis privata victoriæ monumenta fixêre Nerones - - - Tiberina, Drusomagus* &c. f. 50. f. 52.

Ut autem omnem nobis spem Coloniæ in Alpibus nostris adimeret, etiam penè fundos pro Veteranis nobis ademit, dum agros defuisse judicat, qui Veteranis assignarentur, ait enim:

Ad meridiem Rhætiam ab Alpibus initium sumpsisse, neque profectò ullum Veteranorum in iis (quamquam in Alpes quoque Sacra Episcopi nunc penetrent) agros accepisse, quin ad hunc locum pertinet, quod Hygenus quondam dixit: Rupium multitudo limites accipere propter loci difficultatem non potuit. Et Aggenus - - - quia dum non esset, quod excoli potuisset, nullis necesse fuit limitum regulis colligari. f. 59.

Admittimus cæteroquin firmatum à V. C. exemplis sententiam perlubenter: *Quæcunque urbes Augustæ à populis Cognomina accepêre, istorum eas populorum principes fuisse & Capita.* Solam item Augustam Vindelicorum superesse, quæ nomen non mutaverit, reliquas periisse funditùs: Colonias omnes urbes dici: In his multa subruisse manus inimicas, quædam amicas: Mirari tamen subit, cur Curiam sine hoc Augustæ nomine Caput, aut saltem Tribunal Rhætiæ primæ hîs statuat: *Primæ tribunal Curiæ fuisse & nomen indicio est, & quòd ea urbs perpetuò ejus provinciæ Caput habita; nam quòd quidem Constantii demum ætate conditam existimant, infirmis admodùm suspicionibus persuasi sunt.* f. 83. f. 92. f. 129.

Cùm tamen aliàs Rhætiæ suæ principem (atque ita Caput utique non duplex) tantùm Augustam suam velit, ùt iterùm l. 7. asseverat: *Minus forte aberrat nostra suspicio, adiisse C. Licinium Imperium in urbe Rhætiæ principe Augusta.* Et hæc ferme sunt, quæ Veldidenæ f. 130.

quoad Authoritates obversari videbantur: præter ordinem autem & illud notandum, quòd Velserus iteratò velit Rhætiæ I. & II. divisionem ab Hadriano esse, & hinc ex illo ævo (suppresso Vindelicorum vocabulô) sæpiùs dehinc tantùm Rhætiæ solius, & suæ præcipuè Campestris mentionem recurrere.

CAPUT XII.

Allati à Velsero Nummi describuntur.

POstquàm ea, quæ secundùm Authorum placita congessit insignis Patriæ suæ Scriptor Velserus, suis è locis cum fide excerpsimus: Juvat & nummos, firmandæ rei suæ hinc inde adjectos, inspicere. Et primum quidem, quo Conditoris memoriam
f. 61. innovare se rite opinatur, argenteum affert, in quo à fronte *Nero Claudius Drusus Germanicus Imp.* comparet: à tergo Rhenus urnæ suæ liberaliter aquas promenti innixus, arundinémque tenens exhibetur: ad res Augustanas hunc aliàs pertinere cautè non dixit Velserus, cùm bellum Rhæticum, quod Druso primum fuit, illi Germanici titulum nondum adjecerit: Deductionis tempus ex nummo æreo detexit, in quo Augustus *Tribunic. Pot. IX. Cos. XI.* & bos deductæ Coloniæ symbolum *P. Quin. Varo. M. Titio L. Cor. Balbo IIviris* in facie altera nominatis. Hic igitur nummus Duumvirorum Coloniæ, Magistratûs authoritate percussus asseritur: *Id temporis*, addit, *Coloniam illam deductam nemo opinor certô testimoniô approbabit, anno nimirùm V. C. DCCXXXIX. V. Kal. Jul.* Annô dein à Co-
f. 114. lonia deducta sextô aureum affert hac Inscriptione: *August. Tr. Pot. XIV. Cos. XI. Imp. XIII. PP.* Pars altera nummi Conum refert hisce cum verbis: *Ti. Semproni. T. F. Gracus Leg. Procos.* Nummum hunc Augustæ signatum credidit, *cùm non sit credibile, Colonicos nummos extra eam Coloniam, cujus aut nomen, aut symbolum gerunt, percussos: Et quia Notitia teste Præpositus Thesaurorum Augustæ Vindelicensis vectigalibus, & pecuniæ signandæ præfuerit: Neque illis accedo*, pergit, *qui per-*

perpaucis tantùm locis, quibus Notitia Procuratores constituit, pecuniam percussam sentiunt, cùm Numismatum Notæ plerasque præterea urbes indicent. Inventa Constantii Londinio - - - - - cùm tamen Notitia Procuratorem monetæ in Britannia nullum habeat. Contendit hîc insuper Velserus Germaniæ à Druso devictæ memoriam haud servare hunc nummum, licèt illa aliàs *abiete* notetur; devictorum enim populorum trophæa alatæ victoriæ, captæ provinciæ Matronarum specie, captivi supplices &c. arcuum fornices, & quadrijugi Currus signa esse; hinc potiùs ad Coloniam Augustam pertinere: ad Annum sequentem hunc nummum describit: *AVG. Tr. Pot. XV. mulier quadratæ sellæ insidens turribus comas cincta dextrâ pineam nucem, levâ Cornucopiæ ostentans planè florentis, quiescentisque Coloniæ haudquaquam barbaræ & hostilis bellô oppressæ provinciæ signa prætendit.* Et paulò post: *Jam unum non invitus concessero, coniferam Imaginem non tantùm Coloniam Augustam, quamquàm hanc inprimis verùm Rhætiam quoque omnem designare.* Ad annum Coloniæ octavum sequentem Augusto inscriptum refert, additis insuper titulis *TRI. POT. XVI. COS. XI. IMP. XIV.* Ex altera autem facie: *TI. SEMP. TI. F. GRACCVS. II. VIR. ITER.* boves & bijugos agens comparet additâ inferiùs nota: *COL. IVL. AVG. EX SC.* cujus nempe Augustæ suæ cùm Præsidem hunc Gracchum faciat, mox addit: *At si hactenus Rhætiæ Præses: quænam alia à Vindelicorum urbe Colonia Julia Augusta? - - - quin satìs credo, Colonias Augusti Julium nomen omnes ascivisse* &c. Et rursus aureum Augusti, cujus facies altera Currum quadrijugum triumphalem (cui strobilus impositus) exhibet, inscripta: *Cos Iter Imp. Iter. Ti. Claudo Ti. F. Nero. Qui hôc annô de Germanis triumphavit; Apertè noster,* (pergit Author) *quî enim ad Germaniam hunc strobilum vocemus, cùm utique rei natura devictarum gentium symbola triumphantium Curribus imponi cogitare non patiatur rectè illud: imponi eorum symbola, qui nummos signavère - - - additâ pineâ nuculâ nummus ubi percussus est, significârunt.* Augusti dein nummum septimum æreum cum nota Consulatûs XII. junctis binis manibus caduceo intermedio bina Copiæ Cornua tenentibus cum Inscriptione: *Col. Jul. Aug.* producit, *quem nobis*, ait, *eò minùs audacter vendico quòd pleræque Coloniæ Juliæ Augustæ: indicandus tamen visus, quoniam & nostra inter illas.* Ultimum, quem affert, Num-

f. 116.
f. 118.
f. 119.

f. 130. Nummus Hadriani est, *Exercitum Rhæticum* alloquentis, per tria signa militaria, sine aquila, expressum: ob profectiones in provincias, qua Rhætiam attingere potuit, signatus.

f. 34. Demum etiam alibi Augustam, solam Rhætiæ Coloniam ex his affirmare, alias verò ab aliis allatas rejicere non dubitat; *quòd Lapidum*, ait, *nummorúmque Inscriptiones, & ex iis complures Rhæticas Colonias objiciunt, intelligant de quibusdam non constare, an ad Rhætiam & Vindeliciam omnino pertineant.* Iterúmque: *Accedunt Nummorum Inscriptiones, in quibus Coloniæ dignitas clarè, si Exscriptoribus fides constat, mibi neque nummos neque eorum delineatam speciem videre contigit.*

f. 273. Ad calcem denique operis, cæteroquin omnibus numeris absoluti, duos adhuc nummos ex Golzio adfert, addit tamen (ùt planè in omnibus, ita etiam in his summæ & antiquæ probitatis ac sinceritatis vir est Velserus, omni sanè encomiô major) ad rerum Vindelicarum Rhæticarúmque à Panvinio & Golzio collectas assulas nummos binos: *sed præmoneo*, inquit, *Golzium Litteras non semper ad marmoris exemplar reddidisse, sed supplêsse interdum & explicâsse ex ingenio verba contractiùs per compendium scripta, cui Instituto si tantillum audaciæ accedat, magno antiquæ puritatis periculo fiat, necesse est.* Golzius igitur in thesauro rei antiquariæ Cap. 18. ex Tiberii Nummo:

Col. Augusta Vindelicor.

Et ex alio ejusdem Tiberii:

Col. Augusta Rhætorum.

De hoc adhuc majus illi dubium suboritur, mox enim instat: *Aperio quid, nescio, quàm verè verisimiliter sentio: Hic ipse Golzius auctor, extare Tiberii Nummos à tergo: Col. Aug. Prætor inscriptos, horum aliquis rubigine exesus, Conjectorem audacem impellere potuit, ut parum mutatis primis Litteris vetustate fugientibus Rhætor substitueret, suspicioni viam munit R. Litteræ aspiratio, quòd scilicet extritis duabus in Præt. simplex R. spatium explere non videretur.*

CA-

CAPUT XIII.

Monumenta Velseri per synopsin enarrantur.

POst authorum sensa & usum, post descriptas ac delineatas Impp. in nummis Imagines ingenti Lapidum apparatu tum Augustæ, tum in agro & omni circum vicinia Augustana labore improbo, ac perutili conquisita nos recreat Insignis prorsus antiquitatum Collector, & Interpres Velserus: quos ne longior sim, in brevem synopsin redactos referre aggredior, atque ut à Jove, & ordine Deorum reliquo principium faciam, monumenta hic prostant: JOVI CONSERVATORI ET DIIS LOCI: APOLLINI GRANO, MERCURIO, MARTI, PLUTONI ET PROSERPINÆ, PARCIS ET PERPETUÆ SECURITATI posita: post Deos domus divina locum habeat, familia nempe Augusta: MATIDIÆ nimirum, SABINÆ Hadriani Augustæ Conjugis sorori, & L. Septimio Severo f. 215. sacrum marmor occurrit, utrumque tamen temporum injuriis divexatum: Integrum vero magis IMP. CÆS. M. ANTONIO GORDIANO PIO &c. RESPUBLICA erexit, quin & Lapis comparet, CONSULIBUS GENTIANO ET BASSO notatis eximius. Post familiam Cæsarum suus dandus est Magistratibus locus: Prodeunt igitur SEXTUS ATTONIUS PRIVATUS CIVIS TREVIR. IIIIII VIR f. 207. AUGUSTALIS, mox: APPIUS CLAUDIUS LATERANUS XV. SACR. FAC. COS. DESIGN. LEG. AUG. PR. PR. LEG. III. ITAL. Et: DIONYSIUS LEG. AUG. PR. PR. tum fragmentum ex æde f. 246. Litteras exhibet: ANTONIO ÆLIANO, EQUITI ROMANO, DECURIONI MUNIC. ÆL. AUG. inscriptas; alius quoque municipii hujus Decurio C. JULIANUS JULIUS IIII. VIRALIS SEVIR. AUGUSTALIS TIB. CLEUPHAS fuit: à Magistratu Civili f. 217. aut mixto ad militarem progrediamur, & iterùm Augustæ JULIUS f. 218. CLEMENS AQUILIFER LEG. III. ITAL. repertus fuit: Saxúmque ibidem aliud in urbe Tribuno erectum: C. MAGNANIO JUSTO T. LEG. III. ITALIC. Et aliud in agro: M. ULPIUS SECUNDUS

G T.

T. LEG. III. ITAL. Et iterùm aliud Librario Consulis JUL. AMANDO MILITI LEG. III. ITAL. diversúmque ab hoc: DECURIONI AL. III. ET B. F. COS. inscriptum: Post milites gradu aliquo insignes dandus est veteranis locus; adsunt igitur inscripti tumuli: SILVANO VETERANO MIL. ITAL. TIBERIO ACUTIA-
f. 223. NO URSACIO VETERANO. JULIO MACRIANO VETERANO.
f. 227. Et tumuli author. C. ÆMILIUS CALPURNIAN VET. ET JULIUS
f. 256. AMANDUS MIL. LEG. III. ITAL. Sequuntur milites reliqui.
f. 257. SUCCESSUS nempe ILVINI FILIUS EQ. AL. AUG. & FLAVIUS
f. 225. DECORATUS MIL. LEG III. ITAL.
f. 239.

Et hæc sunt, quæ Augustæ Vindelicorum Coloniæ propria fuisse aut etiam esse potuisse minimè diffitemur: Monumenta enim, quæ his subnectit peregrina, nisi Augustam Vindelicorum aut Vindelicos apertè prodant, ad Augustam pertinere, nemo facilè concedet, & nos concedi haud posse, infra commonstraturos speramus: Seligemus hîc tamen, quæ ad Augustam certò, uti & ea, quæ ad controversiam nostram spectant, per compendium, ne alibi repetenda nobis sint. Primus, qui ad Augustam certò pertinet,
f. 261. Lapis Romanus est C. JUL. VETTIO AUG. VINDELICUM MIL.
f. 263. ET LEG. VIII. AUG. positus in Reginoburgensi. VINDEL. SURINUS iterùm in Romano: MACRO GERMANICIANO TI. CÆSARIS GERMANO NATIONE VEIN. In Trophæo Alpium de
f. 264. gentibus Alpinis devictis: VINDELICORUM GENTES IIII. intér-
f. 265. que hos LICATES occurrunt: tum Lapis Veronensis: Q. CÆCILIO CISIACO SEPTICIO PICÆ CÆCILIANO PROCUR. AUGUSTOR. ET PROLEG. PROVINCIÆ RHÆTIÆ ET VINDELICIÆ, ET VALLIS PÆNINÆ &c. erectus. Paulò pòst etiam
f. 268. quatuor ingentes variis in locis & à variis dedicatos eruit: T. VARIO CLEMENTI RHÆTIÆ PRÆFECTO &c. His de variis muneribus Legionis tertiæ Italicæ marmora jungit in Lapide nimirum
f. 271. Brigantino: SEVERIUM SEVERIANUM SUB COS. LEG. III. ITAL. in Romano: GNEIUM POMPEJUM POMPEJANUM EQUO PUBLICO TRIBUNUM LEGIONIS III. ITAL.

Tridentinum (qui certè ad nos) alibi integrum dabimus, nunc iterùm in Romano: CN. CLAUDIUS CN. FILIUS TRAL THALLUS TESSERARIUS IN LEG. III ITAL. DANUBIANUS: MILES LEG. III. ITAL. AB EXPEDITIONE BURICA REVERSUS. In Cellejano:

no: SECCIUS SECUNDIN. VETERANUS LEG. III. Cæterùm etiam ad calcem ex Panvinio quædam affert. quæ sic habent: COL. AUG. VINDELICORUM. Et ex Golzio: LEGIO X. VINDELICORUM VICTRIX, AUXILIA VINDELICORUM, COHORS XIV. VINDELICORUM. Rursúmque ex Panvinio & Golzio: COLONIA AUGUSTA RAETORUM. LEGIO VI. GEM. RÆTICORUM. COHORS VI. RAETORUM. ANNONA LEG. III. ITAL. Sed cùm de utriusque Authoris fide subdubitet ipse Velserus; nollem & ego hic quidquam superstruere, etsi partibus meis favere pleraque videantur, ùt paulò inferiùs planum facere conabor.

Et hæc sunt, quæ ex nobilissima hac Antiquitatum penu (ad quam Lectorem Benevolum, ne eundem hîc citra Instituti nostri necessitatem diutiùs moremur, remittimus) depromenda judicavimus. Attulit quidem Illustris Author anaglypha, & alia complura, præcipuè Lythostroton seu opus musivum ac tessellatum. Sed hæc Augustæ suæ ornamenta illi meritò gratulamur, nec in litem vocamus. Solus Conus nucis pineæ Columnæ Capitulari impositus & alius minor inter Duumvirorum monumenti ornamenta seu parerga occurrens nobis Religionem injecit, an pro certo Vindeliciæ testimonio Authori, omni cæteroquin exceptione majori, servire possit, de quo suô locô sermo nobis rediturus est. Monumenta nimirum Augustana Velseri.

CAPUT XIV.

Respondetur Authoritatibus à Velsero allatis.

Lustravimus instructissimum Velseri promptuarium, imò & delibavimus, illa præcipuè, quæ nobis minùs sapere possent. Vidimus hactenus inconvulsa excipi hæc Viri, cæteroquin magni, dicta ferè ab omnibus: *sed mirari non debes corrupta excipi non tantùm à Corona sordidiore, sed ab hac turba quoque cultiore.* Digniores tamen, quibus ignoscas, cùm tanti Viri asserta sequantur, Senec. ep. 114.

 qui

qui si provinciam nostram, ubi tenebras sibi esse ingenuè fatetur, nec perfunctoriè, nec semel lustrâsset, nomina antiqua ex Tabulariorum fide, & diversarum linguarum inflexionibus, imò & Sæculorum corruptionibus combinata ad antiquissimorum Authorum fontes reduxisset, tunc enimverò aliter paullùm sermocinatum fuisse, persuasissimum habeo: *adeò nullum*, pergit rursum Seneca, *sine venia placuit ingenium, da mibi, quemcunque vis, magni nominis virum, dicam, quod illi ætas sua ignoverit.* Dicam igitur & ego quid Velsero ætas nostra possit ignoscere. Et inprimis quidem utramque gentem Rhætos & Vindelicos in multos minutos populos divisam fuisse ex vero pronuntiat: *sed nemo hodie est*, (addit) *qui singulorum situs se exactè descripturum verè promittat;* Quod autem à vero abludere, satis luculenter vel exterus summus nempe Geographus Cluverius docuit; qui decenniô à doctissimi Viri (Velseri nimirum) obitu, inspectâ prius Rhætiâ ac Vindeliciâ, collectisque Authorum sensis non incongruas cuique populo sedes attribuit, dum in Italia antiqua Alpes omnes incredibili labore ac successu excussit, quid jam Civem præstiturum credis, si non iratis fortè omnino Musis his etiam Lapides, Manuscriptos Codices, & Archivia cum iteratis Itineribus accederent? Sed hæc in alium locum & tempus meritò, cùm vel integrum librum exposcant, rejicienda censemus: Velsero tamen vel ideò difficilior res visa est, cùm pleraque circa Augustanam viciniam antiquiora nomina hodie evanuerint, aut prorsus incerta sint: Longè aliter autem se res apud nos habeat, quod suô jam ævô ex Lazio potuisset intelligere. Dubiam certè in his fidem (non dico in aliis, in quibus forte justiùs in illum & Velserus & Lipsius invehuntur) non meretur, cùm Regionem ipsam, ùt non ex vano suspicor, coràm inspexerit, *appellationes*, inquit hic: *per Carnos Tyrolensésque, tractibus terræ passim manent, etsi à Romanis corruptæ, incolis inditæ fuerint.* A terris autem, imò montibus, vallibus, atque fluminibus, populis nostris nomina esse indita, aut vicissim ab his illas recepisse quis vel hodiedum non perspicit? nec *nimiopere hæc dissentiunt, nec discerni aut cognosci possunt, ad quam ex alterutra gente pertinuerint*, ùt erroneè Velsero visum: cùm id etiam Cluverius ibidem solidè omnino more suô præstiterit; Dein quod Rhætiæ accidisse idem afferit, *quod pluribus aliarum Regionum nominibus, duplicem nimirùm significationem recipere: totum tractum simul & partem simul etiam*

Ibid.

etiam majorem esse, & Vindeliciam complecti. Quo authore id comprobat? nullum certè nec Augusti, nec Hadriani ævo afferet: scio quid dicam, singulos consului, & infra etiam universos adducam: imò hi omnes Rhætos ac Vindelicos apertè distinguunt: nec tam simplex, apertus & certissimus Horatii sensus est, aut rationes Velseri aptè confirmat. Habuerit sanè impressum aut scriptum Codicem hic Author, in quo legerit:

Vidère Rhæti bella sub Alpibus
Drusum gerentem Vindelici.

Insupérque dicat, Copulam *ET.* ab optimæ notæ Codicibus, & ab Horatii mente abesse: Verùm & ego ad Editiones provoco (manuscriptos enim hujus generis Codices haud vidi etsi medii ævi etiam ad Caroli M. tempora accedentes non desint huic provinciæ complures manu exarati Authores) Et quidem ad horum manuscriptorum Codicum fidem sedulò excussos provoco, imò rem ad oculum demonstro, editiones affero, quæ cum in omnium manibus esse possint, ulteriori certitudine haud indigent: Dilingana de anno 1585. in 8vo, & de anno 1722. Coloniensis P. de Mares 1664. item P. Juvencii Romana, & denique præstans illa Dacierii ac Desprezii jussu Regio ad usum Serenissimi Delphini adornatæ, atque hæ binæ ultimæ etiam allatis Interpretum rationibus omnes *Rhæti & Vindelici* habent, quos populos per particulam *Et* geminandos contra Acronem & Porphyrionem acriter quoque contendit Glareanus Virharum Regionum peritissimus: locum hunc pariter in menda cubare, nec contra tot bonos Authores admitti posse, præsertim cùm Codices aliqui, & in aliis Battelianus adstipulentur, limatissimus Bentlejus pluribùs agit. Authores verò ipsos mox inferiùs promam. Post Horatium jam Horatii interpretes laudat Velserus Acronem, Porphyrionem & Servium, qui omnes, ùt ait *Rhætos-Vindelicos* velint. Interest autem hos ipsos in fontibus consulere; Acron igitur ita in hunc locum commentatus est: *Talem Drusum ridère Rhæti, Vindelici Barbarorum gentes.* Porphyrio verò sic: *Scripta est ergo* (hæc ode IV.) *in Neronem Drusum privignum & successorem Augusti, qui Rhætos Vindelicos bellò vicit.* Et iterùm paulò post: *Hi Vindelici ab Amazonibus rejecti è suis sedibus, & ex Thracia in exilium se contulisse aliò, inque jugis insedisse dicunt, & quòd potissimùm in se tela securésque*

Edit. Basil. 8. 1537. p. 502. Edit. Venet. f. 1506. f. 87.

rísque Amazonum experti fuissent, ipsos usum earum in bello accepisse. Sed quemadmodum hanc fabulam ipse Velserus detrectat: ita editi cum hoc ipso Porphyrione Horatii interpretes Ascensius & Antonius clarissimîs verbîs desuper Porphyrionem configunt, & utrumque interjectâ Copula *ET* à se invicem disjungendum esse comprobant, Acroni & Porphyrioni Velserus Servium junxit, sed non integrum ita enim eundem ad Virgilium lego:

L. 1. ad Æn. v. 247.

> - - - *atque intima tutus*
> *Regna Liburnorum, & fontem superare Timavi.*

f. 262. edit. Comel. L. B. 1646.

Ideò tuti, quia Rhæti Vindelici ipsi sunt Liburni, sævissimi admodùm populi, contra quos missus est Drusus, hi autem ab Amazonibus originem ducunt, &c.

Hem! quot fabulas pauca hæc verba complectuntur? quàm mirè insaniunt ficulnei hi Scholiastes, ùt illos meritò compellat Bentlejus! quis Vindelicos, imò Rhæsos ipsos Liburnos esse somniavit? imò ab Amazonibus originem ducere ipse Velserus (ùt dixi) fabulis meritissimè accenset, & cur non priora? quadrârunt nempe *Rhæti Vindelici*, non autem *Liburni*, hinc omissi: quomodò autem hæc satìs clara & firma sint, non dispicio, utì nec illud: *Unus Præses præfuit, utroque populo in unam provinciam Rhætiæ nomine coacto;* iterumque: *Rhætiam propriam & Vindeliciam in unam provinciam coivisse plerisque testimoniis confirmare possum, quibûs ùt in re clara abstineo.* Ego sanè ùt jam dixi, nullum omnino ante Constantini ævum vidi, semper Rhætiam à Vindelicia distinctam lego, imo & post illud, teste in hac re Pancirollo omni exceptione majori ad

f. 151. Celebrem illam Imperii dignitatum notitiam: *Hæ duæ Regiones* (Rhætia I. & II.) *à duobus Præsidibus administrantur*, licèt quòd Præsidem attinet, non invitus cum Velsero concedam, uni sæpiùs Præsidi utramque committi potuisse provinciam; Si tamen unquam separata ab Italia Provincia fuit, & non potiùs, quod veriùs existimo, huic accensa vix unquam Præsidem, sed Magistratus duntaxat extra ordinem pro diversa rerum indigentia acceperit: quod ex Authorum Lapidúmque à me probiter excussorum verissimum puto, & contra torrentem hactenus niti atque adstruere ausim; nullum enim ibi unquam Præsidem, sed omnes, eósque duntaxat Magistratus lego, qui extra ordinem mitti solebant, quales sunt, etiam in

his

his non pauci Legati, Pro-Legati, Pro-Prætores, Procuratores, Duces & Judices tantùm, à primo ad quintum usque sæculum: Cæterùm nec author ipse diffitetur de Vindelicorum origine primos scripsisse Servium & Porphyrionem, cùm tamen ille: *ut est notissimum,* Fabric.
floruerit imperante Theodosio, sæculo primùm quarto, & hoc jam ex- Bibl. Lat.
eunte, post Augustum nimirum; hic verò Grammaticus incertæ p. 188.
prorsus ætatis sit: *imò ejus & Acronis Commentaria si non-Authorem* Idem p.
mentiri, saltem miserè truncata & interpolata ad nos pervenisse feruntur: 237. &
Miror sanè virum aliàs perspicacissimum his authoribus innixum, 238.
cùm tamen ipse pro candore suo fassus sit, *Rhætorum jam olim Polybium apud Strabonem meminisse:* quem Scipio Africanus bello jam De Hist.
Punico tertio in Africam duxisse Vossius Author est; ut adeò plus- Græc. l. 1.
quam centum ante Augustum jam annis eundem vixisse constet, f. 123.
quo sanè tempore nulla adhuc Vindelicorum mentio uspiam reperitur; Imò idem Clarissimus Vir varia de Rhætis testimonia ad tem- à f. 10.
pus Polybio & Julio Cæsari intermedium affert, quæ ad Rhætos Italiæ & Galliæ imminentes pertinere cum fide asserit, in quibus nulla adhuc de Vindelicis deprehenditur Litterula: Scriptores Augusto coævi primam eorundem mentionem, sed diversam semper à Rhætis, ingerunt, quos suô locô curatè dabimus. Cæterùm suspicio, quam addit, placet omnino, hos (Vindelicos nempe) illis (Rhætis) quandoque auxilia submisisse, imò cùm gentem utramque diversam sed limitibus saltem suis vicinam ac conjunctam fuisse pateat, bellô illô Augusti, aut etiam priùs fœdere quoque sociatam non ineptè quis dixerit, devictósque tum à Mario Consule *Stonos* seu *Stœnos* ùt Fasti habent (Rhæticam in Tridentinis Alpibus gentem) tum Rhætos à L. Munatio Planco, teste Lapide, incertum tamen ubi, debellatos sibi vires ac Socios ad irruptiones in Italiam subin faciendas ictis fœderibûs quæsiisse. Dein quod Tacitus, qui ad exordium Sæculi secundi, Dio, qui ad tertii scripsêre, plerúmque Rhætiæ nomine utantur, atque illud Vindeliciæ paulatim desuetudine obsoleverit, universim verisimilius mihi haud videtur, nam & Vindelicarum Cohortium primus meminit: alter de Rhætis præcipuè loquitur, Alpium Tridentinarum incolis, ex Italiæ finibus prædas agentibus, & ad has à Druso devictis submisso deinde Tiberio, qui in Lacu Brigantino, & justa in Campis Licatibus acie utramque gentem domuit, nec Rhætos ampliùs nec Vindelicos,

sed

ſed barbaros appellat; taceo, quòd cùm Druſus & Tiberius à Dione ſimul multis in locis in Rhætiam irrupiſſe, Rhæti autem præcipuè in Alpibus Italiæ vicinis habitâſſe dicantur, res de lacu tam Acroniano, qualem Strabo, & ex eo Velſerus deſcribit, quàm etiam de Benaco, quem forte Dio & poſt illum Illuſtriſſimus Maffejus intelligit, vera eſſe poſſit, ut adeò Dio de Vindelicis verbum haud fecerit: Licet ejus verba de Lacu Brigantino ob conſenſum aliorum Scriptorum meliùs de Lacu Brigantino explicari poſſe ipſus non abnuam. Dein quidſi uterque Rhætorum per antonomaſiam utpote gentis præcipuæ & jam per integrum priùs Sæculum ante Vindelicos à Romanis hinc inde tentatæ, & partim devictæ, aut certè nobilioris, & antiquioris meminiſſet, fœderatæ verò afferre memoriam haud admodùm neceſſarium duxiſſet? quidſi Dio tertio jam ſæculô induſtrius quidem, ſed Græcus Scriptor gentis duntaxat ſibi notioris nomine fuiſſet contentus? Quod verò de *Splendidiſſima Rhætiæ Colonia* Tacitus affert, res quidem eſſe videtur altioris indaginis, nam ſi Auguſtam Vindelicorum intelligit, ea tum in provincia Rhætiæ non fuit; cùm Lapides Tacitô multùm poſteriores, ùt infra videbimus, & qui citra exceptionem omnem legitimi, ſingulorum oculos in locis publicis Veronæ & Vindobonæ provocant, omnes adhuc habeant:

RHÆTIÆ ET VINDELICIÆ.

Ex quo clarum utiquè fit, Tacitum fortaſſe non Auguſtam, ſed Coloniam noſtram Veldidenam intelligere potuiſſe, quæ re ipſa Rhætorum fuit, & de qua verba hæc: *non in ripa commercium, ſed penitus* multò magis, quàm de vicina Auguſta Vindelicorum accipi poſſent; cùm enim Italiæ accenſa fuerit Rhætia ac Vindelicia, ùt etiam ex Notitia adhuc & Libello Provinciarum, luce meridiana fit clarius, nunquam illis provinciæ nomen convenire, aut certè in proprio ſenſu accipi non poteſt: ſi verò illam Vindelicam certò intellexit, mallem ego verba hæc ex primo Codice Corbejæ reperto à Germano quodam ſæculi circiter quarti aut poſteriorum Librario ad illius ævi ſtylum, Rhætiæ nempe ſecundæ, aptâſſe: ſolùm enim Tacitum reliquis omnibus tot ac tantis ſæculi ſui Scriptoribus, repugnante inſuper Lapidum fide, præferre non auſim. Nemo porro Scriptorum, nummorum, lapidum hanc ſuam *Auguſtam*, (utì ſanè oportuiſſet)

tuiſſet) unquam *Auguſtam*, (Coloniam ſcilicet) *Rhætiæ*, ſed conſtanter *Vindelicorum* compellant: Dein plures in Tyroli noſtra, Rhætia ſcilicet, Colonias fuiſſe Lapis vel hodie Tridenti ſpectabilis de hoc ipſo Tridento (quod tamen ſemel duntaxat in Itinerario Antonini ab Opitergio nimirum terminus eſt) fide certa nos edocet, ita enim ille, ùt nos ipſi coram inſpeximus, imo Ipſe V. Cl. Velſerus inter monumenta peregrina attulit, ſi ergo vidit, & Coloniam in eo viderit, neceſſe eſt:

C. VALERIO C. F. PAP.
MARIANO
HONORES OMNES ADEPTO TRIDENT. FLAMINI ROM. ET AVG. PRÆF. QVINQ. AVGVR. ADLECT. ANNON. LEG. III. ITAL. SODALI SACROR. TVSCVLANOR. IVDICI SELECTO DECVR. TRID. DECVRIONI BRIXIÆ. CVRATORI REIP. MANT. EQVO PVB. PRÆFECT. FABR. *PATRONO COLON.* PVBLICE.

Quo ſolo lapide certum fit, unicam in Rhætia Coloniam Auguſtam non fuiſſe, cùm & Tridentum certa fuerit Rhætiæ Colonia: Auguſtam verò ſuam Rhætorum Coloniam quinam alii dicant, ùt vult Velſerus, quem habeat ex Romanis Scriptoribus, libenter intelligam, & mox vinctas manus dabo, nam Notitia ſub diſpoſitione Viri Illuſtris Comitis Sacrarum Largitionum ponit quidem Præpoſitum theſaurorum Auguſtæ Vindelicenſis *Rhætiæ*, ſed addit, quod Velſerus omiſit, *ſecundæ*

Veruntamen nondum acquieſcit Vir doctiſſimus, ut enim Auguſtam ſuam unicam Coloniam totius Rhætiæ fuiſſe oſtenderet, alias omnes dejiceret, duplici ariete utitur; in Alpibus non fuiſſe Veteranos, inquit, quaſi inferret, nullam igitur ex Veteranis deductam Coloniam, & Alpes, nec limites potuiſſe recipere, nec excoli: hoc eſt, ſi rite auguror, agri non fuêre, qui potuiſſent Romano more Veteranis aſſignari. Dedocere tamen illum hunc errorem (etiam ſi Lazio fidem habere noluiſſet, quamvìs fidiſſe credam) Ap-

H pianus

pianus Professor Ingolstadiensis potuisset: qui lapidem non longè à Suazio collocat, ad agros, ùt puto, Veteranis Veldidenam deductis, assignatos, & ita describit:

T. F. CAMPESTRI
NVS VET. ET IVL
EXORATA
IVL. EXORATO
LIB CONI FIL
OB ANN XX.
E SECVNDINO
CANDIBIANO
CONIVGI
GENERO
VIVI FECERVNT.

Has tamen, quæ sequuntur, cùm nec suo, nec nostrô etiam ævô publici juris factæ sint, citra culpam ignorare potuit Velserus: prima Tridenti occurrit hujus tenoris:

G. V. QVINTINVS
FILIVS C. V.
FIRMI VETERA
N. CHORTIS IIII.
IRMANINIA QVAR
TI FILIA TEDA
MATRE VIVVS
FECIT SIBI.

Altera in Castro Stenico Episcopatûs Tridentini (videntur de Stonis, aut ùt alii meliùs legunt, Stœnis reliquiæ) ad murum Sacelli D. Martino Sacri:

- - - - - - - I
M. VLPI
BELLICVS

VET.

VET. LEG.
XXX. V. V. SIBI
ET SVIS.

Vidimus Veteranos; nunc utrum rupium multitudo limites accipere possit, videamus: Provinciam nostram frumenti lectissimi fertilem nemo jam hodie negat, imò sunt non imperiti quidam, qui populosæ huic genti sine exterorum auxilio frumentum, quod in nostris agris Rhæticis nascitur, sufficere credunt, si prohibitio in valle præcipuè Venusta, ne ad Grisones tanta in copia exportaretur, aut utilis aut necessaria foret: quod certissimum fore locorum periti contendunt, si paludes exsiccarentur, quas olim non adeò extensas, latásque fuisse fama refert, & reperta ædificiorum ingentia in his rudera docent: exsiccari autem posse complures præter Kircherum in Latio suo fusè de Pomptinis exsiccatis & ulteriùs exsiccandis agentem experientiâ teste Batavi monstrârunt: Sed missis hisce recentioribûs antiquos consulamus: Frumentum jam olim ex Rhætia secundô Oenô delatum Eugippius docet; solus enim in Tyroli Oenus est Rhæticus, extra illam Noricus & Vindelicus, aut, si Geographiam illius ævi ritè sequi malis, partes Rhætiarum & Vindeliciæ sunt & nostræ, verba ejus hæc sunt: *Igitur non multò post rates plurimæ de partibus Rhætiarum mercibûs onustæ quamplurimis inspe- ratè videntur in Littore Danubii, quæ multis diebus crassa fluminis glacie fuerant conligatæ, quæ Dei imperiô mox solutæ ciborum copias fame laborantibus detulêrunt.* Quin certiora adhuc ex vetustioribus afferemus; jam enim Polybius de Rhætis nondum cognitis Vindelicis hæc tradit: *Mediæ verò Con-Valles ab utroque Alpium latere læta pascua, atque apricas arbores habent, & humano cultu digniora loca;* Strabo: *Tumuli, qui commodè coli valeant, vallésque benè conditæ;* Solinus: *Excipit ager Rhæticus opimus & ferax.* Et hæc de agris.

MS. tum San-Georg. c. 3.
l. 3. f. 92.
l. 4. f. 313.
c. 24.

Quòd Curiam Rhætiæ primæ Tribunal faciat, rationes pro ævo Romano nullas affert: Præsidis certè Tribunal non fuit, qui si etiam adfuisset, non uno in loco hærere illi fuisset licitum, sed omnem obire debuisset provinciam, ùt ex quamplurimis Plinii II. Epistolis, & suâ me docuit Vir & Genere & Litteris summus Scipio Maffejus: nostra autem argumenta, quibus moti Curiam Tribunal fuis-

Veron. Illustrata à f. 185.

fuisse, impugnamus, singulari circa finem Capite afferemus: Nec indagare modò juvat, utrum infirmæ sint de ævo Constantii suspiciones, aut utrum Licinius Valerianus Augustæ Vindelicorum, an in alio apud Rhætias loco principe Imperium fuerit auspicatus, quòd illi milites contracti undique apud Rhætias ob instans bellum detulêre, locum nec Aurelius Victor, nec alius quisquam expressit: his, inquam non immoror, ne à lineis excidam.

****

CAPUT XV.

Utì & Nummi.

POstquàm gravium Authorum verba perpendimus, etiam ad minutias descendendum est, ad nummos nempe, in quibus apex., numerus, imò Litterula omnis ad scrupulum examinanda venit, ne delicatis Rei Nummariæ Censoribus re vel minima non religiosissimè iterum, iterúmque ad trutinam revocata vel stomachum moveamus, vel litem gravissimam. Sed est sanè magnum aliquid in his antiquitatum reliquiis, ubi minimum quid negligitur: Hinc cautus admodùm Velserus noster extemplo addidit: *mihi neque nummos, neque eorum delineatam speciem videre contigit.* Et in fine: *Cui instituto si tantillùm audaciæ accedat, magnô antiquæ rei periculô fiat, necesse est.* Verùm antequam de Nummis Augustæ Colonicis aliquid certi statuamus, definiendum priùs tempus annúsque venit, quô in potestatem populi Romani Rhætia cum Vindelicis redacta est: quô semel stabilitô, etiam Coloniæ tempus, primíque ejusdem parentis, si qui sunt nummi, nobis certi fiunt. Velserus non sine ingenti labore & eruditione Anno U. C. 739. ante Christum natum 13. Livio Druso Libone, & L. Calp. Pisone Cæsonino Coss. bellum Rhæticum motum asserit; ad eundem annum, sed locô cognominis Cæsonini Cæsorinum Consulem, annum verò ante natum Servatorem decimum quartum Mediobarbus in editione Argelati Mediolanensi, nullo tamen, qui hanc victoriam disertè p. 48. notaret, nummo consignant. Vir insignis J. A. Fabricius, qui singularem

gularem de Augusto Chronographiam contexuit, belli hujus primordia ad eosdem cum Velsero Consules & U. C. annum, ante Domini verò natales decimum quartum refert. Idem meus Stephani Dio (adscriptô ad marginem eodem U. C. annô) sub iisdem Consulibus tradit. Nec dissentit quoad Consules Sigonius, etsi erroneè anno U. C. 735. victam Rhætiam crediderit, nam hanc bienniô pòst, nempe 741. ante Christum 13. Tiberio Cl. Nerone & P. Quintilio Varo domitam idem ibidem vult Fabricius, Joannes Masson in vita Horatii è diverso U. C. 739. & ante Servatorem nostrum 15. anno expeditionem in Rhætos & Vindelicos à Tiberio Drusóque auspiciis secundîs peractam præeunte Dione vult. Verùm hæc omnia anno unico cum gente bellicosa in diversis partibus, & Alpibus bellô difficilî, navibúsque fortè in utroque Lacu saltem Acronio à Romanis priùs haud navigato primùm fabricatis peracta fuisse vix credibile fit: atque hinc biennium Fabricii non statim rejiciendum putarem, præsertim quòd teste eodem Dione Augustus, (cùm fusi licèt justô præliô in Alpibus Tridentinis à Druso Rhæti nondùm tamen herbam porrigerent, sed tremendîs Alpium recessibûs & impositîs his arcibûs plus vice simplici, ùt Horatius canit, dejiciendîs tuti nihilominus Galliam urgerent) Tiberium primùm postea contra eos miserit: ut adeò Dionem tempus belli cœpti designâsse, & totum simul in continenti descripsisse à vero haud absonum videatur, etsi eodem ipsô annô finitum fortè non fuerit; ait enim: *eo tempore* (& non anno) *hæ res sunt gestæ* &c. *eapropter Augustus principiô Drusum & deinde Tiberium* &c. Et quamquàm etiam Strabo testetur, *quod horum omnium* (Rhætorum nempe, Vindelicorum Noricorúmque) *impudentissimas incursationes represserit Tiberius, & ejus frater Drusus æstate una:* Id de incursationibus tantùm intelligendum censerem, cùm de domitis una æstate his populis simul omnibus hoc dici minimè queat; nam teste Cl. Hansizio Norici primùm anno U. C. 761. Christi octavo subacti fuêre: Ex hoc discordi annorum computo id tamen indubitatò colligitur, annum U. C. 739. vel 740. aut certò 741. ante Christum verò (si calculum quorundam recentiorum sequamur) 8. 9. aut 10. Rhæticô triumphô fuisse nobilem, quibus Augustus testibus Mezabarba & Eruditissimo Vignolio Imp. IX. Cos. XI. Trib. Pot. VIII. IX. X. & XI. iteratis testimoniis in nummis audit quamplurimis: Hìs delibatîs jam ad nostra re-

In not. ad Liv. p. m. 1076.

l. 4. p. m. 375.

Germ. Sacra. Tl. f. 3.

f. 36. Diss. 2. Apol. f. m. 192.

revertamur nummismata; primum igitur, quem Velserus produxit de Druso nummum, in Conditoris memoriam ritè produxit, additus verò Germanici titulus nec Rhæticum nec Vindelicum dicit: Secus enim Rhenus ad nos potiùs, Rhætiam nempe primam, cui fontes cum Oeno & Athesi nostra debet, adscribendus foret. Nummum alterum nec apud Mediobarbum, Patinum, Begerum aut Vaillantium invenio: Occo certè Medicus & Nummariæ Rei peritissimus Augustanus eundem pro decore Augustæ suæ adduxisset haud dubiè, nec omisisset Mediobarbus Occonis Continuator, si in publicum unquam prodiisset: Qui autem apud Vaillantium *TI SEMPRONIVS IIII. VIR Q DESIG.* audit, ad Carthaginem & annum U. C. 725. pertinet, ut ex Dione idem Vaillantius tradit. Verùm cùm exstare nihilominus hic nummus possit, ajo, eundem annum domitæ Rhætiæ & Vindeliciæ ex amussim ad mentem complurium præseferre; sed cùm Coloniam nullam cognomine expressam Litteris promulget, res prorsus incertissima est, an Augustam, an Veldidenam, an aliam loquatur; plures enim unnô annô deduci potuisse, aut etiam deductas fuisse Colonias cur ambo negemus? addo, plerisque, quæ Augustæ nomen sortitæ sunt, Coloniis, aliud cognomen urbis aut gentis, quibùs differunt Augustæ, adjectum conspici: ùt inspicienti Nummos Augusti Colonicos apud Mediobarbum patebit; si autem re ipsa extet hic nummus, & conditam Augustam designet; hanc gloriam Coloniæ huic minimè invideo, imò descriptam à me inter Viros eruditos controversiam de anno nimirum subactæ Rhætiæ ac Vindeliciæ optimè componeret. Tertium quidem nummum Mediobarbus quoque exhibet, & quidem cum Nuce Pinea, sed pace Litteratissimi Augustani dixero, rationes expeditas nondum esse, quòd *Pinus* hæc *Rhætica* certum sit illô ævô Augustæ Vindelicæ symbolum, prouti & ipse Velserus non invitus sentit: in Alpibus enim nostris fortè felicius crescit, quàm in campis Lycatibus Nux Pinea; nobis proin, non Vindelicis hæc magìs propria foret. Deinde fructus mallem Regionum, quàm urbium in nummismatibus esse symbola; Arabia quippe ramusculos balsami ac thuris, Palmam Judæa, aristas Sicilia, flores Achaja, uvas Alexandria in auro, argenro, ære ostentant, ùt P. Ludovicus Jobertus è Soc. JEsu in Instructionibus Rei monetariæ edocet. Ego planè excussis Augusti nummis Colonicis nullibi singulare aliquid aut præcipuum

Num. præstant. p. 30.

Instr. 9. à p. 297.

cipuum urbi cuidam, ſed plerumque Inſignia, Capita & Symbola Principum, Inſtrumenta Pontificalia, ſigna militaria, oleas & lauros, Triumviros & Boves Coloniæ, aut denique portas, pontes, Caſtra cum animalibus Romæ & Principum deprehendi: ſi qui autem tutò hunc Conum Auguſtæ poſſint aſſerere, me non admodùm invito facient. Baſin cæteroquin & magnitudinem hujus in nummo Pini (ſi eſt tamen pinus) nondum ſatis capio: artis plus, quàm naturæ, atque hinc longè aliquid aliud latere ſuſpicor. Quòd verò Auguſta in Inſigni hodiedum Nucem Pineam gerat, poſteriorum temporum mos eſt: nemo enim Inſignia ante Caroli M. ævum, aut Sacra in Palæſtinam bella afferet. Illud autem, quod Velſerus ſubjungit, credibile non eſſe, Colonicos Nummos extra eam Coloniam, cujus aut nomen, aut ſymbolum gerunt, percuſſos, fallit omnino; non enim Præpoſitus Theſaurorum, ùt idem credit, præter vectigalia pecuniæ etiam ſignandæ præfuit, verùm ſolis vectigalibus, ùt Pancirollus ad hoc officium docet: Et teſte hoc ipſo Pan- f. 141. cirollo in Occidente ſex tantùm in locis moneta ſignabatur, quibus f. 142. tot *Procuratores*, non Præpoſiti Theſaurorum præerant: vin' nomina? habe ex ipſa Notitia:

Procuratores Monetæ. f. 140.

Procurator Monetæ Siſcianæ.
Procurator Monetæ Aquilejenſis.
Procurator Monetæ urbis Romæ.
Procurator Monetæ Lugdunenſis.
Procurator Monetæ Arelatenſis.
Procurator Monetæ Triberorum.

Quibus addendæ affirmante Pitiſco Londinum, Narbo & Sirmium: In Lex. Antiqq. f. 6. tot enim locis *MONETA AVG.* cudebatur: in his Auguſtam Vindelicorum utique deſidero, & ni vehementer notæ officinarum nummis omnibus poſt Conſtantinum incuſæ exerrent, illam in his difficulter omnino inveniemus. Quin ſi Auguſtæ etiam Officinam monetáriam lubenter tribuamus, cùm nondum omnes omnino notæ eſſe videantur; id tamen Auguſteo ac proximô ævô non tam facilè concedendum putamus: Neque dicere poteſt Velſerus, urbem Rhætiæ, ùt vult, principem, Vectigalium utriuſque cuſtodem fuiſ-

ſe:

se: nondum enim probavit vectigalia Rhætiæ primæ Augustam delata esse: hæc enim aut transvehendis apud nos speciebus, quibus Præfectus Legionis tertiæ præerat Teriolis (nomen & locum arx nostra princeps per excellentiam dicta Tyrolis servat, ùt infra demonstrabitur) impensa fuêre, aut per compendium Aquilejam ad Comitem Thesaurorum per Italiam, ad quam nos aliunde pertinebamus, submissa fuit. Quin si demus pro stipendiis forte militum in statione Limitanea numerosiùs degentium inserviisse, num Veldidenam hæc subruunt? Quis enim nescit, assignationes hujuscemodi & fieri potuisse & factas fuisse, quas firmandis Rebus Augustanis haud ideò reor opportuniores.

Notit. Imp. f. 172. das Haupt-Schloß.

Quartum porrò quem affert, nummum, iterùm in Mediobarbo, Patino, Begero & Vaillantio requiro; nec Coloniæ quiescentis imaginem admitto; decipi potuit Vir magnus, dum Nucem pineam Conum seu Strobilum credit, interim autem vas huic simillimum Cornucopiæ turrita Cybele in nummo Montefalconii prætendit, quam controversiam non dirimo, sed ab eodem Velsero dictum accepto, & si conus est, ab eo non tantùm Coloniam Augustam (cur enim hanc inprimis?) sed Rhætiam omnem designari dico: Boves autem Coloniæ & titulum in quinto nummo *Juliæ Augustæ* an hanc suam spectare non una ex ratione dubito: & quamvis Mediobarbus in nummo hoc, sive ex Occone sive aliunde translato Augustam Vindelicorum admittat, id tamen deceptus agit, ait enim: *Ex veteri Inscriptione Coloniam Juliam Augustam dictam docuit Eruditissimus hujus urbis Civis & decus Marcus Velserus;* Ego autem in tota Velseri Vindelicia ad nauseam excussa in nullo Lapide hunc titulum inveni, & an unquam inveniri possit, hæsito; proprium enim magis Julii Cæsaris Coloniis esse credo; ita enim in ejus nummis inscriptam *Juliam Berytum*, *Juliam Corinthum*, *Juliam Valentiam* invenio. Julio Cæsari nec Velserus suam in acceptis referet Augustam Coloniam: nomen hoc forte aliquibus mansit, quas ornavit Augustus invicem ab iis nummorum honore ornatus. *Colonia nimirum Julia gemina Accitana*, *Colonia Julia Augusta Berytus*, *Colonia Julia victrix Celsa & Leptis Tarraco: Colonia demum Julia Traducta & Octavia:* Sed talem esse Augustam contendo, quales fuêre *Augusta Patrensis & Bilbilis*, *Cæsar Augusta*, *Colonia Carthago nova Augusta*, atque ut, quod res est, dicam, vocabula hæc Julia Augusta à Conditori-

Antiqq. explic. t. 1. f. 10. n. 9.

f. 50.

Argelat. in Jul. Cæs. à f. 8. Id. in Aug. à f. 45.

ditoribus vel primò impoſita ſunt cum gentium devictarum nominibus ùt Auguſta Salaſſorum, Rauracorum, Taurinorum, Vindelicorum, quæ ſolæ Auguſtæ audiêrunt: cæteris Auguſtum hoc vocabulum prænomen fuiſſe antiquo earundem nomini præfixum: Colonias enim Auguſti omnes Julium nomen adſciviſſe præproperè quidem dici potuiſſe, ſed difficulter, imò vix probari poſſe crederem; nam etiam in Nummis Tiberii hi tituli redeunt, qui tamen Julii nomen nunquam aſſumpſit, cur id de Auguſto Marcus noſter Velſerus ſuſpicetur, veſtigia ſanè non invenio! Harduinus autem ad Coloniarum nummos mihi ad manum non eſt; Certè aliam Juliam Auguſtam dextrâ binas ſpicas, ſiniſtrâ haſtam tenentem ex theſauro Medicæo Eminentiſſimus Noriſius produxit, quam nemo noſtram auſit dicere: utì nec illum, quem itidem cum hoc titulo junctis in parte adverſa manibus caduceum, & bina Copiæ Cornua tenentibus Duumvir noſter meô numerô ſeptimum attulit.

De ſexto pariter ingens mihi dubium ſuboritur, quadrigam refert, in qua nux pinea, Inſcriptio: *TI CLAVDIVS TI. F. NERO:* An hic Auguſto avo, quod Ducibus Tiberio & Druſo Patre ſuo Rhætos ſubjugârit nummum cudit? ſed falſa Inſcriptio eſt, non enim Tiberii, ſed Druſi filius hic Claudius fuit: nec triumphales de Rhætis Druſus Pater, ſed honores tantùm Prætorios adeptus eſt. Deinde quis pineam nucem in quadriga ſuſtineat? ſubleſtæ fidei mihi aureus videtur, nec (ſi tamen oculos meos non fefellêre Authores nummarii) reperire illum in his, qui mihi ad uſum ſunt, potui: Quin neque tum refragarer, ſi ex Obryzo & legitimus foret; non enim rationibus noſtris obeſſet, ſed Velſeri. Minimè etenim verum illud Velſeri de Auguſti tempore (licèt olim reip.) impoſita fuiſſe eorum ſymbola, qui nummos ſignavêre: & additâ pineâ nuculâ, nummus ubi percuſſus fuerit, ſignificâſſe. Iſtud quippe Imperatorum ævô nunquam in uſu fuit, imò nec monetæ quidem Præfectorum nomina aut ſigna poſt Auguſtum occurrunt; ut cætera, quæ de ſtrobylo opinatur, taceam. Quod numiſma ultimum Hadriani attinet, hoc ſolùm adverto, quòd authores ante Hadrianum omnes Rhætiam à Vindelicia diſtinguant; imò lapides & authores, ùt poſtea videbimus, etiam poſt Hadrianum apertiſſimis verbis ſejungant: ac Tacitus ipſe Vindelicas Cohortes laudet (quas

I neque

neque nos Vindelicis demimus) potiori utique nobis jure hic nummus vindicandus erit. Placet in hanc rem limatissimi Begeri ad hunc nummum rariorem sensus: *De exercitu Rhætico*, inquit, *licet Authores sileant, loquitur tamen cum nummismate ratio, cùm gentes devictas nonnisi Legionum & Exercituum præsidiis Romani tuerentur, imò ex ipsis exercitus conscriberent, Rhætorum sanè Cohortes apud Tacitum l. 2. memorantur:* Addo ego, & voce quidem statim insequenti: *Vindelicorúmque:* ut diversus appareat à Cohortibus Vindelicis ex Cohortibus Rhæticis Exercitus, *militem enim Hadrianus* (adjungit ex Ælio Spartiano Begerus) *quasi bellum immineret, exercuit, dum in Germaniam transiit:* Locum insuper Cassiodorii iterare placet: *Rhætios munimina Italiæ, exercitúmque eum Clypeum Romanorum appellantis:* Quæ cùm Veronæ scripserit Cassiodorius, Rhætiam primam sibi vicinam, tutiorémque Alpestrem intelligere debuit; Rhætia enim secunda, & in hac Augusta non munimen Italiæ, sed limes & munimen Vindeliciæ ac Rhætiæ secundæ adversùs irruentes Barbaros erat; exercitúsque in Alpibus nostris meliori jure Clypeus Romanorum insigniri potuit; Nemo enim tam insulsæ mentis erit, qui hanc laudem ad solos Vindelicos injuriâ trahi non sentiat. Demum Coloniæ dignitatem, atque in nummis memoriam, nunquam Augustæ urbi abnuo, & in Vindelicis contra quoscunque defendo, etsi nummum Tiberii, qui *Col. Aug. Vind.* jactet, nuspiam offenderim, nam & mihi summopere gratularer, si tantæ vetustatis testem novum nanciscerer, qui non Coloniam Augustam Rhætorum, ut tanto nisu adlaborat Velserus sed *Augustam Vindelicum* unà cum authoribus omnium oculis objiceret.

Thes. Brand. t.3.f.108.

****

CAPUT XVI.

Ac cætera Monumenta.

QUemadmodùm in nummis, veluti ære alieno (cùm sibi horum copiam non fuisse, imo ne conspectos quidem esse asserat) integerrimum se præstitit Velserus; atque eapropter

pter si etiam in his adducendis explicandísque impegisset, eò veniâ dignior foret, quòd illo adhuc ævô vix tres eximii numerentur Authores, qui de hac re vel scripserint tantùm, ne dicam (quod primis vix unquam possibile) feliciter ac citra errorem versati fuerint, ut adeò omnibus pronum fuerit, sæpiùs extra oleas (ùt loquimur) errare. Contigit ea felicitas nostris primùm temporibus, in quibus non multùm à semisæculo ea commendatio Batavis, Anglis, Italis ac Gallis debetur, non tantum nummos, atque omnes omnino in his apices (pene dixisse atomos) sed & terras omnes lustrâsse, atque immensâ nominis & gentis gloria eruderâsse: quos haud segniter Germani nostri, præsertim magni quidam ad Septentrionem Viri insecuti sunt, imò quoad primos Conatus nemo Occonem anteivit: His Ducibus si uti licuisset amantissimo Patriæ Civi, paulo aliter fortè rem suam adornâsset; Veruntamen quod in nummis non licuit, in lapidibus præstitit, imò ibi plus præstitit, quàm suô ævô omnis Litteratorum cætus: hujus enim (quod nemo nescit) Consilio & hortationi magnum illum Inscriptionum thesaurum præ reliquis debemus, quem primus omnium Gruterus condidit, & quotquot Gruterum Ducem vel secuti sunt, vel redintegrârunt, aut emendârunt, quales hodie sunt: Reinesius, Fabretus, Sponius, Donius, Gudius & Cl. Muratorius, aliique: quid autem in hoc genere Litteraturæ possit Velserus noster, in monumentis Augustanis ac peregrinis, quæ ferè dimidium rerum Vindelicarum volumen conficiunt, ostendit. Ex his planè colliguntur aliqua, quæ scrupulum movent; cætera enim pleraque rebus nostris haud officiunt: Advertimus igitur, & cum cura notamus, nullum ex his omnibus cumulatè, atque egregiè congestis monumentis lapidem adesse, qui Imperatorem aliquem ab Augusto ad Antoninos usque ostentaret: sola *MATIDIA* Soror Sabinæ Hadriani Conjugis, & in Cippis milliaribus postea *L. SEPTIMIVS SEVERVS*, atque in saxo alio *GORDIANVS* Impp. nobis obviam fiunt: Consideramus dein iterùm Augustam hanc urbem *ÆLIAM* quidem vocari, & in C. Julio Vettio *AVGVSTAM VINDELICVM.* Et *GENTES VINDELICORVM* in trophæo Alpium. Hoc ultimum equidem glossema suspicatur Illustris Scriptor, quod ex ora irrepserit, causásque affert non contemnendas. Sed cùm in omnibus, præ-

cipuè recentioribus Dalechampii, Vossii, Salmasii & amplissima illa P. Harduini è Soc. Jesu eximii Critici adesse videam, nec in nitida, quæ mihi suppetit, Clarissimorum quorumvis Virorum, ac singularibus Gronovii notis cum variantibus Manuscriptorum Lectionibus editione Lugduno-Batava nunquam omissa sint; contra torrentem niti nondum ausim: Inscriptionem autem ipsam ex fonte haurire non est ampliùs possibile, cùm Trophœum nostris temporibus penitus sit destructum, & ipse vicus Torbia, ubi olim situm fuit. Nisi forte theatrum Sabaudiæ Amstelodami anno 1682. impressum Reliquias nobis servârit; fallitur enim V. Cl. Mabillonius, qui Segusii superstes dixit; *aliud* enim ibi trophæum, *alius* arcus est, simili tamen exordio, quali illud nostrum Plinius inchoat, adhucdum decorus, quem Illustrissimus Maffejus in Historia Diplomatica Italicè conscripta typis ac cælaturis, & iterùm in Epistola ad V. C. Albertum Fabricium, latinè descriptum dedit, Augusti titulis, atque eodem prorsus initio ùt dixi insignem, quô Trophæum Alpium olim superbiit: Maffejanus tamen, quem vir summus coram ibidem inspexit, contextu suo diversus est admodùm ab illo Alpium Trophæo, quod nobis Plinius servavit. Sed iterùm ad Lapides, à quibus digressi fuimus Velserianos! multus equidem in his meritissimus author est, in nullo tamen (ut contrahamus, ac minùs profutura argutandi semina respuamus) vel Coloniam Rhætorum, vel Augustam Rhætiæ profert, quæ verba nobis unicè suffecissent, ne Veldidenam suis jam dudum ruderibus altè sepultam fortafsè non citra invidiam ereueremus, quod tamen faciendum necessariò fuerat, ut tandem veritas dictorum elucesceret: Nunc lapidibus missis ad nucem pineam revertamur, ubi ante omnia advertas velim, perobscurum in multis monumentis veterum hoc seu obsonii, seu ornamenti genus esse, & sæpiùs à Cinara haud posse distingui: nec tantùm aut præcipuè, etsi nux esset pinea, pro Augusta, ùt credit Velserus, militaret; cùm in diversissimis cernatur ornamenti locô monumentis, quæ toto Cœlo à rationibus Augustæ discrepant; Occurrit enim apud Montefalconium in Cornucopiæ Nymphæ ad pedes Isidis, in Cornucopiæ Herculis, in pinu Sylvani, ad pedem tauri Farnesiani: iterùm in ara Sacrificii Deorum Marinorum in pompa Bacchica, in pollice manus votivæ ter: in Cornucopiæ Tiberis, & Sistro Isidis, in vasculo demum apud Fabrettum, & in Cl. Bertoli Aquileja in platea

Giornale de Lett. T. 1. art. 13. p. 453.

T. 1. p. 1. f. 100. & 107. T. 1. p. 2. f. 222. 276. 378. T. 2. p. 1. & 2. f. 100. 194. &c. f. 328.

tea S. Joannis talis nux quinque pedum altitudine conſpicitur, & ante omnes, quæ hodiedum tota tabulis æreis & deauratis cooperta, notabiliori adhuc magnitudine Romæ ſupereſt, olim Mauſolæo Auguſti ſuperimpoſita: Dein Cupidinem cum ſtrobylis ludentem Begerus in Theſauro Brandeburgico; binos alios amorum genios, qui ſtrobylos ex arbore decerpunt, Montefalconius exhibet: rationem Propertius reddit:

Montefalc. Iter Ital. p. 287. Vol. 3. f. 274. T. 1. f. 180. l. 2. el. 18. In Dialog. de Ven. & Cupid.

- - - - habet arbor amores
Fagus & Arcadio pinus amata Deo.

Lucianus verò pro more exſplicat & ridet, quòd Cybele nimirum vetula, cui arbor hæc ſacra, experta ſit ejus ſagittas. Adderem his (niſi conjecturas nimias refugerem) potuiſſe Veneris victricis, quæ Julio Cæſari pro teſſera fuit, aliquid ſub ſtrobylo ſubeſſe, quam coluiſſe Auguſtum in gentem Juliam adoptatum pronum eſt credere. Ex quibus utique haud graviter feret Velſerus, ſi nihil pro Auguſta facere Strobylos quis dixerit, ſed ornamenti plerumque genus eſſe admittat, aut Cybeli ſacram nucem pineam, aut Rhætiæ I. noſtræ magis propriam hanc Alpium arborem defendat.

CAPUT XVII.

Quantum ex his pro Auguſta ſua Velſero concedendum ſit.

AUdivimus hactenus non ſine juſtiſſima laude, quantùm pro Auguſta ſua laborârit Nobiliſſimus ejuſdem Duumvir Velſerus, cúmque in foro ac fonte Auguſtum in ære vivere juſſum, Conditorem Auguſtæ celebrare audiiſſemus, aſſerti rationes in Codice quærimus: *malo equidem*, inquit, *de Druſo verum eſſe, quod & plures tradidère Authores, tametſi antiquiores, (ne fallam) Othone & Honorio Auguſtodunenſe nondum reperio:* Hanc proin Auguſtam in Vindelicia & ſub hoc nomine, & ſub Rhætiæ ſecundæ titulo

OttoFriſ. c. 4. Honor. in Chron.

reliquis præstitiſſe cum eodem Velſero contra quoſcunque propugnamus: *Iſte ipſe urbis ſplendor, tot & tanta antiquorum ædificiorum rudera, quæ effodiendis fundamentis occurrunt quotidie, fornices, cloacæ, pavimenta, præterea Inſcriptiones, ſcalpturæ, ſtatuarum baſes, aræ, nummiſmata, vaſcula fictilia, quarum rerum nec vola nec veſtigium ad Iſaram (quo in loco Auguſtam exſtruere Aventinus voluit) non tenuiter indicare, teſtatò denunciare videri poſſent.*

Nec aliam præter hanc Auguſtam (ùt quidam nixi fundamento fortè parùm ſolido, non exhibitis veterum teſtimoniis, aut lapidum, nummorúmque ſincera fide aſſeverant) Tubingam, Auguſtam Aciliam, & Badacum, Auguſtam Tiberiam, & Quintanorum aſſeri poſſe putamus; cùm inſuper Itineraria, Tabula, Notitiáque de his omnibus Auguſtis ſileant. Haud equidem diffitemur, nullum inter tot Monumenta à Viro Cl. in urbe iſthac allata, aut ibi (quantùm ſcio) hactenus reperta Lapidem *Auguſtam* (ab Octaviano nempe, non alio quopiam Auguſto, ut Ælio Hadriano &c.) aut *Auguſtam Vindelicûm* loqui; Romæ tamen in Eccleſia S. Joannis ante Portam Latinam talem extitiſſe Jacobus Mazochius ante annos ampliùs 70. ſcripſit: haud tamen ibi ampliùs nunc viſitur. Lazius quoque ſimilem in monumentis Laureacenſibus legi Author eſt:

D. M.
C. IVLIO VETTIO
AVG. VINDELICVM MIL.

Et quamvis Velſerus ipſe fragmentum ex ædibus Peutingerianis afferat, in quo urbs hæc *MVNICIPIVM. AEL. AVG.* Litteris trabalibus inſcripta ſit, & ab Hadriano nomen ob beneficii ingentis cujuſdam memoriam aſſumpſerit, idémque municipium Colonia Ælia Auguſta eſſe potuerit, quin tamen jam olim ab Auguſto deductam fuiſſe quiſpiam improbet: utùt multæ Coloniæ Auguſtæ vocatæ ſint à poſterioris ævi Imperatoribus conditæ, quod Inſcriptionum Collectores Fabrettus, Donius, Reineſius apertè monſtrant, dum primus *Juliam Concordiam Auguſtam Beneventum* ex Inſcriptione poſita Juliæ Auguſtæ Sept. Severi Matri producit: Alter *Coloniam Aureliam Auguſtam: Piam Canuſium* ab Imperatore Aurelio deductam exhibet: tertius *Coloniam Helviam Auguſtam Lilybitanam* in

in Sicilia à Pertinace allegat, quibus Illustrissimum Maffejum addo, qui in Verona sua illustrata eandem *Coloniam Augustam novam Gallienianam* ex Lapide describit. His tamen omnibus insuper habitis etiam ipsemet cum Velsero ex rationibus apud Laureacum allatis Augustam Vindelicûm certè Coloniam esse à Druso deductam, atqui in Augusti Patris sui adoptivi honorem *Augustam* compellatam fuisse, citra hæsitationem ullam affirmo, cùm post difficillimum longè cum Rhætis ac Vindelicis bellum, quod retentaturi teste Dione videbantur, primum omnium, ac maximè necessarium fuerit gentes tam strenuas præsidiis ac coloniis intra limites continere. Mansitque Augustæ *Augustum* hoc propter excellentiam Conditoris ab omni ævo ad constitutum hunc limitem Coloniæ nomen: & mansit ad exemplum aliarum longè antiquissimarum urbium, quò Augustus suos deduxit Colonos, milites, Veteranos; Meminit enim simili exemplo *Augustæ* Cæsareæ Nicopolis, *Augustæ* Emeritæ Juliæ Gaditanæ, atque *Augustæ* Prætoriæ Salassorum Strabo, Rauracorum Cæsar, Trevirorum Mela, compluresque hujus Principis Colonias nummi apud Mediobarbum Argelati in Augusto allati adhucdum servant, quæ quàm proximè ad nostram accedant Augustam, idem semper Vindelicorum Cognomen ad differentiam aliarum urbium additum confirmat: Occurrit enim sexies cum hoc discrimine in Antonini Itinerario, in quo ab Augusti ævo hoc urbis nomen tanquam devictæ gentis Vindelicæ trophæum superesse indubitatò potuit, ita igitur Itinerarium habet:

p. 1. f. 360. n. 38.

ITER DE PANNONIIS &c.

A SIRMIO LAVRIACO. M. P. CCCXXXVIII.
AVGVSTA VINDELIC. M. P. CCXXVI.

Atque iterùm in contextu Itineris:

LAVRIACO. M. P. CXX.
AVGVSTA VINDELIC. M. P. CCXXVI.
A TAVRVNO LAVRIACVM. M. P. DLXXVII.
INDE AVGVSTA VINDELICVM.

Rursus

Rursus in Contextu Aquinoctio Vindobonam:

AVGVSTÆ VINDELICVM. M. P. XX.

Hoc ipso nomine aut cognomine usus est Geographorum sui, id est, Antoninorum ævi celebratissimus Ptolomæus, qui dum in descriptione Germaniæ primùm Rhætiæ, deinde Vindeliciæ situm exsplicâsset, inter enarratas hujus urbes designat hîs verbîs nostram: *Sub his Augusta Vindelicorum.* Et Tabula Theodosiana cum urbis illustris, duarum nempe turrium, nota *Augusta Vindelicûm.* Demum quod mirêre etiam dum sub Rhætiæ secundæ divisionem ac provinciam post Constantini tempora incidit, cognomine hoc, utùt alterô simul assumptô non excidit; ita enim Notitia utriusque Imperii:

f. 141. *Præpositus thesaurorum*
Augustæ Vindelicienfis
Rhætiæ Secundæ.

Edit. Gronov. de Anno 1722. p. 782. Atque ita per antonomasiam aut nomen Augustæ solùm, ut insuper in Geographo Ravennate videre est (seu Sæculi VII. seu XI. Scriptor sit, quod Viri Illustres Eccardus & Beretta componant) à Victore Augusto: aut Vindelicorum simul, à devictis populis, semper usurpatum, atque per omnes ætates ad nostra usque tempora continuatum esse non tantùm ex Velsero discimus, Catalogum Authorum recitante, quibus nos Ausonium jungimus in Mosella canentem:

- - - - nec præmia in undis
Sola, sed Augustæ veniens quòd mœnibus urbis
Spectavit junctis Native Patrisque triumphos.

Sed etiam ex Lapidibus (testibus plane antiquissimis utùt non raró malè habitis, ast nihilominus incorruptis) intelligimus, quibus Patriæ nomen (ùt apud milites moris esse Fabrettus docet) *Vindelicis* nimirum per vocis compendium *VINDEL.* vel *VEIN.* adscriptum plerumque, etiam apud Velserum in monumentis Augustanis non semel, utì & *Bassum* gente *Veindelicum* apud Reinesium Cl.9. n.7. invenimus: ego verò nulla re magìs, quàm ex Inscriptionibus Columnarum milliarium in hoc ipso Itinere nostro Augustâ Veronam nempe vel hodie extantium, utpote qui constanter Augustæ tantùm nomen

nomen præferunt, convincor: Tres Velserus affert, hodiedum Ursinii in agro Augustano spectabiles, qui Severum Imp. cum filiis Caracalla & Geta ad annum Christi 202. testantur:

VIAS ET PONTES RESTIT.

Ab Aug.	M. P. XXXXI.
———	M. P. XXXXII.
——— &	M. P. XXXXIII.

Quartum Parthani, hodie Parten-Kirch (credo Parthan-Kirch) superesse asserit. Quintum denique prope Wilthaimium (Wilthinam seu Veldidenam vult dicere) ejusdem tenoris affert. Nec à vero abludit, etsi modò non ampliùs ibi, sed in ampla Celeberrimæ arcis Ambracensis area se conspiciendum cum quinque aliis præbeat, ex Oenipontana vicinia (ùt Vir nobilis Warmundus Ygl à Volderthurn apud Archiduces olim nostros in Camera Aulica rationum Præfectus in annotatis ad Chartam Tyrolis Geographicam anno 1602. impressis advertit) illuc Anno 1587. allatis, in quo pariter legere est post dictos jam titulos in candido marmore:

VIAS ET PONTES
REST AB AVG.
CX.

Ad Latus, alius ejusdem ordinis è silice infixus est, non procul Matrejo, olim ad Viam Regiam positus, ùt ex numero passuum colligitur, ita inscriptus:

AB AVG. MIAA. P.
C. XV. P.

Et iterùm alius ex marmore, qui Julianum Imp. præfert, nescio unde translatus, cùm numerus hunc in Vindelicia olim positum indicet, qui sic expressus:

AVG. M. P. XXX.

Et demum octavus, quem in monte Pyrenæo (Prenner hodie) haud procul Vipiteno (Sterzingen) iter monstrâsse iterum ex numeris persuadeor.

AVG. M. P. CXXX.

Hodiéque ad telonium (auf den Lung vulgò) ad pedem montis Brenneri murô infertus visitur. His addo Lapides milliares non Inscriptos, quos binos Ambracensis area, & unum prægrandem Via Regia ab Augusta Veronam ante pagum Reit supeesse non semel vidimus, hos ipsos verò cæteris antestare, & ad Augusti ævum pertinere in Antiquitatibus Gallicis illustrissimè nos Scipio Maffejus instruxit: quas Columnas milliares sustentare firmaréque Augustanam Coloniam posse, nemo non dixerit; cùm si Augusta ipsius Augusti tempore non floruisset, neque viæ ab hac aut ad hanc dirigi potuissent, quod tamen tunc factum fuisse, hi Lapides ad oculum monstrant. Et hæc interim de Augusto, Coloniæ Augustæ Vindelicorum authore propugnando, sufficere credimus, unicô adhuc Sexti Ruffi testimoniô adjectô, paulò post Alpinos ab Augusto devictos asserentis: *Et limes inter Romanos & Barbaros ab Augusta Vindelicûm per Noricum Pannonias ac Mœsiam est constitutus.* Quod sine militari Colonia utique nemo facilè defenderit. Hanc igitur Augustam Vindeliciæ Caput & urbem Principem Augusti & Hadriani, Coloniam ac Municipium, ejusdémque inter Romanos ac Barbaros limitem, in Itinere Veronam directionis Caput, sæpiùs de Pannonia terminum, Præpositi Thesaurorum Rhætiæ secundæ mansionem, ac tot Lapidum memoriâ etiam in Rhætia nostra Alpestri superstitum celebratissimam dignissimo hujus Consuli Velsero minimè invitus concedo: additô etiam hôc, urbem fortè longè illustriorem Veldidenâ fuisse, cùm Loca Limitanea ob majorem ibi militum, Ducúmque numerum, commerciorum commoditatem, ac per omnem Germaniam transitum exornari firmaríque frequentiùs contingat.

Ep. 7. p. 37.

CAPUT XVIII.

Rhætiam cum Vindelicia non debere aut posse confundi monstratur.

Cùm afferente Gellio *unumquodque genus, cùm castè pudicéque or-* l. 7.
natur, fit illustrius, cùm fucatur atque prælinitur, fit præstigio-
sum: etiam nos Veldidenam nostram, postquàm Coloniam
Augusti, ac Rhætiæ Caput nobis vindicavimus, castè jam ac pudi-
cè ornabimus: Atque ne fucare ac prælinire dicamur, non circum-
scriptionibûs, seu coloratîs ùt vocant, titulîs, aut petitis à longin-
quo metaphoris utemur, sed expressis ac conceptis Authorum Ro-
manorum verbis, *verbis* inquam (ùt Scholæ significanter quidem,
sed minùs latinè loquuntur) *formalibûs ipsissimis.* Diversam hacte-
nus Rhætiam nostram à Vindelicia, ac à populis Vindelicis fuisse
nec semel, nec obiter diximus, talémque à Romanis Scriptoribus
ad Constantini M. usque, imò vel ultra hujus Principis ævum com-
pellatam, quin etiam neque tum Augustam *Rhætorum Coloniam* vo-
citatam fuisse, cùm Rhætiæ secundæ Caput fuerat, & utraque pro-
vincia sub Rhætiarum promiscuo veniret nomine, sed semper & us-
que in hodiernam diem *Augustam Vindelicorum* audiisse, authorum
ac monumentorum fide ex ordine dabimus. Excutiamus igitur pri-
mum Augusti ævum, & videamus, quid Geographorum antesigna-
nus Strabo hac de re senserit: *Supra Comum, quod est ad radices Al-* l. 4. à f.
pium situm, habitant versùs Orientem Rhæti & Vennones &c. Et ite- 313. ed.
rùm: *Rhenus quoque*, inquit, *in magnas paludes, magnum lacum dif-* Amst.
funditur, quem attingunt RHAETI ET VINDELICI partim in 1707. f.
Alpibus, partim supra Alpes habitantes. Pergit idem paulò inferiùs: l. 4. f. m. 293.
Deinceps montium partes, quæ ortum spectabant, & ad meridiem ver-
tuntur, RHAETI ET VINDELICI tenent, Helvetiorum & Bojo-
rum contermini, quorum campis imminent. Rhæti usque ad Italiam per-
tinent, supra Veronam & Comum &c. Et; *petulantissimi VINDE-*

LICORVM habiti sunt Licatii, Clautinatii & Vennones, RHAETORVM Rucantii, Cotuantii, Hestiones quoque Vindelicorum sunt, &
l. 7. f. 488. *Brigantii.* Et demum: *Lacum* (Brigantinum) *RHAETI exigua parte, maxima Helvetii & Vindelici attingunt - - - - Helvetii & VINDELICI montanas colunt planities: Rhæti verò ac Norici ad Alpium summa assurgunt, versúsque Italiam vergunt.* Post Strabonem Pa-
l. 2. p. 45. terculum audiamus: *RHAETIAM* (Augustus) *& VINDELICOS ac Noricos, Pannoniámque novas Imperio nostro subjecit provin-*
p. 292. *cias;* & iterùm: *quippe uterque* (Drusus & Tiberius) *divisis partibus RHAETOS VINDELICOSQVE aggressi;* rursúmque: *Ego*
p. 306. *tecum Imperator in Armenia, ego in RHAETIA fui, ego à te in VINDELICIS, ego in Pannonia, ego in Germania donatus sum.* Et demum: *quis enim dubitare potest, quin* (Tiberius) *ordinatísque rebus Orientis ovans triumphare debuerit, & VINDELICORVM, RHAETORVMQVE Victor curru urbem ingredi?* Post medium Sæculi ab Augusto, & nato sub Augusto Cœli terræque Domino,
l. 3. c. 20. primi, Plinius afferendus est: *His contermini*, inquit, *RHAETI & VINDELICI, omnes in multas Civitates divisi, Rhætos Tuscorum prolem arbitrantur à Gallis pulsos Duce Rhæto.* Et in Trophæo Alpium post enumeratas gentes alpinas, (Rhæticas etiam nostras ex communi omnium hodie Authorum consensu) addit: *VINDELICORVM gentes quatuor Consuantes, Virucinates, Licates, Catenates &c.* Sæculum hoc Epigrammatibus binis Martialis claudamus.

l. 9. ep. 86. *Me tibi VINDELICIS raptum narrabat in oris*
Nescia nec nostri nominis Arctos erat,
l. 14. ep. 100. *Si non ignota est docti tibi terra Catulli*
Potasti testa RHAETICA vina meâ.

Ubi sanè Rhætos supra Comum & Veronam cum Strabone: Vindelicos autem ad Polum pene Arcticum ad Septentrionem, ex Licentia licèt poetica, non tamen omnino falsa, sed plus justô remotiores ab invicem collocat. Sæculum à reparata salute alterum Ta-
Annal. 2. 17. 4. citum protulit, in hæc verba scribentem: *Ni RHAETORVM VINDELICORVMQVE Cohortes signa objecissent.* Tum Florum:

rum: *Noricis animos dabant Alpes atque nives, quo bellum non posset ascendere, sed omnes illius cardinis populos BRENNOS, Vennones atque VINDELICOS per privignum suum Claudium Drusum perpacavit.* Brennos autem, (quos & Heinsiana Horatii editio inter domitas Rhætorum gentes habet) nemo hodie est, qui non Rhætos ad Brennerum montem nostrum percelebrem circumquaque accolentes intelligat; Florum Suetonius sequitur: *Domuit autem*, inquit, *partim ductu, partim auspiciis suis Cantabriam, Aquitaniam, Pannoniam, Dalmatiam cum Illyrico omni, item RHAETIAM & VINDELICAS gentes inalpinas:* rursúmque post hæc: *Comatam Galliam annò ferè rexit, & barbarorum incursionibus, & principum discordiâ inquietam. Exin RHAETICVM VINDELICVMQVE, inde Pannonicum, inde Germanicum* (bellum) *gessit, Rhætico atque Vindelico gentes Alpinas, Pannonico Breucas & Dalmatas subegit.* Sæculum demum etiam quartum Eusebium dedit ita differentem: *Tiberius de RHAETIIS, VINDELICIS, & Pannoniis triumphavit.* Ubi & Sextum Aurelium Victorem ita narrantem audias: *Iste* (Augustus) *Cantabros & Aquitanos, RHAETOS, VINDELICOS, Dalmatas numerô provinciarum Populi Romani conjunxit.* Eadem de Augusto ejusdem ævi (quarti nempe) Scriptor in Breviario suo adnotavit Eutropius: *Romano adjecit Imperio Ægyptum, Cantabriam, Dalmatiam, sæpè ante victam, sed penitus tunc subactam; Pannoniam, Aquitaniam, Illyricum, RHAETIAM, VINDELICOS, & Salassos in Alpibus:* ut adeò labente jam Imperio, sæculô nimirum quarto, non desint nobis, qui utramque provinciam Rhætiam unà & Vindeliciam diversam commemorent. Apertiùs adhuc illos à se invicem Geographorum sæculô altero primipilus Claudius Ptolomæus distinguit: dum primò Rhætiæ, dein Vindeliciæ, pòst Norici, Pannoniarum & demum Illyridis situm exsplicat: *RHAETIAE situs. Rhætiæ Occidentale Latus terminatur monte Adula, & Linea, quæ est inter Capita amnium Rheni atque Danubii; Latus Septentrionale parte terminatur Danubii, quæ à fontibus est usque ad Oeni fluminis scissionem, Orientale Latus ipsô Oenô terminatur, meridionale Alpibus supra Italiam extensis - - - - juxta principium Lyci amnis, quive RHAETIAM à VINDELICIA disjungit, habitant magìs Septentrionalia*

[Margin notes: l. 4. c. 12. — In Aug. 2. — In Tib. 9. — Syllb. f. 106. — l. 2. c. 12.]

Brixantes, *magìs Australia Suanetes & Regusci*: *Quæ inter hæc sunt*, *tenent Calucones & Vennonetes.* Et hæc correctiora sunt, licèt non sine mendis: cæteris, quæ nec ad rem pertinent, nec Controversiam movent, aut dirimunt, consultò omissis. Sequitur *VIN-*
l. 2. c. 13. *DELICIAE situs* hisce verbîs: *Quæ magìs Septentrionalia sunt*, *VINDELICI tenent*, *Runicates*, *sub his Leuni & Consuanates*, *plus Velauni*, *post Breuni*, *& juxta Lyciam fluvium Licatii*: *Civitates autem sunt in Vindelicia penes Danubium Artobriga*, *Bojodurum*, *sub his AVGVSTA VINDELICORVM*: Nec diversa ab his more suo tradit tabularum Ptolomaicarum Author Agathodæmon, insupérque etiam urbem insignem *Vindeliciæ Augustam Vindelicam* vocat. Sunt quidem aliqua ex dictis, erroribus obnoxia, res autem nostras à Vindelicis diversas apprimè confirmant; quare minimè negligenda esse duximus.

Ptolomæo alium Geographum etiam Græcum jungimus teste Gronovio ad initium III. Sæculi Celebrem; Agathemerum nempe, qui Libro secundô Geographiæ suæ hæc de Danubio habet: *termi-*
p. 222. *nat Germaniam à vicinis gentibus RHAETIA*, *VINDELICIA*, *& Norico supra Alpes & Italiam positis.* Quod autem pene fidem superat, & titulum huic Capiti præfixum omnino roborat, hoc est, quod etsi ingentem monumentorum numerum Augusta possideat, Lapidem tamen ne unicum quidem ostendere possit, in quo Rhætia cum Vindelicia esset confusa, aut in quo Augusta hæc *Augusta Rhætiæ* vel *Rhætorum* diceretur. Imò ne talem quidem Lapidem reperies, in quo vel solum Rhætiæ aut Rhætorum vocabulum in urbe vel agro Augustano his Antiquitatum reliquiis aliàs refertissimo occurrat, sed potiùs hæc urbs, ùt vidimus, sub *AVGVSTA VINDELICVM*, & populi sub *VINDELICORVM* vocabulo exprimuntur; Insupérque, quod præprimis notandum est, ne unicum iterum Authorem antiquum, quorum tamen ultra centum de Rebus Romanis scripsêre invenire est: In quo *AVGVSTA RHAETIAE* aut *RHAETORVM* vocetur, sed constantissimo semper tenore apud Sextum nimirum Ruffum *limes inter Romanos & Barbaros ab Augusta Vindelicûm* constitutus memoratur Ptolomæo *sub his Augusta Vindelicûm* Itinerario sexies, Tabulæ Theodosianæ *Augusta Vinde-*

Vindelicam, utriusque demum Imperii Notitiæ in Præpositis thesaurorum iterum *Augusta Vindelicensis Rhætiæ secundæ* audit: Sed hîc tamen verbulum deprehendunt Velseri patroni: *Augusta Rhætiæ* occurrit: sed caveant, ne suis se armis confodiant, qui hæc oggerunt, fidenter enim assero: verba hæc Notitiæ rebus meis ne minimùm quid officere, etiamsi hoc apertè affirmâssent, quid enim unicus testis contra tot? Verùm ad rem ipsam: Dico enim, etiam illo ævo, quô sub Rhætiæ secundæ jam nomine tota comprehendebatur Vindelicia, non tamen Augusta hæc, Augusta Rhætiæ simpliciter (ùt loqui amamus) aut Rhætorum, sed antiquo potiùs jure, minùs tamen Latino jam cognomine *Vindelicensis* audiit. Quo autem tempore Vindelicia sub Rhætiæ secundæ nomine venerit, si nôsse desideratis, fontes dabo, ex quibus non dubia ampliùs hodiedum hausta est sententia, nonnisi deficiente jam, atque concusso ubivis à barbaris Imperio id cognominis huic Regioni obvenisse. Juvat iterùm Authorum, qui binas produnt Rhætias, verba, ac ætatem recitare:
Mentionem igitur utriusque primam J. Capitolinus (qui teste Vos- De Hist.
sio Antoninum Pium Diocletiano, & Clodium Albinum à se scriptos Lat. l. 2.
Constantino dedicavit) his injicit: *statímque Rhætias ac Noricum ab* p. 191.
hostibus vindicavit. Plurium numerô etiam Scriptor (ùt Vossius cre- In Pertinace p.
dit) Constantini ævô Flavius Vopiscus in Probo utitur: *post hoc Il-* 183.
lyricum petiit, & priùs quam veniret, Rhætias sic pacatas reliquit, ut il- l. 2. p.
lic ne suspicionem quidem ullius terroris relinqueret: Hos Ammianus 194.
Marcellinus, qui sub Gratiano ac Valentiniano vixit, iteratis, qua- p. 161.
rum dimidiam duntaxat partem brevitatis causâ affero, superat te-
stimoniis, dum refert:, *Re hac modò finita paulò pòst & Lentiensibus* l. 15.
Allemannicis pagis indictum est bellum, Collimitia sæpè Romana latiùs irrumpentibus, ad quem procinctum Imperator egressus in Rhætias, campósque venit Caninos: tum: *assiduis nuntiis terrebatur* (Imp. Constan- l. 16.
tius) *& certis indicantibus, Suevos Rhætias incursare.* Et rursus: *Ju-* l. 17.
thungi Allemannorum pars Italicis conterminans tractibus Rhætias turbulentè vastabant, adeò, ut etiam oppidorum tentarent obsidia præter solitum. Et iterùm: *Alios per mediterranea Rhætiarum* (milites) sub- l. 21.
mittit Julianus. Denique: *Allemannos gentis ante dictæ metu disper-* l. 28.
sos aggressus per Rhætias Theodosius ea tempestate Magister Equitum.
His sub Theodosio M. Sanctus Ambrosius accedit, Valentiniani Le- l. 27. ad
gatus Maximum objurgans: *in medio Romani Imperii Juthungi popu-* Valent.

labantur

labantur Rhætias: & paulò pòst: *Tu fecisti incursari Rhætias.* Claudat hoc agmen sub Theodosio Juniore Zosimus, & cum hoc plerique, ùt ipse Velserus advertit, qui post Constantinum scripsêre, Rhætiarum nomine usi Scriptores: Ille igitur de Gratiano sic testatur: *versùs Alpes aufugiebat, eas cùm nullo præsidio munitas reperisset, versùs Rhætias & Noricum, & Pannonias & Mysiam superiorem tendebat.* (l. 4.)

His omnibus pro colophone accedat Codicis Theodosiani authoritas: *exceptis hìs, quas Rhætiarum limes expeditiones Illyricæ, quas pastùs translatio militaris, vel pro necessitate vel pro solemnitate deposcunt.* (l. 11. tit. 16. l. 18. p. 318.) Cæterùm hæc nomenclatio usque ad ipsam nominis mutationem, *Rhætiarum* nempe in *Noricum* perdurâsse, dein etiam cum gentibus migrâsse, imo evanuisse videtur: Sæculô enim adhuc sextô reliquias ejusdem in Cassiodorio invenimus, ibi enim Epistolam inscribit Theodoricus Rex: *Servato Duci Rhætiarum.* Et in formula Ducatûs Rhætiarum hæc ingerit: *Rhætiæ namque munimina sunt Italiæ, & Claustra provinciæ.* (Var. l. 1. ep. 11. p. 19.) Sæculo autem proximo Longobardis jam Ducatum Tridentinum adeptis Rhætiæ, & Rhætiarum nomen omne in Noricum transiit: Noricum denique sæculo circiter decimo tertio, quod nostram Rhætiæ partem attinet, in *Regionem ad Athesin & Oenum*, in *montana & Alpes*, & sequentibus demum in *Tyrolense* mutatum est.* Ex quibus omnibus sedulò perpensis luce meridiana certiùs inclarescit, duplicatum Rhætiarum nomen nunquam sub Hadriano (quî enim tot Authores hoc siluissent, plerique autem post Constantinum attulissent?) sed longissimè post hujus Principis tempora institutum fuisse.

CA-

CAPUT XIX.

Nec divisionem illam in Rhætiam I. & II. Hadriano, sed Imperatoribus Sæculi primùm IV.ti tribuendam esse.

QUamquam Rhætiam & Vindeliciam usque ad Constantini ferè tempora, ac sæculis proin tribus Authores ritè à se invicem distinxerint, quemadmodùm Capite præcedente monstravimus; binos tamen ex his ævi melioris ac proin momenti gravioris contra nos in aciem producit doctissimus Velserus, qui prima fronte non levem nobis incussère formidinem: Livii Epitomatorem nempe, quem non ex suo, sed Liviano ævo censet; & magnum Tacitum: verùm quemadmodùm huic jam supra satisfecimus, ita & Epitomatorem paucis dimittemus; Hunc Florum fuisse ex communi ferè Eruditorum Consensu & nos dicimus, qui in suo de Rebus Romanis libello *Brennos* & *Vennones* nostros à *Vindelicis* l. 4. c. 12. apertè distinxit; unde suspicatus mox sum, hoc Caput Epitomes non Flori, sed inepti cujusdam ac deterioris ævi librarii esse: quam conjecturam consulta etiam postea Fabricii Bibliotheca Latina non inanem deprehendi apertè testantis, hoc & sequens Caput in Manuscriptis desiderari, nec à Floro confectum. l. 1. c. 21. p. m. 180. & 191.

Verùm pergit in suo systemate hîs non attentîs Velserus, credens, utrumque populum in unam provinciam Rhætiæ nomine coactum, & inde Vindeliciæ vocabulum paulatim desuetudine obsolevisse: cúmque sic confusum velit utrumque, nomine Vindeliciæ absorpto, aliam in Rhætia jam ex asse ùt opinatur, sua, celebriorem urbem, quàm Augustam ne cogitare quidem potuit. Neque aliter rationes suadebant, si enim una provincia fuit, quis præter unam aliquam urbem in illa principem adhuc aliam requiret? His addit f. 45. Rhætias numerô plurium Hadriani temporibus usum obtinuisse, Provinciæ divisionem ab hoc ipso manâsse, eundémque Hadrianum

L plera-

pleraque in Imperii Constitutione mutâsse ex Victore in Epitome, & Auctore Historiæ Miscellæ credit. Verùm si rite perpendantur, nihil uterque de provinciarum divisione, sed de Officiis duntaxat affert; Rhætias verò plurium numerô ante Constantini tempora, ùt capite præmisso diximus, vix inveniemus; Hi verò cur tot præstantissimis florente Imperio ac stylo præhabeantur? Difficile equidem est de posterioribus hisce Authoribus, qui, cur Rhætias multiplicârint, silent, rationem reddere; Hoc interim nihilominus certum est, distinctam fuisse ad Hadrianum, imò fere usque ad Constantinum provinciam: haud proin dispicio, quomodò Vir doctus hanc pluralitatem Rhætiarum, harúmque in primam & secundam divisionem Hadriano possit adscribere, nisi exemplum Malelæ forte secutus sit, utpote qui de Trajano testatur, quòd ultra Danubium
f. 362. constituerit *provincias duas, quas Daciam primam & secundam vocavit.* Verùm contra Malelam etiam nummus ad annum Christi 139. sub Antonino Pio, imo sub Trajano Decio adhuc ad annum Christi
Apud Grut. CCXLIX. 4. CCCLIV. 5. 250. *Dacia* non *Daciæ* inscriptus apud Mediobarbum, uti & lapides clamant, cùm Hadriani virtute Daciam imperio additam esse testantur. Alii insuper Legatum Augusti Provinciæ Daciæ & Legionis XIII. G. P. F. sub Antonino Pio, (ùt eruditè monet Cl. Caryophylus) Provinciam Daciam sub Severo & Caracalla habet: ut cæteros raceam. Malim igitur cum Sexto Ruffo, viciniore longè his divisionibus Scriptore, hanc Aureliano adscribere, dum in Breviario ait: *per Aurelianum translatis exinde Romanis, duæ Daciæ in Regionibus Mœ-*
In S.Ruff. f. p. 429. *siæ, ac Dardaniæ factæ sunt:* Imò neque huic divisionem in *primam & secundam*, sed in *Ripensem & Mediterraneam* concedit Cellarius, quod idem etiam de Norico non ante Diocletianum & Constantinum admittit. Et Leges adhuc, à Constantino & Theodosio
Inscr. f. 18. latæ, Daciæ duntaxat, non Daciarum Præsidem apud Reinesium referunt, ubi & Proprætores ejusdem Daciæ complures invenies. Verùm condonandus hic error Velsero est, cùm non infrequens hic
T. 2. Antiq. Eccl. f. 228. ipse Scriptoribus etiam clarissimis fuerit, inter quos Schelstratenus Britanniam superiorem, & Inferiorem, Mœsiam primam & inferiorem, Epirum primam & secundam, duas Norici, Pannoniarum, Daciarum, Rhætiarum ac Ciliciæ provincias attulerit, cùm tamen Dio,
f. m. 645. qui sub Alexandro Mammæo, sæculo proin tertio scripsit, Britanniæ superioris primus meminerit, Ptolomæus verò, qui etiam post Hadria-

drianum inclaruit, Britanniam ſine ulla diviſione deſignârit. Idem nec Mœſiam primam habet, ſed ſuperiorem: Epirum quoque primam & ſecundam nullibi aliàs, quantùm mihi licuit, deprehendi. De Norico utroque nihil pariter idem Ptolomæus, quin imo ſub Conſtantino primùm in Lapide NORIC. MEDITER. apud Gruterum comparet; ne ea, quæ modo diximus, repetamus. Si verò per Pannonias duas, primam & ſecundam intelligit, diviſionem hanc iterum neſcit Alexandrinus Geographus, ſuperiorem duntaxat, & inferiorem enumerans: Ciliciam in I. & II. nuſquam ante Arcadii Aug. decretum partitam fuiſſe teſtante Cl. Caryophilo eminentiſſimus Noris ex nummis, Pandectis & marmoribus oſtendit. De binis Daciis jam diximus, de Rhætiis paulò poſt dicemus. De therm. Herc.

Poſſent quidem hæc omnia ex Lapidum fide ad oculum demonſtrari, ſed cùm ultra propoſitum noſtrum hic labor excreſceret, his conſultò abſtinemus. Quod duplicatum Rhætiarum numerum attinet, ad quod ævum pertineat, jam monſtravimus, *nec de Rhætia Tacitus alibi* (niſi ſemel, ubi aſſentiente etiam Velſero de populis loquitur) *aut æquales* (Authores) *pluraliter* ait Cellarius. Ammianus & Synchroni etiam illo adhuc tempore ex more Ptolomæi, quas plurium numerô dixêre provincias, ùt Germaniam &c. plerumque ſuperiorem & inferiorem voluêre. Neque tam obvia erit Rhætiæ noſtræ etiam poſt Conſtantinum in primam ſecundámque divîſio; ego certe nullibi ejus veſtigium deprehendere potuî, niſi labente jam, imò vix non exſpirante Romano Imperio in Sexto Ruffo nimirum, & utriuſque Imperii Notitia, aut etiam ſæculô demum jam octavô, ſublatîs quoque Longobardorum rebûs, in Paulo Diacono. Neque ſoli tum Rhætiæ hæc biceps partitio impoſita, ſed Belgica inſuper, Germanica, Lugdunenſis, Pannonia, Thracia, Phrygia, Britannia in primam ſecundámque diviſa fuit: Iiſdem inſuper numeris diſpeſcuit Notitia Aquitaniam Narbonenſem & Lugdunenſem. De his tamen pleriſque jam palam fecimus, ita Hadriani ævô minimè fuiſſe diviſas. Ptolomæus, qui poſterior Pannoniam adhuc ſuperiorem & inferiorem, Phrygiam majorem & minorem compellavit, nec primam aut ſecundam Aquitaniam Lugdunenſem, Belgicam, aut Narbonenſem, itémque Thraciam, ſed ſimplici has omnes adhuc numero ſcripſit: neſcio igitur, an circa mutationes provinciarum Geographicas ipſi quidquam tutò imputari poſſit. De Rhætia miſsîs aliîs

rem claram facimus ex Lapide ab Illustrissimo Maffejo asservato, & in Verona sua illustrata his verbis expresso:

Q. CAECILIO
CISIACO. SEPTITIO
PICAI. CAICILIANO
PROCVR. AVGVSTOR. ET
PROLEG. PROVINCIAI
RAITIAE ET VINDELIC.
ET VALLIS POENIN. AVGVRI
FLAMINI DIVI AVG ET ROMAI
C. LIGVRIVS L. F. VOL. ASPER
Ↄ. COH. I CRINGENVORVM.

Hunc Lapidem ad Antoninorum ævum pertinere idem Illustrissimus Scriptor asserit, & *cùm Rhætiam à Vindelicia distinguat, monstrat, quàm falsum sit, divisionem Rhætiæ in primam & secundam ab Hadriano* f. 121. *mandâsse, ficuti Velsero visum est.* Hadriano posteriorem etiam Velserus agnovit, cùm Augustorum meminerit, nec omnino anteriorem M. Antonino & L. Vero, qui primi Augusti pariter appellati fuerint. Sed Antiquitatis affectatorem prisco Vindeliciæ vocabulo usum, quod ex adhibita diphthongo AI pro AE colligit; Verùm cum stylus reliquus nihil verborum, quod à Sæculi illius usu abhorreret, contineat; cur, amabo, de solo Vindeliciæ vocabulo aliquid singulare statuamus? Verum etsi demus Velsero, hanc Lapidis inscriptionem antiquæ Geographiæ simiam esse, non poterit tamen, aut volet ipse alias ejusdem ævi quatuor, quas in monumentis peregrinis ex Agro Valeriæ, Celeja & Græcio n. XII. XIII. XIV. & XV. integras attulit, erroris accusare, quod nec Rhætiarum, aut Rhætiæ I. vel II. Ed. Norimb. 428. sed Rhætiæ duntaxat meminerint; Sic enim habet, qui in Valeriæ agro:

T. VARIO CLEMENTI PROC
PROVINCIARVM BELGICAE
GERMANIAE SVPERIORIS GERMANIAE
INFERIORIS RAETIAE MAVRETANIAE CAESARENS
LVSI-

LVSITANIAE CILICIAE PR. EQ. AL. BRITANIC MILIAR
PRAF AVXILIORVM IN MAVRETANIAM TINGITANAM EX
HISPANIA MISSORVM PRAF EQ. AL. II PANNONIOR. TRIB MIL
LEG. XXX. V. V. PRAEF. COH. II. GALLORVM MACEDONICAE
CIVES ROMANI EX ITALIA ET ALIIS PROVINCIIS
IN RAETA CONSISTENTES.

Et ne forte de fide horum Lapidum dubium suboriri possit, tres reliquos ejusdem tenoris damus in Augusta Bibliotheca Vindobonensi omnium hodie oculis expositos.

T. VARIO. CLEMENTI
AB. EPISTVLIS. AVGVSTOR
PROC. PROVINCIAR
BELGICAE. ET. VTRIVSQVE. GERM
RAETIAE. MAVR. CAESARENS
LVSITANIAE. CILICIAE
PRÆF. EQVIT. AL BRITANICAE. MILIAR
PRÆF. AVXILIORVM. IN. MAVRET. TINGITAN
EX. HISPANIA. MISSORVM. PRAEF. EQVIT. AL II
PANNONIORVM. TRIB. LEG. XXXV. PRÆF. sic
PRÆF. COH. II. GALLORVM. MACEDONICAE
CIVITAS. TREVERORVM
PRÆSIDI. OPTIMO
T. VARIO. T. FIL
CLEMENTI. CL. CEL
PROC. AVG. PROVINCIAR
RÆTIÆ. MAVRETAN

 CÆSA-

CÆSARENSIS
LVSITANIÆ. CILICIÆ
PRÆF. AL. BRITANICÆ. MILIAR
PRÆF. AVXILIARIORVM. TEMPORE
EXPEDITIONIS. IN. TINGITANIAM
MISSORVM
PRÆF. EQ. AL. II. PANNONIORVM
TRIB. LEG. XXX. VLP. PRÆF. COH.
GALLORVM. MACEDON
VALER. VRBANVS
LICIN. SECVNDINVS
DECVRIONES
AL AR. PROVIN. MAVRETAN
CÆSARENSIS.

*

T. VARIO. CLEMENTI
PROC. PROVINC. BELGICAE
ET VTRIVSQ. GERMANIAE
RAETIAE. MAVRETANIAE. CAESAR
LVSITANIAE. CILICIAE
PRAEF. EQ. ALAE. BRITAN. MILIAR. ET
II. PANNONIORVM. TRIBVNO. MIL.
LEG. XXX. VLPIAE
CIVES. ROMANI
EX. ITALIA. ET. ALIIS. PROVINCIIS
IN. PANNONIA. CONSISTENTES.

Quapropter si provincias in hac Inscriptione contentas Belgicam, Rhætiam, Mauretaniam Cæsarensem à Tingitana distinctam, Lusitaniam, Ciliciam, ac Pannoniam singularium numero, eóque prorsus modo, quo illas omnes, sola Germania superiore & inferiore exceptis, à Ptolomæo conscriptas examino, etiam sic Rhætiam, qualem

lem Ptolomæus ſub Marco Imp. teſte Suida conſcripſit, à Vindeli- f. m. 140.
cia diſtinctam accipiendam eſſe nemo prudens inficiabitur; præci-
puè cùm ipſe Velſerus eruditiſſimè more ſuo adnotaverit, Tingita- f. 139.
nam expeditionem ad Alexandrum pertinere: Nec cæteroquin hunc
ipſum moror Ptolomæum, qui Germaniam magnam, non ſuperio-
rem, non inferiorem dixit; utùt complurium ita provinciarum di-
viſionem inierit: hæcque ipſa diviſio non inſolita ipſi in aliis fuerit
provinciis, à Marco enim Aurelio Imp. qui anno Sal. 180. obiit, ad
Alexandri tempora, qui anno Domini 218. Imperium adiit, nec tam
immenſa annorum intercapedo, nec adeò mutabiles rerum vices in-
terceſſêre, quæ tantillô ſpatiô Geographiam Ptolomæi interverterint:
ſub Alexandro autem jam Dio ſcripſit: *Celtæ quidam, quos Germanos* Steph.
vocamus, quid omnem Celticam Regionem, quæ ad Rhenum eſt, occupâſ- f. 576.
*ſent, effecerunt, ut ea Germania vocaretur: Superior quæ Rheni fonti-
bus propior eſt, inferior, quæ ab hac uſque ad Oceanum Britannicum ſe
extendit.*

Cùm igitur, ùt percepimus, ex Lapidum etiam reliquiis Rhæ-
tia cum Vindelicia nec Hadriani tempore, longè minùs verò antea
confuſa, plurium verò numero ſub Conſtantino primùm exarata ex
authorum ævo compareat; in primam & ſecundam eodem, aut o-
mnino poſteriori tempore diſpertitam fuiſſe dicendum eſt: operæ
igitur pretium erit, hac ſuper re de rationibus nimirum ac tempo-
re, quo in primam & ſecundam diviſa fuerit, ſignatè indagare.

Cellarius igitur de hac diviſione & ſententia Velſeri ordine a- Geogr.
gens Diocletianum auctorem multitudinis provinciarum facit, nec l. 2. c. 7.
facilè exemplum prius diviſionis in primam & ſecundam in provin- 532. p.
ciis inveniri affirmat, plura autem in ſuperiorem & inferiorem: ne- 422.
que verò hujus diviſionis uſquam in Rhætia ſignum, certè nondum
ætate Ptolomæi, occurrere contendit.

In ævum adhuc poſterius hanc mutationem rejicit Vir in hoc
ſtudio inſignis Beretta: *Mos fuit,* inquit, *Imperatorum præſertim Græ-* Chorogr.
corum provincias dividere, ut plures in provinciarum Magiſtratibus lo- It. med.
care poſſent. - - - Et planè nemo Arcadio in Oriente, & Juſtiniano ӕv. f. 17.
*magis eas multiplicavit, arithmeticè tamen id intelligendum, nam diviſio
provinciarum in ſuperiorem & inferiorem eſt antiquior, & magis adhuc
in citeriorem & ulteriorem. Arcadius porro imitatus eſt Valentem &
Valentinianum, dum iſte Rhætiam in I. & II. ille Cappadociam in I. & II.
diſſe-*

dissecuit, testibus duobus Gregoriis Nazianzeno Or. 2. de laud. Basilii, & Presbytero suppari in illius vita operibus præfixa.

f. 114. Pancirollus ad Notitiam suam de Rhætia quidem nostra aliquid singulare non affert, rationem tamen, quam suggerit, & hujus & reliquarum provinciarum multiplicationis, necessitatem non prorsus diversam, & unà idem tempus suppeditat. *Theodosius M.* inquit, *rerum potitus, Arcadio Orientem, Honorio Occidentem dedit. - - - - - - - ob duplicem verò administrationem dignitates & Magistratus geminari oportuit.* Idem Rhætiæ in primam & secundam divisæ tempus Illustrissimus Maffejus agnoscit, dum Rhætiam secundam dictam

Ver. ill. L. 2. fuisse Vindeliciam asserit: Quando Vicario Italiæ duæ Rhætiæ fuêre subjectæ: Vicarium autem Italiæ Præfecto Prætorio Italiæ in Notitia (sub Theodosio nempe) septendecim provinciis & septem Præsidibus earum præfuisse invenio; in quibus utique Rhætiam primam & secundam tum eadem Notitia, tum libellus provinciarum ejusdem, utraque secundùm doctos ætatis (Theodosii Junioris nempe) nobis exhibent. Tantorum igitur Virorum authoritatibus ac Lapidum fide motus divisionem Rhætiæ Arithmeticam in primam secundámque Hadriano tribui posse non video, in unam provinciam sub hoc, aut etiam priùs Rhætiam nostram cum Vindelicia coactam tot iterùm Authoribus, (ut de marmoribus sileam) adcò apertè utramque ferè usque ad Constantinorum tempora distinguentibus pariter affirmare non ausim: Inter hos rursum, qui hôc ævô posteriore Rhætias plurium numerô dixêre, mallem potiùs aliorum exemplo iterum non primam & secundam, sed forte superiorem, inferiorémque intellexisse. Neque hoc ultimum omnino ex vano; Syllbur-

L. 2. f. 675. gius enim in notis ad illud Zosimi fortè rectiùs locô: *ἐπὶ Ῥαιτίαν ὁδόν*, inquit, *ἐπὶ Ῥαιτίαν τὴν ἄνω, versùs Rhætiam superiorem.* Ve-

Et notæ. f. 955. rùm excusandus omni ex titulo Velserus est, nam errorem hunc cum doctissimis erravit; cùm ætate sua nondum tanta in Geographicis antiquis lux Eruditis affulserit, qualis postea Litteras illustravit, ubi certatim hanc spartam Cluverius cum Holstenio ac Lambecio, Cellarius, Junckerus & Beretta datâ operâ, aliíque complures ad Strabonem, Melam, Plinium, Solinúmque etiam cum nummis, interpretes exornârunt.

CA-

CAPUT XX.

Rhætiam dudum ante Vindeliciam Romanis cognitam, ubi & Incolas fuisse.

RHætiam nostram omnem sub Alpibus fuisse nemo unus, quotquot hodie vivunt, Litteratorum trahit in dubium, & nos Capite tertio abundè satis, ùt puto, monstravimus. Nunc ante Vindeliciam Romanis cognitam probare intendimus; Necessarium igitur est, illa hîc iterùm per synopsin repetere, quæ de probabili Veldidenæ antiquitate Capite superiùs, ac de bello ibidem Cimbrico ex Plutarcho, Frontino, Ampelio attulimus: Cimbros per has Alpes nostras præcipuè Tridentinas in Italiam irruisse, ubi prudenter priùs ex his ipsis Alpibus *(desperabat enim illos ab earum transitu arceri posse.)* Q. Catulus contra Cimbros missus se subduxerat. Plutarch. in Mar. p. 315. Si enim, ùt ex fastis Consularibus patet, hæc Cimbrorum irruptio annô U. C. 640. contigit, Rhæti verò ac Vindelici A. U. C. 739. ab Augusti privignis domiti sunt, centum omnino annorum intervallum inter hæc bella elapsum fuisse vel primo intuitu perspectissimum est. Bellô igitur ad minimum Cimbrico jam Q. Catuli exercitu obsessa Rhætia, nec obiter, ùt credo, à tanto Duce, ac reliquis pro more Romanis lustrata aut cognita fuit, non enim cessisset barbaris Catulus, nisi ab Alpium transitu inspectâ locorum naturâ prohiberi non posse circumspectus hic Consul cautè prævidisset: Imò vel ante Catulum Rhætiam & Rhætos Romanis innotuisse Author gravissimus Strabo docet, ac testimoniô Polybii firmat, quem hîs allegat: *Quatuor etiam tantummodo earum* (Alpium) *transitus nominat, per Ligures proximè Etruscum mare, per Taurinos, quô Hannibal usus, per Salassos, & quartum per Rhætos.* l. 5. de Alp. à f. 315. Nec de viis tantùm teste Strabone Polybius mentionem fecit, sed de animalibus, metallis, Alpium magnitudine & altitudine scripsit, quæ fusiùs apud Strabonem videri possunt: Servavit hanc de Rhætis memoriam bonâ nobis fortunâ Strabo; cùm Polybii Historiæ pars pleraque perierit, ex iis tamen,

quæ supersunt, aliqua decerpenda duxi, & inprimis quidem de his
L. 3. p. 84. ipsis Alpium & Rhætiæ viis locutus: *transitum Alpium difficilem sanè, ac laboriosum, non tamen usquequaque inaccessum refert.* Alpes verò ipsas ita describit: *nuda enim sunt juga montium herbis atque arboribus, quòd continuis rigeant nivibus hyberno æstivóque tempore, mediæ verò Convalles ab utroque Alpium latere, læta pascua, atque apricas arbores habent, & humano cultu digniora loca.* Fuit autem Polybius Scipionis Africani circa annum U. C. 553. in bello Punico tertio Comes. Scripsit igitur ante domitos Rhætos Vindelicósque centum & quinquaginta penè jam annis; quo utique tempore nemo fortè de Vindelicis adhuc ne cogitavit quidem, noménque populi sub communi Celtarum nomine altùm delituit: De Rhætorum verò populis, ùt Cap. 9. diximus, jam viginti & aliquot post bellum Punicum III. annis Claudius Marcellus, Anno Urb. Cond. vero LXXXXVI. Q. Marcius Rex, & sub Augusto ante ejus privignos L. Munatius Plancus triumphârunt: Sed quid anxiè hæc testimonia conquirimus? cùm conformia & illustriora longè de antiquissima Rhætorum gentis origine affatim nobis suppetant, Plinius enim di-
L. 3. c. 20. sertè pronuntiat: *Rhætos Tuscorum prolem arbitrantur; à Gallis pul-*
L. 20. c. 5. *sam Duce Rhæto.* Justinus: *Tusci quoque Duce Rhæto avitis sedibus amissis Alpes occupavêre, & ex nomine Ducis gentes Rhætorum condi-*
Ed. Amstelod. 1688. f. 572. *dêrunt.* Stephanus Byzantinus: *Rhæti populi Tyrrhenici:* Tuscos autem sive Hetruscos Tyrrhenicósque potentissimum ac antiquissimum juxta Italiæ populum fuisse, cui Ritus religiosos in Sacris, politicos in condendis urbibus, deducendis Coloniis, Magistratuum Insignia, ac triumphalia ornamenta, auguria, ludos, spectacula Architectonicam & Statuariam Romani debent, nemo ampliùs post Illustrissimi Scipionis Maffeji origines Hetruscas, nunc etiam in Germania latinè redditas, aut ejus observationes Litterarias Italico idiomate editas, ignorare potest.

Atque ut rem hanc extra dubium omne ponamus, tempus indagandum est, quô Tusci & Alpes occupârunt, & ex nomine Ducis gentes Rhætorum condidêrunt. Plutarchus igitur, postquàm Acta inter Lucumonem & Aruntem narrâsset, mox subdit: *Hic igitur rumore accepto de Gallis ad illos secessit, atque in Italiam exercitum duxit: Illi irruentes quamprimùm universam antiquámque Regionem Tyrrhenorum sub eorum Imperium ab Alpibus usque ad utraque maria redegêre,*

degêre, ut ipsius nominis appellatio testatur. Nam mare quidem Boreum Adriaticum à Tyrrhena urbe Adriæ, quæ ad Notum inclinatur: illud verò, quod è regione est, Tyrrhenum appellant. Per hanc Regionem arboribus plenam multa flumina fluunt, & lætus est ager pabulô, hæc octo & decem pulchras, magnásque urbes habet, & ad quæstum & ad victum amplissimas: Has Galli Tyrrhenis ejectis occupavêre, sed hæc multò ante gesta sunt.

Atque utinam hîc Plutarchus, quando hæc gesta sint, assignâsset, sed lubet hîc Scriptores Rhæticos consulere: & industrios & non paucos, atque in extricanda hac lite forte plùs cæteris exercitatos. Tschudius in suo de Alpibus libello Cnejum Pompejum Strabonem Comum restaurâsse, à Rhætis eversum, annis ante Christum circiter sex & octoginta asserit, quo tempore, inquit, quingentis circiter annis Rhæti Alpes incoluêre, si igitur ad nummos Imperatorum Mediobarbi Chronologiam sequimur, annus evenit U. C. 165. p. 4.
Sprecherus annum Tarquinii Prisci 18. U. C. 146. Stumpfius in Epitome Chronologica Tiguri 1554. impressa paulò ante annum U. C. 155. Tuscos Italiâ pulsos & Duce Rhæto in Alpes confugisse asserit: Simlerus, quin certum faceret computum, certam tamen rem dixit, aliquot ante natum orbis Redemptorem sæculis expulsos has Alpes occupâsse. Illustrissimus denique Scipio Maffejus Tuscos f. 6.
regnante Romæ Tarquinio Prisco à Gallis duce Belloveso amœnissima hac à mari supero ad inferum Regione ex amplissimis urbibus pulsos, primum Veronam locum situ tutissimum elegisse, tum etiam in has Alpes nostras fugâ actos, & mox Tridenti Conditores fuisse. Quod assertum solidè more suo Authorum effatis roboratum, reliquis, etsi plerisque haud multùm discordantibus præhabeo, præcipuè cùm circa Veronam quasdam Hetruscarum Antiquitatum repertas fuisse reliquias etiam alibi ostendat. Quale etiam monumentum in ære Perginæ repertum, gypsóque efformatum Vir doctissimus Simon Petrus Bartholomæi JC.tus nuper mihi admodùm submisit; Tabella est quatuor pollicum non excedens magnitudinem, in qua artifex planè eximius Pugilem Hetruscum nudum, aræ insidentem ornatæ, eleganter expressit, qui eidem aræ pede altero fortiter nixus, devovere se Marti aut Palladi creditur, cùm dextrâ pugionem, sinistrâ palladium teneat. Accessit huic sententiæ nuperrimè & commodùm in paucis per hos ipsos, dum hæc scribo, dies systema

ma ejusdem operis novissimi: de natione Hetrusca, & Italis primitivis tractatûs in quatuor libros divisi, quod idem Illustrissimus Marchio rebus antiquissimis eruendis natus factúsque in Observationum Litterariarum Italiæ T. IV. hoc ipsô, qui excurrit, 1739. anno
p. 41. primùm edito recenset: ubi seu §. seu Cap. 13. de Hetruria cis Appenninum & Rhætis agit: eósque octodecim urbes tenuisse, quando à Gallis impetiti fuêre, quod temporibus quinti Romanorum
c. 5. Regis (Tarquinius is Priscus teste Floro fuit) accidisse commemorat. Urbem Hetruriæ hujus Cis-Appenninæ principem ex Plinio Bononiam facit, quod & supra Cap. 13. audivimus. Dein rursus
l. 3. c. 16. ex eodem Historiæ Naturalis Conditore affert mentionem oppidi
c. 19. Tuscorum Adriæ: & paulò pôst: & oppida *Acelum*, *Patavium*, *Opitergium*, *Belunum*, *Vicetia*, *Mantua Tuscorum trans Padum sola reliqua.* Controversiam deinde tangit variantis in Plinio Lectionis: *Fertini & Tridentini*, *& Bernenses Rhætica oppida:* ubi aliqui Breu-
Veronæ nenses, aliqui Belulenses, aliqui Verunenses legunt; sibi, inquit,
Ill. p. 1. indubitatum esse, Breunenses legi debere, illósque ipsos intelligi,
f. 115. qui Horatio & Trophæo Alpium Breuni sunt, quos Bechunos Ptolomæus vocat, Breones Venantius Fortunatus: Verùm de his alibi plura; Nobis modò clarissimis (nec enim hîc falli me credo) testimoniis, & citra omne partium studium irrefragabilibus docuisse sufficiat, Rhætos nostros populos fuisse longè totius antea Italiæ potentissimos, antiquissimos, & toto, ut ita dicam, Cœlo à Vindelicis diversos: Annis plusquam quingentis urbium frequentia, imò & in Rhætia noviter conditarum gloria celebres, rerúmque affluentia, commerciorum studiis, virium robore hos ipsos infinitis parasangîs antecessisse Vindelicos. Cujus equidem rei non exiguas in Romanis Scriptoribus reliquias deprehendere potuisset præstans Litteratus Velserus noster, nisi rem hanc tam perspicuis patere testimoniis nostra primùm intellexissent sæcula, ubi tam insignia passim in Cl. Montefalconii Antiquitate illustrata, in Illustrissimi Maffeji Originibus Hetruscis, in Hetruria Regali Dempsteri, in Musæo Hetrusco Antonii Francisci Gorii se produnt monumenta: studiúmque de hisce Rerum Hetruscarum Antiquitatibus ea jam ceperit incrementa, ut sint Viri quidam doctissimi, qui Litteras Hetruscas, de quibus ætas anteacta omnis desperaverat, (cùm nec Græcæ nec Latinæ sint taléfque, de quibus Livius testatur, *Romanos pueros*, *sicut*

nunc

nunc Græcis, ita tunc Etruscis Litteris erudiri solitos) legere posse & intelligere se meritò glorientur. De quibus omnibus plura adhuc in tractatu paulò ante memorato & ab Illustrissimo, ut credo, Authore ipso per synopsin exhibito, pro summa Viri (quem jure inter excellentissima hujus ævi Italorum ingenia refert Cl. Lotterus) Litteras reconditas extricandi facultate ac felicitate rescire poterimus: Cæterùm neque ipse Velserus diffitetur, ac doctissimè more suo pluribûs exhibet, qui & quando ex Rhætis nostris ante Augustum aut lacessiti, aut etiam domiti fuerint, addens, hæc, & quæ sint alia ejusdem generis, ad Rhætos Italiæ & Galliæ imminentes pertinere: cùm tamen de Vindelicis candidè, quod res est, dicat, eos nempe Romanis serò cognitos, neque eorum nomen ante Augusti tempora & bellum auditum esse: licet è diverso Rhætorum jam olim Polybius apud Strabonem meminerit: Accedit, quod Vinum Rhæticum teste Servio ad Virgilium jam Cato plusquam centum annis ante hoc bellum laudârit: Catullus sub Julio Cæsare adhuc vituperârit, Virgilius verò pariter ante hoc bellum iterùm commendârit: imo sæpè laudatus Maffejus ex Columellæ præfatione textum ita legat: *vindemias condimus ex Insulis Cycladibus, ac Regionibus Rhæticis, Gallicisque*, quod non de suo ævo, sed quod dudùm Romanis in more positum fuerit, intelligendum nemo dubitat, ut adeò Rhætia nostra longè jam ante illud bellum Romanis nota esse debuerit.

f. 20.

f. 8.

Georg. l. 2. f. 95.

CAPUT XXI.

Romanósque Scriptores semper de ea magnificentiùs sensisse.

POrtento simile videtur, Romanos Alpes nostras subinde tentâsse, atque hinc inde delibâsse quidem, non tamen antea expugnandi iniisse consilium, quàm ubi jam Gallia & Hispania, Græcia, Ægyptus, imò Asia & Africa, verbô Oriens pene totus & Occidens cum meridie in potestatem populi Romani fuisset reda-

Eutrop. ctus, soli enim hactenus per has Alpes nostras *Cimbri integris co-*
Plutarch. in Mar. *piis Alpium nives emensi sunt:* soli Cimbri per *glaciem altámque nivem ad juga Alpium contenderant: hi jam (quis crederet?) per hyemem, quæ*
Flor. l. 3. c. 3. *altiùs Alpes levat Tridentinis jugis in Italiam provoluti ruinâ descende-*
Tac. Hist. 3. 53. *rant.* Primus igitur ex Romanis Augustus verè demum gloriari potuit: *suâ constantiâ perruptas Alpes. Hic Rhætos apud Alpes sibi Tri-*
Dio. l. 54. f. 328. *dentinas obviam factos prœliô congressos* (per Drusum) *fudit:* Hic, ut post Alpes Germaniam adhuc indomitam & Septentrionem quoque subigeret, *Alpes prope inexsuperabilem finem in medio esse* haud curandum ratus, fortiter rem aggressus & executus est. Sed erit hic fortasse nonnemo, qui scire aveat, eccur tanti in Republica Quiritûm Viri & Alpes & Germaniam, perdomito tamen orbe fere reliquo lacessere non fuerint ausi? Duplicem his rationem reddi posse ex ipsis Romanis Authoribus didici, loci scilicet naturam & populo-
Flor. l. 4. c. 12. rum fortitudinem; *obstabant enim Alpes atque nives, quò bellum non posset ascendere:* Obstabant vastissima ingentium petrarum præcipi-
Strab. l. 4. tia, & quia *frequens super glaciem glacies incumbit; Alpes inde appo-*
Liv. Dec. 3. l. 5. *sitæ erant, quas inexsuperabiles visas haud equidem miror.* Nam quo-
Polyen. Stratag. l. 8. 24. 2. ties orbis Domitor Romanus *ille naturam Alpium speculabatur*, cœperat *illico ex propinquo visa montium altitudo, nivésque cœlo propè immistæ - - - - animalia, inanimáque omnia rigenti gelu - - - - ac cætera visu, quàm dictu fœdiora terrorem renovare.* Horrebant scilicet

Sil. l. 3. *- - Clausas nivibus rupes, suppostaque cœlo*
Saxa.

Polyb. l. 3. f. 84. *Transitúmque Alpium difficilem sanè ac laboriosum, non tamen usquequaque inaccessum:* Nam plerisque in locis, ubi militi Iter faciendum,

Juven. 104. 52. *Opposuit natura Alpémque nivémque;*

Auson. in grat. act. verbô deterrebant *Insuperabilia Rhætiæ:* Et hinc nemo miretur, si apud Poëtas & eadem & vera reperiat. Titulos tantùm brevitatis ergo, ne longior sim, legemus: Horatius belli Rhætici, jussu victoris, descriptor *Alpes tremendas & hybernas:* Pedo Albinovanus *latebrosas*, Virgilius *aërias*, Ovidius *feras*, *altas*, Catullus, post hos Silius Italicus *celsas*, & *gelidas* Lucanus dixit: Nemo tamen rem meliùs, atque si coram ipsus inspexisset, dicere unquam potuisset, quàm Claudianus, quem unum instar omnium dabo:

Sed

Sed Latus Heſperiæ quà Rhætia jungitur oræ,
Præruptis ferit aſtra jugis, panditque terendam
Vix æſtate viam, multi ceu gorgone viſa
Obriguêre gelu, multos hauſêre profundæ
Vaſta mole nives, cùmque ipſis ſæpè juvencis
Naufraga candenti merguntur plauſtra barathro.

De bello Get. à v. 340.

Et hæc de locis, ſeu montium noſtrorum natura, Scriptores Romani dedêre. Nunc quid de populis ſenſerint, audiamus: Synchronus Bello Rhætico Paterculus *Alpes*, inquit, *feris, multiſque nationibus celebres perdomitæ.* Et iterùm: *Reverſum inde Neronem Cæſar haud mediocris belli molem experiri ſtatuit. - - - Gentes locis tutiſſimas, aditu difficillimas, numerô frequentes, feritate truces, majore cum periculo, quàm damño Romani Exercitus, plurimo cum earum ſanguine perdomuêrunt.* l. 2. p. 285.

Strabo ex Rhætis *Rucantios & Cotuantios petulantiſſimos* vocat, ſimúlque *eorum incurſiones impudentiſſimas.* Sed pace tantorum Virorum dixerim, notas has petulantiæ, impudentiæ, feritatis & ferociæ Romana pro more ambitio & adulatio invenit; longè enim ab his diverſa verba Horatius immiſcuit, dum *veloces*, *devota morti pectora*, & *agmina ferrata* ſcripſit, lege ſi lubet:

- - - - - milite nam tuo
Druſus Genaunos implacidum genus
Brennóſque veloces & arces
Alpibus impoſitas tremendis
Dejecit acer plus vice ſimplici
Major Neronum mox grave prælium
Commiſit, immanéſque Rhætos
Auſpiciis pepulit ſecundis
Spectandus in Certamine Martio
Devota morti pectora liberæ
Quantis fatigaret ruinis.

l. 4. ode 14.

Et mox:

Ut barbarorum Claudius agmina
Ferrata vaſto diruit impetu.

Domitis igitur tam feris, immanibus, ferratis, ac devotis morti populis, dejectis plus vice ſimplici (quas alibi tremendis rupibus impoſuêre)

posuêre) arcibus, incredibile dictu est, quantis victores plausibus excepti fuerint, quod vel ex eo etiam desumere possumus, quòd
p.m.755. Augustus summus elegantiæ ac puritatis Latinæ arbiter Suetonio
p.m.87. (aut quisquis vitæ Horatii Author est) Porphyrione atque Acrone te-
p.m.495. stibus, Horatium, cujus Scripta præ aliis probaverat, & mansura perpetuò judicaverat, tribus suis Carminum libris ex longo intervallo quartum addere jusserit, & hanc victoriam celebrare, plura insuper jussum, quàm executus fuerat, ode mox insequenti ultima insinuare videtur:

Phœbus volentem prælia me loqui
Victas & urbes, increpuit lyra
Ne parva Tyrrhenum per æquor
Vela darem.

Sunt qui Horatio ob genus Carminis se excusante Virgilium hoc bellum canere in mandatis accepisse ferunt, sed Rhæticarum Alpium, urbium, fluviorum Celto-Gallicorum, & ùt Romanis videbantur (atque ideò corrumpebantur) barbaris plerumque nominibus deterritum Æneida scribendam postea suscepisse: Quódque & mihi verisimile videretur, nisi Virgilium paucis ante hoc bellum annis jam
l.3.f.92. obiisse certò constaret: Cæterùm Alpes tam insigni jam dudum elogiô à Polybio fuerant decoratæ, dum veluti *Arx totius Italiæ esse Alpes videbantur*, imo sine his nec Romam stare potuisse urbis æter-
Orat. de prov. P. R. næ Consul & Oratorum Princeps pronuntiat: *Alpibus Italiam munierat ante natura, non sine aliquo divino numine, nam si ille aditus Gallorum immanitati, multitudinique patuisset, nunquam urbs hæc Summo Imperio domicilium ac sedem præbuisset, quæ jam licèt concidant, nihil enim est ultra illam altitudinem montium usque ad Oceanum, quod sit Italiæ pertimescendum.*

Atque hanc demum rationem esse credo, cur tam magnificè
l.3.c.4. Historiæ Naturalis Parens Plinius de horum montium, *Alpiúmque*
Geneth. *saluberrimis Romano Imperio jugis* locutus sit: Cur eloquentiam suam
Max. p. 131. extulerit Cl. Mamertinus *per vicina illa Cœlo Alpium juga, quibus Italiam natura vallavit, pérque illa saxa & duriorem saxis nivium densita-*
Servius ad Æn. *tem.* *Alpes* nimirum semper - - *secundùm Catonem & Livium muri*
10.v.13. *vice tuebantur Italiam.* Alpes demum fuêre, erúntque semper *muni-*
Cassiod. l.7.form. *mina Italiæ* & *claustra provinciæ.* Et quamvis sub Alpium nomine etiam

etiam Cottiæ, Grajæ, Lepontiæ veniant, Rhæticæ tamen, Tridentinæ, Noricæ atque Juliæ omnino tres ad nos certò pertinent. Inter quos omnes à Scriptoribus præcipuè celebratur Appenninus, Pyrenæus, Rhætico & Taurus, quos universos nostros etiam esse paucis expediam; De Appennino quidem, seu Pennino ac Pyrenæo cùm ad rationes Veldidenæ præcipuè spectet, capite singulari ac sequenti agemus: de Rhæticone & Tauro hîc paucîs sermonem facturi sumus *Montium Altissimi*, inquit Mela, *Taurus & Rhætico:* ubi per me Interpretum aliqui, inter quos Ciacconius & Aldus, *Taurum* Cappadociæ, aut *Taunum* legant: aliqui etiam cum Vossio hunc locum omnino prætereant, meminerint tamen, Melam hoc loco de Germania loqui, in qua Taunus quidem mons aliquis apud Cattos occurrit, qui tamen Alpes altitudine sua æquare mihi nunquam lectus, minùs altissimum inter montes esse. Convenientiùs igitur dixero, si Taurum hunc montes illos asseram, quos in Tyroli nostra **die Krümbler-Thaurn, Windisch-Matrayer-Thaurn, die Karner-Thaurn, die Kalser-Thaurn, die Rauriser-Thaurn** compellant, de quorum incolis jam ex Polybio Strabo olim meminit: *Apud Aquilejam, & in Tauriscis, præcipuè in Noricis, auri solidi venam fuisse.* Mónsque hîc Taurus idem fuisse patet, qui in Cl. Mezgero ex antiqua Legenda *Durus* barbarè vocatur, cùm in his montibus S. Rudpertum divinæ Legis præconem fuisse, hósque hodiedum in Diœcesanis Salisburgensi Archi-Præsuli subesse constet; quamvis nec ineptè etiam Sprecherus contendat, Alpinos quoque reliquos omnes Tauriscos compellari posse; ejus tamen rationem aptiùs ex Cl. Wachtero petemus, cui in omni antiquitate & lingua, *Thor* mons est, præcipuè in nostra antiquissima Celtica: inde Taurini & Taurisci dimanârunt. Eadem Cluverius sentit, sed magìs ad Tauriscos nostros, quàm Sprecherus accedit, cui utpote, qui rem & regionem hanc nostram probè excussit, nemo non suffragabitur: Supersunt etiam hodie in Valle Oenana *Dynastia & arce Taurensi* antiquissimæ hujus nominis non spernendæ reliquiæ: Dubium tamen omne post Strabonem Plinius dissolvit: *juxtàque Carnos quondam Taurisci appellati, nunc Norici.* Et hisce Tauriscis confines Alpes illæ fuêre, de quibus Tacitus: *num Rhæticis jugis in Noricum flecteret:* In ea enim Norici parte, quæ vulgò Vallis Pustrissa vocatur, aut montibus his Tauricis in ditione nostra versùs Salisburgensem vicina est, plures etiam Alpes, sive Tauri

Duc. Rhæt.

Gloss. Germ. f. 1684. Ital. antiq. f. 360.

l. 3. c. 20. de Gent. Alp.

N supra-

ſupradicti potiori ex parte Tyrolenſem ad ditionem pertinent, ficùt & olim Norici (cum Rhætis ſociati) Italiæ teſte Strabone infeſti erant: de Rhæticone quoque, quia Interpretes ad Melam cum Voſſio omnes tacent, doctiſſimi Vadiani in hunc locum ſcholia afferam: *Rhætico in Rhætiis, quorum pars Engadini hodie dicti, ſupráque eos in Rhenum vergentes Curienſes à Curia vetuſtiſſimo oppido, quique in Valleiâ Telinam, & Larium Lacum vergunt, bellicoſiſſimi, & Helvetii Rhenanis fœderati in ortum Walgavii, Algavii, & pars ATHESINI, fortes & ipſi, & ad arma promptiſſimi - - - Rhæticonis verò non continua nec paris altitudinis juga, varia ſunt nomina, & juxta Vallis Montafon, Pretikeu, hoc eſt, Rhætico:* Cui conſentit Tſchudius, & Vallem adjacentem Rucantiorum aſſerit, additámque facilè, ſed male pro more medii ævi Litteram P. ad *Retigaw* non immeritò ſuſpicatur, & exemplis aliis probat; verbum enim *Gaw* ſeu *Gew* medium primò hoc ævum addidit. Vadiano porrò & Tſchudio Althamerus aſſentitur: *Rhætico*, inquit, *jugum illud Rhætiæ* primæ, *inter fines Curienſium & Valleſianorum:* ubi per Valleſianos Aribonis Friſingenſis Vallenſes, ſeu Vallenenſes, & Metelli Tegerenſis, Inthalenſes nempe (ùt Viri docti conſentiunt) Oenivallenſes noſtros intelligit, & hinc ego Montem Arulam, vulgò den Arler- & corruptè Adler-Berg Rhæticonis partem quoque credo, ùt alibi dicturus ſum: ſed his modò metam! Id tamen libenter reſcirem, ſi Vindelici inter Rhætos cenſendi ſunt, ubi Alpes illæ ſint, quas Antiquitas Alpes Vindelicas dixerit: has utique jam diu inter tot Alpium nomina requiro? Atque ex his tandem argui poſſe videtur, Tiberium ac Druſum forte non ſolùm Latronum reprimendorum gratiâ bellum hoc Rhæticum ſuſcepiſſe, ſed potiùs, ut arcem iſtam ac murum Italiæ opportuna hac occaſione Auguſto aſſererent, quod de Vindelicis dici nequit, cùm iſtos potiùs tanquam Rhætorum Socios unà debellandos neceſſarium eſſe duxerint.

Ecl. 9.

CA-

CAPUT XXII.

Montem quoque Rhæticum Brennerum antiquissimis Græcis, Latinisque Scriptoribus innotuisse.

NOtissimus equidem ævô nostrô mons Tyrolensium Brennerus est, occurritque apud Geographos nostros haud ignobiles Igelium, Burglechnerum, Gumppium, atque exteros quosdam cum Jansonio ac Ferrario eô, quô decet, locô, apud Danckertium verò, imò & Baudranum, minùs curatè *mons glacialis Brennerus* dicitur, qui aut Gallos aliquos, aut hi illum secuti sunt: Miror quoque Seüterum Geographum Augustanum exteros quàm nostrates sequi maluisse; nullus enim in toto Brennero mons glacialis est, sed Italiam petentibus per excelsa hujus juga montes glaciales à dextris (lustravi enim utrumque, & Brennerum sæpiùs) & non unus, sed plures occurrunt, nisi dicere malis, Græcorum potiùs sensa hos sequi, qui sub Pyrenæo aut Pyrene non tantùm Brennerum hunc Alpium montem, sed totum hunc montium tractum intellexisse videntur. Herodotus quippe Historicorum antiquissimus & Aristoteles Istrum in Pyrene, seu Pyrenæo nasci tradunt. Binis his Geographorum diligentissimus juxta, ac peritissimus, Strabo se jungit, dum ait: *Ister habet originem à montibus supra Hadriaticum*, & rursum: *Ister ab hisce montibus* (de Appennino, Brennero nimirum nostro loquitur, ùt mox videbimus) *in multa divisus capita sumit originem:* licèt fontem aliàs (quem Tiberius adiit) in Suevia jam agnovisse videatur: si tamen plura Capita seu fontes, ùt loquitur Geographus, admittere velimus, forsitan rectè factum, quòd principem inter hæc Capita locum Oeno nostro tribuat Clarissimus Helvetiæ suæ Plinius Scheuchzerus: in Oeni fonte primum Danubii fontem statuens, utpote, qui reliquis omnibus, quotquot in Danubium sese exonerant, sit altior, eadem quoque prærogativa ac titulo in eleganti Charta Helvetiæ Geographicæ à doctissimo hoc

In Euterpe l. 2. Meteorolog. l. 1. c. 13. l. 1. p. 102. l. 4. p. 376. l. 7. f. 448. Hist. Nat. Helv. p. 213.

Viro confecta apparet: *Oenus fons Danubii*, Oeno Lycum, Isaram, Syllam omnes in nostris Alpibus natos, omnes in Danubium elatos
Cit. p. 376. jungimus: De Oeno enim, vel Sylla (quem docti Utium vocant, cujus rei nullum vestigium hactenus potui deprehendere) aperte iterum Strabo: *Supra Carnos Appenninus mons situs est, is lacum habet exeuntem in Isaram, qui alium fluvium Atagin recipiens in Adriam effluit: ex eodem lacu alius fluvius Athesinus in Istrum exit.* Locum hunc variè depravatum etiam magis adhucdum confundunt Interpretum aliqui, de quo alibi fortè pluribûs agemus: Hodie interim hoc fidenter assero, Isaram, Hysarcum, Isarcum, seu Itargum esse, unde populis, quos trophæum Hisarcos vocat, nomen & mentio apud Pedonem Albinovanum occurrit, qui Rhenum, Alpinas Valles, & Itargum non frustra conjunxit (infeliciter autem ad Visurgim usque trahunt haruspices quidam): ita verò ille:

Rhenus & Alpinæ Valles, & sanguine nigro
Decolor infectâ testis Itargus aqua.

Idémque Hisarcus, qui Proprio Brixinensi Hisaccus & Isarcus, hodiéque ex nominis reliquiis Eisack vocitatur, ad pontem Drusi, seu Bauzanum Diaconi, Bulsanum nostrum, Atagin excipit, seu Athesin, & in Adriaticum defert: Ex altera verò ad Orientem parte Syllam idem Appenninus parit, qui aut Athesinus est Straboni, aut in Athesinum, Oenum, effusus, in Istrum exit: Ego ut, quod res est dicam, Librarium in medio ævo locô Oeni (ùt etiam aliqua Pauli Diaconi exemplaria habent) Inus scripsisse censeo, ùt Heppidanus &
Ad A. 913. ante ipsum Hermannus Contractus in Chronico, ac Reginonis Continuator illum compellant, quem alius pravè in Althesinum detor-
Ad A. 912. sit. Verùm quidquid de his sit, concedendum tamen mihi esse puto, Appenninum Brennerum nostrum esse, cùm hi duo fluvii in
Ad A. 913. eodem omnibus perspectam trahant originem: Cæterùm Appennini nomen corruptè hîc montibus nostris, utùt latiori etiam in sensu à Strabone inditum esse (ùt etiam Scheuchzerus notavit) modò
202. non discutio: sufficit nobis illum intellexisse montem, qui fluvium in Athesin & in Oenum, Istrúmque emittit, qui certè Brennerus est,
f. m. 108. nec alium Aristotelem intellexisse etiam Aventinus contendit. Historico & Geographo Poetam jungimus Bassum, qui in laudem Germanici

manici Cæsaris ùt nobis fidem ex primo Epigrammatum libro Maximi Planudis Beatus Rhenanus facit, ita scripsit: p. m. 435.

Saxa Pyrenæi, & depressæ Vallibus Alpes
Quæ Rheni fontes haud procul aspicitis.
Vidistis Radios Cæsar Germanicus edit,
Quos cum Teutonibus fulgure belligerans.

Quin & Senecæ Pyrenæus noster innotuit: *totum Italiæ latus*, inquit, *quod infero mari alluitur, major Græcia fuit: Tuscos Asia sibi vindicat, Tyrii Africam incolunt; Hispaniam Pœni, Græci se in Galliam immiserunt, in Græciam Galli: PYRENAEUS Germanorum transitum non inhibuit: per invia, per avia, per incognita versavit se humana levitas.* Senecæ coævum cognatúmque jungimus Lucanum ita canentem: Consol. ad Helv. Matrem c. 6. p. 629.

- - - nunc desuper Alpis
Nubiferæ Colles, atque aëriam Pyrenem
Abripimur. L. 1. v. 688.

Alpes enim cum Pyrenæo nostro, non illis Hispaniæ montibus conciliabis. Vati Latino Græcus succedat Dionysius Alexandrinus (sub Augusto, alii saltem sub Nerone vixisse ferunt) quem Latio ita donavit Ursinus post memorata Hercyniæ sylvæ juga scribentem: Dionys. in perieg. p. 29.

Post hos autem Pyrenæus mons & Domicilia Celtarum
Prope fontes pulchrifiui Eridani.

Nec aliter nobis hunc Poetam Celeberrimus ejus Interpres Eustatius dedit:

Hos autem juxta Pyrenæus mons & Domicilia Celtarum
Prope fontes pulchrifiui Eridani. Ed. Bas. 1556.

Qui secundùm quosdam nunc Padus dicitur: ita utriusque Interpres Pertrandus ex fide reddidit. Sub Domitiano Silium audiamus ita canentem:

- - - - celsisque nivosæ
Pyrenes trabs lecta jugis. l. 1. v. 350.

 Quis

Quis enim nives in montibus Iberiæ quæret? ubi de nostris Strabo testatur, quòd super glaciem glacies invicem incumbat, *ingruentibus maximè nivibus.* Eutropius Cimbros *Alpium nives* emensos esse: Plutarchus *per glaciem altámque nivem* ad juga Alpium contendisse &c. ut Juvenalem, Claudianum & cæteros taceam. His demum optimi ævi Scriptoribus Plinii II. accedit Authoritas hæc promentis: *Germaniam cùm plurimæ gentes, ac propè infinitæ vastitas interjacentis soli tum Pyrenæus, Alpes, immensique alii montes, nisi his compararentur, muniunt, dirimúntque:* Et quamquàm magnus ille Lipsius Pyrenæum hunc montes illos Hispaniæ hìc intelligi crediderit: *Itáne*, inquiens, *Pyrenæus inter Germaniæ terminos? ita, sed late illius sumptæ, ut Gallias etiam comprehendat.* Et mox: *Ergo Germani in Hispaniam? non quod sciam, sed Galli, id est Celtæ, à quibus & Celtiberia nomen habet.*

Paneg. Traj. p. 381.

Haud immeritò tamen hunc errorem Perillustris Valvassorius notat: Aventinus quoque Plinium de Brennero nostro intelligendum asserit. Et sanè quis suprà Carnos ad Rheni fontes ad Athesin, Hisarcum, Oenum, Syllam, quis circa Aquilejam Veronámque ad transitum Germanorum Cimbrorúmve in Italiam montes illos Pyrenæos Hispaniæ collocabit? Hìne, Hispani nempe Celtiberos à Gallis Celtis eadem natione dirimunt, an noster Italos à Germanis? Et quis Pyrenæus munire Germaniam potest, qui ad Alpes, an qui remotissimus ab illa est? Nec illud fortè prætereundum videtur, nostrum fere singulari numero Græcis Latinísque expressum: Insupérque etiam Authores post jam enarratos non deesse, qui hujus Pyrenæi nostri vix non omni ævo meminerint: Stephanus Byzantinus Sæculo V. Pyrænem montem Europæ habet, non montes, quales illi Hispaniæ sunt, ùt iterùm opinatur Valvassorius Baro; Suidas denique circa sæculum decimum, & quod excurrit, Scriptor apertè ab illis Hispaniæ montibus distinguit: *Pyrene, & Pyrenæi montes*, ait, *pertinentes, ad Hesperiam, & Iberiam, ejus loci tutela sunt:* Non enim ait: Hesperia *seu* Iberia. Quid autem Hesperia diversa hìc ab Iberia fuerit, Virgilius docet:

l. c. — f. 570. — f. 24. — f. m. 852. — Æn. I. 530.

Est locus, Hesperiam Graji cognomine dicunt
- - - - - - - - - nunc fama minores
Italiam dixisse ducis de nomine gentem.

Et

Et Æn. II. 781.

Ad terram Hesperiam veniens, ubi Sydius arva
Inter opima Virûm leni fluit agmine Tibris.

Hinc Ferrariùs probè omnino advertit, Græcis Hesperiam semper Italiam non Hispaniam esse: Accedit his Claudiani authoritas, nobis ùt plurimùm amplectenda: Cit. lex. lit. H. p. 313.

Est Latus Hesperiæ, quà Rhætia jungitur oræ.

Dubitationem denique omnem eximit Otho Frisingensis Sæculi XII. Scriptor fide omnium calculô dignissimus: De Conciliabulo Brixinæ, in Episcopatu nostro satis noto, ita locutus: *Eapropter pluribus ex Italia, Gallia, Germania apud Bajoariæ Civitatem Brixinoram in ipso Pyrenæo haud procul à Valle Tridentina sitam coadunatis Episcopis Princeps Curiam magnam celebravit.* Edit. Argentorat. L. de anno 1515. p. 2. c. 1. f. 1.

Verùm ut etymologiæ quoque hujus, qua de causa nimirum mons Brennerus, Appenninus ac Pyrenæus dictus fuerit, rationem reddamus, & hanc ex Illustrissimô Maffejo afferimus: *Credibile omnino est, in Italorum lingua isthanc vocem significâsse summitatem, sive rem altissimam, & inde nomen Appennino, uti & linguæ Latinæ voces remansisse, pinna & pinnaculum, uti & Deo Pennino, quem summo sacratum vertice teste Livio Alpini hi populi colunt.* Verona Ill. t. 1. f. 176. L. 21.

Eadem Bocharto sedet sententia, & per vocem *Penn* montis acumen intelligi insigniter more suo ex Lingua etiam Sacra docet: ex Lingua autem Celtica (incolis utique nostris ante Tuscos usitata) desumptam Cl. Wachterus commonstravit: *Celtica penn pinn excelsum & summitatem significat, Latinos ab eodem principio formâsse Peninus, Penninus, Appenninus, ex dictis manifestum. Inde Alpes Peninæ, & Appenninæ, montes prealti, fastigiati, & in altissima cacumina exeuntes.* Quod nomen Pyrenæi & Pyrenes attinet, id pariter ex Celtica voce, non ex Græca tantùm (ùt aliqui cum Pineda ad hanc vocem sentiunt) descendere credimus, nam etsi Græcis Πῦρ ignem significet, & Brenner *à præustis intra sinus Alpium nive membris*, aut à frequentia fulminum cum Rhenano, aut ab urendo cum Aventino forte quis exsplicet; malim tamen cum Cl. Wachtero sincerè profari, ab ipso etiam Brennero vocabulum Pyrenæi & Pyrenes descendere, *Brenner*, inquit, *summitates sunt Alpium Rhæticarum Tyrolensium:* In Chanaan p. 753. In Steph. Byzant. L. V. Plin. 3. 20.

Græcis

Græcis enim πρεῶν *&* πρεὼν *est eminentia montis, cacumen, vertex, à* πρόειμι *exsto, promineo: Cambris Bre, mons, collis, Breon, montes, Bryn, collis; ab his initiis sive Græcis sive Celticis videntur descendere non solùm Brennorum montium (sunt autem duo cæterîs eminentiores) sed etiam Pyrenæorum, & gentium Alpinarum appellationes, cujusmodi memorantur in veteri Rhætia Brenni, Brenci, Breones, Briones,* &c. nec admodùm ab his diversa Cellarius prodit (licèt cum hoc Brencos, seu veriùs Breucos mallem in Pannonia quærere.) Imò ipsum Brenneri nomen antiquissimum & Celticum esse, nec ante aliquod tempus (ùt Noster Burglechnerus sentit) ab incolis sic cognominatis Mansi cujusdam, vulgò des Brenner-Hoffs Possessoribus, aut certo ventorum urentium genere prognatum est: ùt tum ex antedictis, tum ex testimonio Illustrissimi Leibnizii constat, ita enim ille in Celticis: *Bre mons, Collis Bryan. collis, Sax. Brynck. add. Pron. alti montes, Celtis Brenner, ita Alpium Tyrolensium summitates appellantur; Idem ergo nomen commune Alpibus & Pyrenæis.* Addamus his omnibus Junii Philargyri testimonium, qui de hoc, aut Alpibus nostris vicino monte sic testatur: *Mella amnis in Gallia Cisalpina, vicinus Brixiæ oritur ex monte Brenno;* Ex Alpibus nimirum Rhæticis, quas Camuni Rhætiæ populus Brixiæ vicinus incoluit. Et hunc Brennerum nostrum nemo utique Vindeliciæ adscribet, cùm non tantùm medius Episcopatûs Sabionensis tractui, sed toti ferè Tyroli nostræ incumbat, nullúsque hactenus Vindelicos ultra Oenum promoverit, imò in Tyroli ad Oenum vix unquam locârit. Insipida enim est Aventini & sequacium hariolatio ex Brennis Rhætiæ die Braunauer in Norico, tantô intervallô, sine ulla ratione, & fere etiam etymologia ipsis tam chara venantium.

CA-

CAPUT XXIII.

Nec non populos ab hoc denominatos, inter quos Veldidenæ Incolæ.

EX Græca & Celtica Lingua Brenneri deductam nomenclaturam & originem antiquissimam esse, probè nunc, ùt confido, perspectum erit omnibus: jam ejusdem quoque partis populos considerabimus, quos Scriptorum aliqui nec incelebres, nec novi Brennos, & Breunos, & erroneè Brencos ac Breucos, atque paulò post legitimo rursum nomine Briones ac Breones, moxque iterum non sine mendo Ibriones, ac Pæones compellant. Ad Instituti igitur nostri rationem firmandam, Authores, qui illorum meminêre, secundùm ordinem, id est, ætatem dabimus; Inter quos tanquam cæteris antiquius minimè omnium trophæum illud Alpium Plinii sistendum est, utpote quod inter populos ab Augusto in potestatem Romanam redactos hos recitat:

Gentes Alpinæ devictæ

Triumpilini, Camuni, Vennonetes, Isarci, Breuni &c.

Inter Authores primus quod sciam, Strabo mentionem facit, illô ipsô, quô de Rhætia & Alpibus differit, locô: *Cæterùm Rhæti ad Italiam usque pertinent, quæ supra Veronam & Comum. Vinum Rhæticum inter Italica egregiè commendata non sanè inferius, in montanis illorum radicibus nascitur, ipsi autem ad ea usque loca, quæ Rhenus secat, extenduntur: hujus autem nationis sunt Lepontii, & Camuni & Vindelici, & Norici & montana exteriora tenent majori ex parte cum Brencis, & Tenavis bis jam Illyricis:* Ita Editio Jansoniana, nec diversa Veneta Pincii habet, & hujus tenoris complures aliæ: Emendatissima tamen, quam nobis haud ita pridem cum notis Casauboni, ac reliquorum omnium Cl. Almelovenius dedit, correctiorem pariter nobis hunc locum suppeditat: *Rhæti usque ad Italiam pertinent supra Veronam & Comum in radicibus montium, quos illi colunt,*

De anno 1652. 12. p. 275.
De anno 1510.
Amstelod. 1707. f. à f. 313.

vinum Rhæticum nascitur, quod laudatis Italiæ vinis non videtur cedere, pertingunt autem etiam usque ad loca, per quæ Rhenus fertur: Hujus gentis sunt etiam Lepontii, Camunique, Vindelici autem & Norici montana exteriora tenent, magna ex parte cum Breunis & Genaunis, qui jam ad Illyricos pertinent. Si situm nempe spectemus, non si gentem, quippe si hanc respiciamus, fidem Appianus facit, *Rhætios, Noricos - - - - Illyricos omnes arbitrantur.* Geographorum Principi Lyricorum Ducem jungimus partæ de Rhætis victoriæ encomiasten, dum canit:

De bell. Illyr. f. 659.

L. 4. Ode 4.

- - - - - milite nam tuo
Drusus Genaunos implacidum genus
Brennósque veloces, & arceis
Alpibus impositas tremendis
Dejecit acer plus vice simplici.

Huic proximus Florus est Augustæi pariter ævi Scriptor, ita verò ille: *Sed omnes illius cardinis populos BRENNOS, Vennones, atque Vindelicos per privignum suum Claudium Drusum perpacavit.* Vergente ad finem Sæculo I. Plinii adhuc testimonium suppetit ita narrantis: *Fertini & Tridentini & Bernenses Rhætica oppida:* Qui locus certè depravatus mirè torsit Interpretes, Bernenses, Berbenses, Beruenses plerumque aut legentes, aut exsplicantes: Cluverius in Italia antiqua Berunum & Belunum idem facit, quamvìs idem Plinius in Venetorum agro Bellunum & Ptolomæus in Mediterraneis Venetiæ collocet, nec exspectari facilè poterat quispiam, qui huic loco mederetur, nisi illorum locorum peritissimus aliquis, ex quo ipse Antiquitatum Bellunensium Scriptor & Civis Joannes Pierius Valerianus Beruam cum ætatis suæ peritioribus Polzanium esse voluit: cujus rei mallem rationes addidisset, quas nullas hactenus inveni. Sed fuit tandem nuper, qui insigniter illustrata omni illa Regione nodum hunc solveret, instar nimirum Alexandri Macedonici, Scipio Veronensis, his ex Italico translatîs verbîs: *Enumeratis omnibus à Plinio in hac Regione locis ignotus duntaxat remanet, quem ille Bernenses vocat, Rhætis adscriptus: Berna enim frustra in his partibus etiam ab industriis quæsita est Geographis: Et malè alii credidère, Bellunum intelligendum esse, quod tamen author distinctum à Bernensibus adducit: Videtur igitur nobis indubitatò legendum esse Breunenses & illi ipsi intelligendi, quos Horatius inter devictos ab Augusto in ipsorum montibus Rhætos*

l. 3. c. 19.

f. m. 91.

tos, Breunos vocat, quos pariter Breunos Inscriptio Gentium Alpinarum ab Augusto devictarum compellat: & forte Breunos etiam Ptolomæum nominare voluisse illos, quos hodie in illo Bechunos legimus: additque paulò post: *Quos Breunos, Breones Venantius Fortunatus* dixit. f. 115. Sæculô dein alterô Ptolomæum damus, non sine errore tamen, quos illi in Rhæticis Vindelicísque communes vult Cellarius, nam cum Vindelicis illos confundit, quibus tamen vicinos meliùs dixisset, præsertim Lycatiis, verba ejus hæc sunt: *Quæ magis Septentrionalia sunt Vindeliciæ, tenent Runicatæ, sub his verò Leuni & Consuanatæ: post Benlauni, post Breuni & juxta Lycum fluvium Lycatii*, nobis tamen Breunorum meminisse etiam hoc loco satis est. Hos pariter Brennos sub Pæonum (puta Breonum) nomine apud Appianum latere censemus; nam dum l. 3. de bell. Rom. Illyricum describit, mox pergit: *Romani verò non hos duntaxat, sed Peones ultra eos, nec non Rhetios, Noricos &c. - - - Illyrios omnes arbitrantur.* Supra Illyrios enim ad Noricos & Rhætios Breones siti sunt, non Pæones, utpote quos curatiores cum Cellario Geographi in sola Macedonia quærunt.

Sæculo, quod sequitur, tertio Divus Hippolytus Chronicon suum adornavit, ubi inter populos alios etiam hos recenset: *Pannoni, Peones, Norici, Dalmatæ*, ubi Breones restituendos ad exemplum Labbei, qui locô *Hibeni Hiberi* legit, minimè dubito: nam cùm Sanctus hic Pater sermonem de gentibus, quæ linguas suas habent, hîc faciat, Pæones Macedoniæ non videtur intelligere voluisse, utpote qui græcè loquerentur, sed illos, qui Noricis contermini sunt, ad Appiani mentem nimirum. Ed. Fabric. fect. 6. p. 52.

Sæculum quartum binos nobis subministrat Horatii Interpretes Acronem & Porphyrionem, iterum non sine mendis more Grammaticorum illius ævi, haud tamen curandis, si rem nostram habeamus: Hic igitur: *Gelonos Brennósque* &c. *Cisalpinæ Gentes sunt hæ Implacabiles.* Prior: *Geloni & Brenni gentes Galliarum.* p. m. 540.

Sæculo VI. Venantius Fortunatus inclaruit, quem paulò ante Illustrissimus Maffejus laudavit ita canentem:

Pergis ad Augustam, quam Vindo Lycúsque fluentat
Illic ossa Sacræ venerabere Virginis Afræ
Si vacat ire viam, neque te Bojarius obstat
Quam vicina sedent Breonum loca, perge per Alpem
Ingrediens rapido quo gurgite volvitur Oenus.

 Quód-

Quódque hic in Carmine ſcripſit doctus hic Præſul, alibi in proſa
jam priùs dixerat, dum in Epiſtola ad Gregorium Turonenſem li-
bro 1. Carm. præfixa iter ſuum narrat, in quo emenſus eſt *Oenum*
De glor. *Breonio*, *Dravum Norico;* quin ipſe, de quo modo diximus, D. Gre-
Mart. l. 1. gorius *Brionas Italiæ Caſtrum* nominat: Caſſiodorio eodem pariter
c. 42. ſæculo claro *Breones* militaribus officiis aſſueti laudantur, quos ſup-
L. 1. Variar. XI. par his Jornandes *Ibriones* dixit, potiùs *Briones* dicendos: Ita enim
De Reb. à pleriſque, præcipuè Velſero corrigitur, ſed verba exſcribimus: *His*
Goth. *enim non defuère auxiliares*, (Aëtio contra Attilam) *Franci*, *Sarmati*,
f. 12. *Armoriciani*, *Litiani*, *Burgundiones*, *Saxones*, *Riparioli*, *Ibriones quondam*
milites Romani, *tunc vero jam numerô Auxiliatorum exquiſiti*, *aliæque*
nonnullæ Celticæ vel Germanicæ Nationes; ubi *Riparioli*, *Ibriones*, etiam
In Hiſt. Grotius legit, id tamen longè adhuc melius eſt, quàm quòd mul-
Goth. tæ ac primæ editiones cum Manuſcriptis habent, nempe *Ripariolibriones*,
p. 664. quæ lectio certè mendoſiſſima, ùt vel primo intuitu appa-
ret, bina etenim hæc verba aut à Librariis malè conjuncta, aut po-
ſtea ab Editoribus non benè diviſa fuère, ſecus enim ſenſus verus
ac clariſſimus ſtatim prodiiſſet, nempe *Riparioli*, *Briones*. Eodem
T. 1. Febr. fere tempore Acta Conciliabuli Aquilejenſis apud Baronium teſte
ad diem Bollando in S. Ingenuino noſtro horum Breonum Eccleſiam *Bremen-*
V. *ſem* compellant: Bollandus verò ritè in *Brennenſem* commutat, quam
De emendationem etiam Vir Clariſſimus Bernardus de Rubeis, qui in
Schiſm. Codice ſuo pariter erroneè *Beconenſis* habuit, ſecutus eſt. Ultimam
Aquil. demum eorundem memoriam Paulus Diaconus ſæculô adhuc octa-
p. 124.
l. 2. c. 13. vô ſervavit, *qua de cauſa*, inquit, *Fortunatus in tantùm B. Martinum*
veneratus eſt, *ut relicta Patria paulò ante*, *quàm Longobardi Italiam in-*
vaderent, *Turonis ad ejus B. Viri ſepulchrum properaret*, *qui ſibi*, *ùt in*
ſuis ipſe Carminibus refert, *illic properanti per fluentilia Menti*, *&* *Rou-*
nam perque Oſupum & Alpem Juliam, *pérque Aguntum Caſtrum*, *Dra-*
vúmque & Byrrhum fluvios ad Briones & Auguſtam Civitatem, *quam*
l. 4. c. 4. *Virdo & Lech fluentant*, *iter fuiſſe deſcribit.* Et iterùm: *In Regione*
Brionum ſanguis de nubibus fluxit, *& in Oeno fluvio quaſi rivuli cruoris*
emanavérunt: Eidem pariter ſæculo accenſendum jungimus Friſin-
c. 11. genſium Præſulem Aribonem noſtrum, Iter per Tyrolim D. Corbi-
niani deſcribentem, dum ait: *Cùm in Breones pervenit*, *juxta ſylvam*
c. 35. &c. Et rurſus in tranſlatione S. Corporis: *Cùm autem veniſſent par-*
tibus Vallenſium (meliùs adhuc alius apud Meichelbeckium Codex
Valle-

Vallenensium, hoc est, *Vall-Oenensium) cum Sancto Corpore ejus, quidam Nobilis Romanus, nomine Dominicus Breonensium plebis Civis* (ex febre) *pristinæ sanitati restitutus est.* Horum agmen claudat sæculô nono iterùm Episcopus, Freculphus nimirùm, qui ad exemplum Jornandis inter populos Aetio contra Attilam se jungentes *Riparioli-briones* inscitiâ pariter Librariorum affert. T. 2. l. 5. c. 14.

Ex quibus omnibus haud difficulter eruimus, Brennos, Breunos, & malè scriptos Brencos, aut adhuc pejus cum Breucis Pannoniæ confusos, (ùt tum in editionibus Horatii antiquioribus comparent.) Item Briones & Breones fuisse Rhætos. *Rhæti* autem, *gens Tusca* fuit, ait Stephani Epitomator, vel ùt aliæ Editiones cum nostra habent, *populi Tyrrhenici:* quales & Livius de Tuscis locutus fecit, *Alpinis quoque ea gentibus haud dubiè origo est, maximè Rhætis.* Et Tuscos hos Brennos seu Breunos quis negare antiquissimos vel ausit, vel possit? occurrunt in Trophæo, Strabone, Horatio, Plinio, Floro, Appiano & S. Hippolyto, Acrone & Porphyrione, Venantio, Jornande, Paulo Diacono, Aribone ac demum in Freculpho. Veloces Horatius dixit, fortem populum ac Potentem ex Jornande & Freculpho colligimus: Franci enim ac Sarmatæ, Burgundiones ac Saxones, & qui cum his narrantur, utique satis celebres eô jam ævô, ac numerô frequentes, imò integri populi, seu nationes, ùt illi loquuntur fuêre; hinc facile in eorum descendo sententiam, qui Brennos & Breones nostros non tantùm circa Brennum montem (etiam latiùs, ùt paulò ante pluribûs egimus, vel intellectum vel extensum) collocant, sed usque ad fauces Alpium nostrarum, præcipuè ad Oenum, ùt ex Venantio colligimus (quà ortum & occasum hi populi spectant) & ita per totam Oenivallem usque ad Licatios diffusos arbitrantur. Et hos Veldidenæ nostræ Incolas accolásque gentis Hetruscæ propaginem, velut nationem locô totius provinciæ ac Regionis positam in Jornande ac Freculpho reperio, nullos autem Vindelicos, quos Brenni vel Oeni accolas nemo utique dixerit: ad confines tamen inter sese fœderibus, matrimoniis, atque familiaritate junctos fuisse haud refragabor. Num autem hi populi monti, vel mons populis nomen dederit, parum refert, & utrumque in nostris his partibus occurrit; nam v. g. *Mons Vennonis* (*Vest-Monza* Rhætis Grisonibus, quod nobis corrupte *Fünster-Münz* est) forte Vennonibus nomen tribuit, vel hi monti: partes Vallen-

sium Ariboni memorantur, qui sunt Oeni-Vallis incolæ ab hac Valle, per quam rapido gurgite Oenus volvitur, ùt ait Venantius, incertum an à Valle, vel flumine nomen sit inditum: Occurrit ulteriùs apud Gruterum *Athesinorum Respublica*, eò quòd ex Valle Alpium Tridentinarum, per quam Athesis fertur, aut à fluvio populis nomen hæserit, súntque hodie nobis hi populi Athesini die Etsch-länder: Vallis porro Ananiæ Incolæ an Naunes vel Genaunes sint, hîc non disquiro, utì, & an à Valle, populis aut fluvio Nauno nomen relictum illis fuerit, vel è diverso Vallis utrique nomen cesserit, pariter non discutio: sufficit nobis sic incolas, accolásque etiam latiùs diffusos, imo totum etiam Episcopatum Brixinensem Brennensem, & apud Jornandem ac Freculphum, ut audivimus, potiorem Regionis partem, licèt seriùs ab istis compellari: Illud verò ex his, quæ modò diximus, compertum esse crediderim, Genti tam celebri urbem etiam clariorem cæteris assignari oportere, præsertim cùm à primo, ad nonum usque, sæculo constantissimis Authorum testimoniis inclaruerit.

****

CAPUT XXIV.

Reliquos quoque Rhætiæ populos longè diversos à Vindelicis fuisse.

INter alia, quæ Cl. Velserus pro stabilienda Augusta sua, sola, ùt vult, Rhætiæ utriusque, à prima Provinciæ Constitutione, urbe principe affert momenta, illud ultimum non est, quòd Rhæti, Vindelici, & Norici inter se populares à Tuscis oriundi omnes ipsi videantur: ubi etiam contra alios plerósque contendit, Vindelicos Rhætorum familiam, nuncupationem hanc suam privatam à Confluentibus reperisse, cæteroquin autem Rhætorum gente ac nomine plerumque censos fuisse manifestum & compertum asserit, ratione, quantùm quidem assequi potui, non alia, quàm quòd Polybius Alpinos & transalpinos ejusdem generis agnoscat: Verùm enimverò hæc

Rer. Boic. l. 3. f. 88.

hæc diſcutere cupienti altiori longè ab origine hæ res petendæ ſunt, & primi inquirendi Alpium noſtrarum incolæ: ab Aſcenaze Noe Nepote habitatores harum Alpium Sprecherus deducit, Celtáſque vocatos aſſerit; De primo Aſcenaze nempe, ulteriùs indagare mihi neceſſarium haud videtur, contento de Celtis primis Alpium Incolis cum fide reſcire: Dio igitur apud Cluverium diſertè habet: *Rhenus ex Alpibus Celticis paulo extra Rhætiam oritur:* Editio Stephani: *paulo ſupra Rhætos:* Verùm poſteriora non moror verba, cùm omnes Tacito aſſentiantur, narranti, quòd ſit Rhæticarum Alpium inacceſſo ac præcipiti vertice ortus. Celtas igitur ante Rhætos has Alpes incoluiſſe cùm pronum ſit credere, indagandum nunc ulteriùs eſt, quidnam gentis Celtæ fuerint: Appianus equidem de his fabulas narrat, ex reliquis tamen verbis teſte Cluverio ſatis clara quidem, ſatíſque perſpicuè colliguntur, dum ait: *ferunt Regionem ab Illyrio Polyphemi filio cognomen accepiſſe, Polyphemo quippe Cyclopi ac Galateæ Celtum & Illyricum, & Gallum filios extitiſſe, eóſque ex Sicilia progreſſos Celtis & Illyriis, & Galatis ab ipſis cognomen aſſummentibus imperitaſſe:* Gallos nimirum, Germanos, Illyricóſque ab antiquiſſimis mortalibus præ unius, ejuſdémque generis ſive gentis nationibus fuiſſe habitos: de ſolis primùm Gallis Strabo: *univerſos Gallos à Græcis Celtas appellatos opinor ob eorum claritatem:* tum de Gallis, & Germanis ſimul idem iterùm fidem facit: *nam & natura & vitæ Inſtituto gentes hæ ſimiles ſunt:* Hos Gallos Galatas ſive Celtas etiam Tauriſcos audiiſſe iterùm iterúmque Strabo teſtatur: *permixtæ ſunt Thracibus*, ait, *intra Iſtrum colentibus, Gallicæ gentes, Boji, Scordiſci & Tauriſci*, ùti & Norici noſtri Tyrolenſes hodie in Valle Puſtriſſa (ùt illam Diplomata Brixinenſia apud Gewoldi Hundium vocant) incolæ nimirum Alpium ſupradictarum & Dynaſtiæ Taurenſis in Valle Oenana: de illis Plinius: *Juxtáque Carnos quondam Tauriſci Appellati, nunc Norici:* & Strabo: *Poſt hos contermini jam intimi Hadriatici Sinûs receſſui & locis ad Aquilejam, Noricorum quidam incolunt, & Carni: Noricorum ſunt etiam Tauriſci.* Ad hoſce Tauriſcos etiam Vindelicos pertinuiſſe in ſuo de Vindelicia & Norico libro Cluverius eruditè agit, quò brevitatis cauſa Lectorem remitto, & planè ad Illyricum unam ex Celticæ veteris Regionem etiam Vindeliciam pertinuiſſe laudatus jam ſæpè Strabo affirmat: *primùm Illyrica exponimus, quæ ad Iſtrum & Alpes attingunt, ſita in medio Italiæ, & Germaniæ, incipien-*

Germ. ant. l. 1. c. 21. c. 27.

l. c. c. 20.

Libr. de reb. Illyr. f. m. 494.

l. 4. p. 443.

c. 1.

l. 7.

l. 3. c. 20.

l. 4.

c. 2.

l. 7.

cipientia à Lacu, qui est apud Vindelicos, Rhætos, & Helvetios. Hinc Servius Gallicana Rheni frigora ad ortum ejus dixit: Danubium ex Celtis & Pyrene nasci Herodotus, ex montibus Celtarum, qui Galli nunc appellantur Procopius, & Eridanum ex montibus Celtarum Dionysius Alexandrinus nasci voluit.

Ex quibus omnibus certum denique fit, primos post diluvium Alpium nostrarum incolas, Celtas, Illyricósque, populum Gallicum tunc, seu mavelis, Germanicum fuisse, cujus quædam & hodie monumenta apud nos supersunt, quemadmodùm paulò ante in Celticis Græcísque montis Brenneri seu Pyrenæi originibus & Dynastiæ Thaurensis, ac montium quos Thauren vocamus, etymologia monstravimus: In verbo *Brix* vero, quod nostris inest, Brixentis Plinii, ac Ptolomæi Gallicum aliquid antiquissimum Illustrissimus Maffejus se deprehendisse annotavit, qualia fortè etiam (si non ejusdem, saltem posteriorum temporum) sunt pascua apud nos montana: die
Æn. 3. Alpen, & tota Regio nostra; cùm teste Servio ad Virgilium: *Alpes*
v - - - *Gallorum linguâ alti montes vocantur. Ach* torrentes in Ezensi & Achensi vallibus; *Gaw* pagus, Regio utì *Vinschgaw* seu Vennones Trophæo: *Lueg* Specula, *Mallum Mals* seu judicium publicum, & quod huc pertinet; *Geding*, & *Malstett* in eadem venusta Valle: Et si quæ sunt alia innumera alibi adhuc fusiùs memoranda Gallicæ seu Celticæ aut Germanæ antiquitatis vestigia. Et hoc utique sensu verum est Alpinos & transalpinos ejusdem esse originis; cùm primi Tyrolis & Vindeliciæ Incolæ Galli, Celtæ, & Illyrii fuerint: Neque
l. 2. XIX. aliter Polybius loquitur: dum de Gallis etiam Inalpinis illi sermo
p. 97. est: *quòd nimirum transalpinis arma in ipsos moventibus bellum pavescentes, quod pernitiosum fore arbitrabantur, quà largitione munerum, quà generis communione allegata hostis jam concitati impetum à se amoliti in Romanos eundem irritârunt, atque adeò expeditionis Comites ipsi fuerint per fines Etruscorum, nam & ipsi expeditionis participes erant, impressione facta prædam quidem avertère magnam, finibúsque Romanorum sine periculo excessèrunt. Verùm in Patriam ubi rediissent, mutua cupiditate rerum captarum ad seditionem impulsi & prædæ & exercitûs sui bonam partem amisèrunt. Familiaris est hæc Gallis insania, quoties aliena rapuèrunt, ubi præsertim merô cibóque se ingurgitârunt.*

Ex quibus omnibus manifestè liquet, Communionem hanc generis non ad Rhætos & Vindelicos, sed ad Gallos seu Celtas, qui ante

ante Rhætos in his Alpibus erant, pertinere. Si quis verò Hetruscos expeditionis, ut audivimus, comites jactet, is sciat, non nostrates illos Gallis extitisse comites, sed illos Tusciæ: qui fortasse, ne & ipsi finibus suis instar Tyrrhenorum ad Padum ejicerentur, adacti formidine, maluêre socios Gallorum, quàm amicos Romanorum (quorum crescens potentia pro more ipsis invisa esse potuit) prudenter agere: Nam in recenti adhuc hærere ipsis memoria poterat, quod idem Polybius capite antepenultimo de ipsis testatum reliquit: *adsidebant Tyrrhenis Galli, ideoque cum ipsis Commercia frequentabant, deinde cupiditatis oculis in pulcherrimam planitiem adjectis, arrepta occasione levi, numeroso cum exercitu nihil cogitantes Etruscos invadunt: ex Regione circumpadana ejiciunt, atque ipsi planitiem illam occupant.* Ex hac igitur Regione circumpadana ejecti Tyrrheni seu Etrusci num in vacuas Gallorum in Alpibus sedes, an verò in alias & fortassis remotiores ab his Alpes, an verò propinquas primùm vî, vel precariò secesserint, haud invenio. Sunt, qui ex Livio Colonias jam priùs in Alpes ab his ipsis Tyrrhenis missas velint, an verò in oppositas Pado, valde subsisto, cùm sæpiùs, teste iterùm Livio, inter utrumque hunc populum prælia intercesserint, dum inquit: *nec cum his* (ad Clusinam Gallis) *primùm Etruscorum, sed multò ante cum iis, qui inter Appenninum, Alpésque incolebant, sæpè Exercitus Gallici pugnavère, Tuscorum enim*, pergit ille, *ante Romanum Imperium latè terra marique opes patuêre mari supero, inferóque: - - - Inter utrumque mare vergentes incoluêre urbibus duodenis terras, priùs cis Appenninum ad inferum mare, postea trans Appenninum totidem, quot capita originis erant, coloniis missis, quæ trans Padum omnia loca, excepto Venetorum angulo, qui sinum circumcolunt maris, usque ad Alpes tenuêre: Alpinis quoque gentibus ea haud dubiè origo est, maximè Rhætis, quos loca ipsa efferârunt, ne quid ex antiquo præter sonum linguæ nec eum incorruptum retinerent.* Ex quibus verbis in eam pronior conjecturam forem, Colonias non ad Gallos in Alpibus habitantes missos (quis enim ad hostes Colonias mittat?) sed instar urbium duodecim tanquam capitum *cis* Appenninum, totidem urbes *trans* Appenninum & in Insubria à missis Coloniis exstructas fuisse, quod & Sprecherus innuit. Originem autem Etruscam Alpinorum ad ea referendam tutiùs tempora crederem, quibus à Gallis in has Alpes pulsi forte vicem relictis adhuc Gallorum reliquiis reddidêre, & Alpes

XVII. p. 96.

l. 7. 33.

p. 23.

pes noſtras Duce Rhæto occupârunt, Regioni Ducis nomine impoſito. Id vero (cum integra Regione ſubacta nimirum) paulatim factitatum, utì & ditionem extenſam cum Tſchudio arbitror; cùm
In Rhæt. & Comum ſubin teſte Plinio afflixerint. Nobiliores etiam ac po-
c. 5. tentiores jugi alieni impatientes hæc perfugii loca inſediſſe, neque
p. 22. huic, neque Sprechero refragari eſt animus. Utì nec illud modò
p. 25. impugnabimus, num forte, quod Sprecherus credit, Hetruſci cùm Celtarum operâ, utpote aëri & regioni aſſuetorum, opus haberent, illos amicitiâ ſibi conciliârint, & munitionibus aliquibus fines ibidem cuſtodierint. Urbes certè exſtruxêrunt, cùm multas in bello poſtea Rhætico expugnârint Romani, quemadmodum Paterculus teſtatur. Atque de condito Tridento & altera ad Brennenſes urbe Plinius: Hic mos tamen apud Gallos haud vigebat, aſſerente ite-
l. 2. 17. rùm Polybio: *habitabant vicatim ſine muris.* Sive igitur Tyrrhenos, Tuſcos ſeu Rhætos noſtros è Græcia, Lydia, terra Chanaan, ſive ex Ægypto in Italiam delatos primùm, ac multis dein ſæculis huic ipſi
It. Ant. imperitâſſe Italiæ dicamus, ſemper verum erit Cluverii aſſertum:
l. c. Rhætos à Vindelicis diverſiſſimi generis eſſe; cùm hos conſtanter Gallos ſeu Germanos, Illyrióſque fuiſſe certiſſimum ſit. Cúmque ex illo dein, Tarquinii nempe Priſci, tempore ſæculîs fere ſex ante bellum Auguſti Rhæticum in his Alpibus Rhæti commorati ſint, facilè Alpini omnes, aut plerique ſaltem ex his deſcendere poterant, deleto penitus in hac provincia Gallorum Celtarúmque nomine: donec auctis jam in immenſum Romanorum viribus Liberæ genti utique timendis è re ſua ipſis viſum fuerit initis fœderibus & adſcitis ſociis Noricorum Vindelicorúmque, utùt diverſi generis populorum, armis communi hoſti reſiſtere. Sed huic tandem cum orbe fere reliquo cedere coacti titulis ſuis nobile illud trophæum Alpium implêrunt, in quo, ſi quid ſuſpicionibus liceat, non fruſtra gentes Vindelicas ac Gallicas à reliquis pleriſque Rhæticis diſcriminis causâ expreſſas eſſe arguere quis meritò poſſet; cùm ſola hæc inter tot populorum nomina adjecta legamus: Neque interpolationibùs irrepſiſſe credibile ſit, cùm in omnibus omnino exemplari-
t. 1. f. 77. bus Plinii ſimili ac conſtanti tenore reperiantur, proùt illa etiam Vir Illuſtris Joſephus Bimardus apud Cl. Muratorium in Inſcriptionum antiquarum Collectione ex eodem Plinio nuper admodùm publici juris fecit, quod vir doctiſſimus, ſi in ullo unquam Codice ab Interpola-

terpolatoribus additum reperiſſet, citra dubium adnotâſſet, cùm etiam verba illa: *non ſunt adjectæ Cottianæ Civitates XII.* &c., quæ aliqui ad Inſcriptionem retulêre, ad Plinii potiùs Contextum pertinere, animadverterit. Quapropter valde ſubvereor, ne rationes Velſeri pro una eadémque Rhætorum ac Vindelicorum gente, atque Tuſca utriuſque propagine tam firmæ non ſint, ut his ſolam unicámque gentis ſat certò, ni fallor, etiam ritibus diverſæ, urbem principem ſuperſtruere valeat.

****

CAPUT XXV.

Veldidenam à Tuſcis ſeu Rhætis conditam probabiliter aſſeritur.

TErram Chanaan, ſeu Palæſtinam quamplurimis, iiſque ampliſſimis, & potentiſſimis urbibus refertiſſimam fuiſſe non eſt, cur multis doceam, cùm ex Sacro hæc Codice luce meridiana clariora ſint; Plura deſiderantibus S. Hieronymus, V. Beda, Relandus, Bochartus, & Adrichomius cum Gallis & Anglis, qui ſua itinera deſcripſere, dabunt, harum quoque reliquias haud contemnendas vidit & deſcripſit nuper admodùm R. P. Angelicus Maria Millerus è Servorum B. V. Ordine Oenipontanus. Rhætorum autem noſtrorum proavos Tuſcos, & hos ipſos Chananæos fuiſſe egregiè nos Illuſtriſſimus Maffejus in Originibus Hetruſcis inſtruit, p. 19. 22.
cui laudatus paulo ante Seneca facem præfert: *Tuſcos Aſiæ debemus.* 24.
Cæterùm idem Illuſtriſſimus Marchio ab hac, una omnino gente, l. 3. c. 23.
eadémque Etruſca Italiam, quà patet, univerſam cultam fuiſſe f. 6.
(quam gentem Græci Tyrrhenos nuncupârunt) aſſerit. Qui quòd omnia cis Appenninum, & à Pado fluvio ad Alpes uſque occupaverint, Livius docet: Duodecim Civitates, etiam ex hac regione, il- f. 7.
lis tribuuntur, à prædictis, quæ in interiori Hetruria ſitæ fuerant, totidem quaſi Coloniæ prognatæ, quæ, quales fuerint, multi fruſtra hactenus magnâ licet operâ inquiſivêrunt. Tradit quoque Plinius

nius ex duodecim illis Civitatibus, quas Tuſci olim trans Padum inſtauraverint, ſolam reliquam Mantuam adhuc ſuperfuiſſe, ego verò ſuſpicor, pergit Illuſtriſſimus Author, has Civitates non hodierno ſenſu pro ſingulis urbibus intelligi debere, ſed antiquo illo, & apud Latinos Scriptores admodùm frequenti, quo Civitas populos integros in unam quamdam Communitatem atque corpus quaſi coeuntes deſignat, quorum unumquodque ex oppidis pluribus conſtare poterat, & vicis etiam ſine urbe ulla; Ita Maffejus; Sed veniam utique Vir, quem adoro, ſummus mihi denegaturus haud erit, ſi ejus pace ſolo veritatis indagandæ ſtudio, quod eſt unicus Litteratorum ſcopus, paullùm ſubdubitare præſumam, num hîc Civitates ſeu Reſpublicæ, utì Docti intelligunt, admitti poſſint, cùm illas apertiſſimè Plutarchus urbes, Plinius oppida, uterque de his ipſis verba faciens, neuter verò Civitates dixerit: Placeat utriuſque verba percipere; prior ex his de Regione Etruſcorum, ſeu quod idem eſt, Tuſcorum, Tyrrhenæa ad Padum & Alpes uſque protenſa locutus addit: *Hæc octo & decem pulchras, magnáſque urbes habet, & ad quæſtum & ad victum ampliſſimas, Galli has Tyrrhenis ejectis occupavère:* Poſterior: *Venetorum autem Ateſte, & oppida Acelum, Patavium, Opitergium, Belunum, Vicetia, Mantua Tuſcorum trans Padum ſola reliqua.* Ad quæ verba, Gronoviana Plinii editio hanc variantem vetuſti Codicis Lectionem in margine adjicit, *Venetorum autem Adria, Ateſte* &c. quam cùm genuinam eſſe mox evicturus ſim, oppida ſeu urbes Etruſcorum in propatulo erunt, cùm ex Plutarcho certò conſtet, Adriam Hetruſcorum urbem fuiſſe, verba ejuſdem recito: *Nam mare quidem Boreum Adriaticum à Tyrrhena urbe Adriæ, quæ ad Notum inclinatur, illud verò, quod è regione eſt, Tyrrhenum appellant,* imo ipſius Plinii: *Nobili portu oppidi Tuſcorum Adriæ, à quo Adriaticum mare ante appellabatur, quod & nunc Adriaticum.* Ipſus enim probè novi, atque ex Illuſtriſſimo Maffejo non ſemel didici (quid enim pudeat, unde in Hetruſcis præ cæteris profecerimus, ingenuè profari?) per *Civitates,* Reſpublicas ſeu Communitates deſignari; hinc ubi de Civitatibus Rhætiæ ſermo erat, cautè abſtinui illô ipſô, de quo modò toties nobis ſermo redit, Plinii teſtimonio: *His conternini Rhæti & Vindelici omnes in multas Civitates diviſi:* Nam Communitates intelligi Litteratorum conſenſus eſt, quibus omnibus ritè perpenſis hæſitandum non eſt ampliùs, Tuſcos in Alpibus noſtris (ſicuti

In Camil. ſ. 72.

c. l.

l. 3. c. 16.

(ficuti olim Majores eorum ad exemplum ampliffimarum in terra Chanaan urbium tales in Hetruria & ad Padum condidêre) urbes quoque exftruxiffe non ignobiles, cujus argumentum Tridentum & Feltria eft, evidenti etiam Plinii authoritate fuffultum. Indagandum autem nunc fedulò quodnam illud fit, de quo idem Plinius eodem locô differit, dum ait: *Fertini & Tridentini & Bernenfes Rhetica oppida.* Et inprimìs quidem adverto, fub oppidi nomine urbes intelligere Plinium, cùm has ipfas Etrufcorum urbes Plutarchus dicat, quæ oppida alter compellat, vix unquam urbis nomine ufus; nam in tota ejus Italiæ defcriptione urbibus utique amplitudine, antiquitate, atque opulentia præ orbe reliquo poft Auguftum clariffimis referta, ac quantùm quidem per brevitatem temporis licuit, luftrata, nullius urbis nomen inveni, nifi illo in loco, qui per antonomafiam reliqua videtur omnino excludere: *Urbs Roma*, inquit, *vel fola in ea.* Enimverò urbs urbs fola, cui par nihil, nihil fecundum ullo tempore proferetur. l. 3.
Hinc idem Author, ne alteri cuipiam urbis nomen imponat, paulò poft pergit: *ad Padum amnem Italiæ digniffimum omnia nobilibus oppidis nitent.* Coloniæ in quibufdam aut Civitatis nomine tantùm adhibito: dein Tridentum urbem nobilem ac fpectabilem femper fuiffe quis nefcit? antiquitatum reliquiæ vix ullibi in hac provincia tam infignes fe offerunt: *Feltriam quoque celebrem etiamnum & Epifcopali Sede claram* Cluverius, qui coram infpexit, laudat: *memoratur*, inquit, *Infcriptioni antiquæ* (duplicem affert, prima *ordinem Feltrenfem*, altera *Patronum Collegiorum Feltriæ* loquitur) *Antonino in Itinerario*, *Caffiodorio & Paulo Diacono.* Tertium igitur Plinii oppidum pariter urbem fuiffe, aut intelligi potuiffe nemo utique prudenter obftabit, cúmque aliis rurfum concedet, per Bernenfes feu Breunenfes potiùs nomen populorum non urbis ejufdem præcipuæ fuiffe allatum: Nam neque Tridentinam urbem Tridentum vocat Plinius, fed populos pro urbe nominat: idem de Feltrenfibus agit, non Feltriam ipfam adducens: Hinc neque urbem quis aut urbis nomen apud Breunenfes exfpectet, fed folo populi nomine contentus fit, oportet. Ex Brennis autem feu Breunis Beruenfes & Breunenfes nominis originem trahere nemo non videt, & unà quænam eorum urbs præcipua fuerit, haud difficulter pronuntiat: fi præfertim ea, quæ hactenus de Veldidena diximus, combinet; non enim ad Bren-

c. 1.
It. antiq. f. 117.

num, quem eum populis aliqui ad Alpium fauces extendunt, locus urbi tam amplus, fertilis, ac patens, atque ob confluentes opportunus magis assignabitur, quàm hæc circa Oenipontum, & Veldidenam nostram vicinia. Si roges, cur populi non urbis nomen expresserit Plinius: etiam hujus rei conjecturam afferam, sed conjecturam tantùm; quæ si vero sit similis, acceptari ab iis assolet, qui Rei Litterariæ jura dicunt, donec certiora indagentur. Percepimus hactenus Tuscos seu Rhætos nostros in Insubria, Venetia, & omni ad Padum vicinia à Supero ad Inferum mare urbes amplissimas tenuisse, ex his depulsos, imò si Livio fides, jam antea deductas Colonias Hetruscas has Alpes petiisse, Tridentum condidisse, complures insuper in Rhætia urbes ac Castella à Druso expugnatas fuisse, repetitis vicibus intelleximus: Has à Celtis seu Germanis nostris exstructas fuisse haud persuadeor, cùm Taciti, aliorúmque junctis constet testimoniis, nuspiam Germanos urbes aut Castra condidisse, sed vicatim habitâsse; pronum igitur est colligere, à Tusco-Rhætis urbes Rhætiæ fuisse constructas, & nomina eorum pariter ex hac Lingua descendere, nempe fuisse Tusco-Rhætica: Exemplum in Valle Engadina superest, hanc à vocibus *En Co d'Eno* seu *in Capite Oeni* Scriptores Grisones deducunt. Quid si Veldidena aut Veldidina (utrumque enim Antonini in diversis ac variantibus Codicum Lectionibus reperitur pro medii ævi, seu Sæculi octavi E. in I. mutantis modulo) quia *ad Enum* sita, tale quid nominis Hetrusci, seu Tusco-Rhætici recondat? Linguæ Rhæticæ seu vulgaris Romanticæ peritos desuper consulo, (si quæ tamen antiquæ Rhæticæ supersint in hac Reliquiæ) ex eorum enim, qui hanc calleant, numero non sum; decantatum autem est, nomina hæc Rhætica Romanis non accepta fuisse admodùm: Livius hac de re mihi iterum testis erit, toties allatus: *Tuscorum ante Romanorum Imperium latè terra marique opes patuère, mari supero, inferóque, quibus Italia Insulæ modô cingitur, quantùm potuerint, nomina sunt argumento - - - - - - omnia usque ad Alpes tenuère, Alpinis quoque ea gentibus haud dubia origo est, maximè Rhætis quos loca ipsa efferârunt, ne quid ex antiquo præter sonum linguæ, nec eum incorruptum retinerent.* Quod Historiæ Romanæ Conditoris testimonium, qui renuit, aliud Mela fere Synchroni audiat: *Montium altissimi Taurus & Rhætico, nisi quorum nomina vix est eloqui ore Romano*, aut si mavis cum Aldo legere: *Taurus & Rhætico*, & alii

L. 5. c.

alii, quorum nomina vix est eloqui ore Romano. Rhætica nimirùm nomina fuêre (atque vel hodie suppetunt ùt aliqui volunt, sed ùt mihi videtur ex Latinis temporum ac Regionis vitio depravatæ per vallem præcipuè Venustam) tum Alpium, tum urbium, imò & fluminum fortassis, quæ corrupto Hetruscæ Linguæ sono, & efferata cum populis prolata videbantur Romanis hac in Regione victoribus, quæ & à Scriptoribus eorundem, nil nisi Græcum aut Latinum, oppido latinum, ambitiosa adulatione excipientibus, velùt indigna Romanâ eloquentiâ Augusti præsertim ævo displicuerant: à qua labe si nec Plinium ævi adhucdum Augustæi seu primi Sæculi Scriptorem immunem quis dixerit, me volente, & calculum addente facit: advertitque, nescio, quisnam Vir doctus & ævô nostrô clarus, Plinium Oeni nostri nullibi mentionem facere, quod argumento esse potest, multa quidem de populis Alpinis Illustrem hunc & in Geographicis probatissimum aliàs Scriptorem protulisse, sed & multa eundem latuisse, aut confusè ab aliis hausta etiam subobscurè transmisisse ad posteros: ut proin populi ad Brennum meminerit, quin clariorem de eorum urbe principe etymologiam adstrueret. Et hæc sententia illis haud dubiè præplacebit, qui incertam adhuc Hetrusci seu Rhætici vocabuli in Veldidena originem esse contendent, qualem nec mordicus ipse defendo, & peritioribus hujus idiomatis relinquo; de quo nec Grammatici, nec Vocabularii quidem Scriptores, qui nos possent instruere, unquam hactenus, quod sciam, prodiêre in lucem, adeò ut peritissimus harum rerum Tschudius ingenuè fassus fit: *Lingua Rhætica apta non est, ut in Scripturam redigi posset, quippe instrumenta omnia Regionis olim Latino, nunc Germanico expediuntur Idiomate.* De In-alpin. Rhæt. c. 3. Nobis Conjecturas indicâsse satìs est, revelabit multa ætas posterior, & tritiorem viam faciet, cujus obscuriora tantùm vestigia vel à longè monstravimus. In his enim Antiquitatum tenebris adhucdum palpantes unica interdum scintilla recreat, quæ licèt vel momento cum fulgure perit, accendi tamen ex his igniculis Illustriora poterunt ingenia, Patriam nostram pro dignitate condecoratura. Denique forsan etiam cum Cl. Hansizio in describendis urbibus non curatum ubivis Plinium, aut cum Marco Hoppero in præfatione editi Strabonis ad Ægydium Tschudium etiam dicere possem, Plinium Alpinas gentes fortè oculatum aliàs testem, jejunè admodùm tractâsse.

CAPUT

CAPUT XXVI.

Ab Augusto Coloniæ dignitate ornatam fuisse rationibus firmatur.

Firmatis igitur paulatim Rhætorum rebus ad ipsius Veldidenæ firmandas majori paratu nos accingimus, præmittentes illud Propertii:

Hoc, quodcunque vides, Hospes, quàm maxima Roma est
Ante Phrygem Æneam Collis & herba fuit.

Quod invertentes majori jure sic proferimus:

Hoc, quodcunque vides, Hospes, fuit æmula Romæ
Veldidena olim, collis & herba modò est.

Romæ enim æmulas fuisse Golonias novimus ex Gellio: morem Romanorum devictos populos parte agri multare, in noviter, aut saltem priùs condita oppida novos Colonos, præsidia futura provinciarum adscribere ex Appiano: sine his Regionem nullam fuisse ex Seneca & Lipsio; Tales quoque Rhætis nostris, utpote genti bellicosæ, atque jam antea urbibus Castellisque compluribus munitæ, iis verò nunc expugnatis fuisse inductas, & deduci opportuisse, præcipuè ad Brennum montem ob populorum illorum indolem & loci commoditatem Cap. XIX. pluribùs monstravimus. Hoc verò præsenti, ab Augusto deductam, probatum imus. Devictis provinciis Colonias fuisse inductas nos dudum etiam Hyginus docuit, dum scripsit: *finitis ergo ampliorum bellorum operibus, augendæ Reipublicæ causâ Illustres Romanorum Viri urbes constituêrunt, quas aut victoribus populi Romani Civibus, aut emeritis militibus assignavêrunt, & ab agrorum novæ dedicatione culturæ Colonias appellavêrunt:*. Imò Augustus in monumento Ancyrano se jactat: *Colonias militum in Italia, aut in provinciis ad memoriam ætatis meæ feci.* Finiit bellum Augustus, Colonias

De limit. constit.

Ap. Fabr. p. 225.

lonias igitur in subacta provincia aut condidit novas, aut in vetera oppida Colonos deduxit novos: quasdam enim urbes ait Velserus, antequàm Coloniæ fierent, diu stetisse exploratum habemus: quem admodum nobis iterùm Hyginus fidem facit *Divus Augustus - - - suarum Legionum milites Colonos fecit, alios in Italia, alios in provinciis. His quibusdam deletis hostium Civitatibus novas urbes constituit: quosdam veteribus oppidis deduxit & Colonos nominavit.* Cùm igitur in Rhætia hoc bello multas urbes & Castella teste Paterculo expugnârit per suos Augustus illas, quas delevit, aut novas condiderit, necesse est, aut in veteres, suos deduxerit Colonos: Imò (quod nobis cum Goësio placet) etiam populis victis concessum aliquando fuit, ut, si vellent, Coloni adscriberentur, quod ex Livio & Dionysio Halicarnassæo scimus: paucos autem ex nostris adscriptos fuisse, Dio nos suspicari jubet, haud plures nimirum, quàm *qui colendæ Regioni sufficerent, cùm maxima eorum pars & ætate validissima, ne gens populosa bellum retentaret, abducta fuerit, ut ad rebellandum non satis virium haberent:* Adscriptos tamen aliquos fuisse luculenter ex hoc testimonio patet; Habemus igitur Colonos, & quidem etiam ex devictis Rhætis nostris, habemus (ita Tacitus vocat) *subsidium adversùs Rebelles*, quales ne fiant (potentiores præcipuè populi) cautum sibi his remediis, & in hoc præcipuè, & in aliis bellis voluêre Romani: agnovit hæc dudum apud Cæsarem Critognatus, dum ad obsessos Alesiæ hæc verba fecit: *Romani verò quid petunt aliud, aut quid volunt, nisi invidia adducti, quos fama nobiles, potentésque bellô cognovêrunt, horum in agris Civitatibúsque considere, atque in his æternam injungere servitutem, neque unquam alia conditione bella gessêrunt:* Fuêre enimverò famâ nobiles Rhæti quia Hetrusci, fuêre bellô potentes, quia devota morti pectora, ferrata agmina, diu latéque victrices catervæ, implacidi, veloces, immanes, & plus vice simplici debellandi: Et quamvìs laudis hujus pars quoque magna etiam ad socios belli Vindelicos spectet: majorem tamen hujus partem ex Ode præsertim posteriori ad Rhætos pertinere nemo ibit inficias, qui Horatium aliósque inspexerit. Martiam igitur hanc gentem, ne bellum retentaret, frœno Coloniarum ut feliciùs coërceret, ipse Augustus in Rhætiam se contulit: & quidem, quantùm ex doctissimo Masson colligimus, statim à belli confecti tempore, M. enim Licinio Crasso, & Cn. Cornelio Lentulo Coss. quibus annum U.C. 740. assignat,

Rer. Aug. f. 84.

Antiq. A-grar. p. 8.

L. 54. f. m. 614.

Ann. 12. 32.

Bell. Gall. l. 7. 77. p. m. 274.

Horat. l. 4. Od. 4. & 14.

In vit. Horat. p. 341. ſignat, mox addit: *Cùm Auguſtus Româ adhuc abeſſet hôc annô, quem totum rebus Gallicis, Germanicis, Rhæticiſque conſtituendis, atque plurimis per Galliam ac Hiſpaniam Coloniis excitandis abſumpſit: tum cenſemus Horatium ad eum libri IV. Oden V. ſcripſiſſe, ut quaſi totius populi Romani nomine cuſtodem gentis moneret, abeſſe jam nimiùm diù, atque enixè rogaret, tandem rediret.* Quod ultimùm eo veriſimilius & nos cenſemus, cùm ode præcedente Druſi laudes, & confectum ab eo bellum Rhæticum celebraverit: Inter conſtituendas autem res Rhæticas præcipuam eidem de Coloniis curam fuiſſe haud ambigendum cenſeo. Et quamvìs Authores, qui de Coloniis Auguſti aliquid edidêre, nullam omnino (neſcio à Velſero, aut à quo decepti) in aſſerendis aliàs vicini Norici ac Vindeliciæ Coloniis etiam pluribus valde liberales fuerint, nihilominus ab hoc Principe, imò neque à Romanis Imperatoribus aliis, conditam in Rhætia ullam ſignârint; auſim tamen ad exemplum aliorum binas aut tres in Tyroli noſtra producere eò majorî fiduciâ, cùm apud Lapidum Collectores paſſim viderim complures noſtris primùm temporibûs Colonias detegi, de quibus tamen apud Scriptores veteres nullum occurrit verbulum. Et quamquàm Frontinus multas ab hoc Imperatore deductas peculiari libro, aliquot etiam Suetonius & Plinius ſparſim adnotârint: Sigonius tamen, uti & Fabrettus cum Grutero, Sponio, Donio & Cl. Muratorio in Inſcriptionibus: Golzius & Mediobarbus etiam in nummis aliquas detexêre: Imò ſex omnino Eminentiſſimus Noris ſuæ dignitati reſtituit, quæ omnes Auguſto ſuam debent originem: In Rhætia igitur noſtra Coloniam Auguſti Tridentum ex Lapide in Palatio Epiſcopali extra urbem pereleganti, vulgò il palazzo agli Alberi (quem 1. Octobr. 1734. ſumma cum voluptate perſpexi) ſtatuo, ita enim ille:

C. VALERIO. C. F.
PAP. MARIANO.
HONORES. OMNES.
ADEPTO. TRIDENT.
FLAMINI. ROM. ET AVG
PRÆF. QVINQ. AVGVR.
ADLECTO ANNON. LEG. III

ITALIC

ITALIC SODALI SACROR
TVSCVLANOR. IVDICI
SELECTO DECVR. TRID
DECVRIONI BRIXIÆ
CVRATORI REIP. MANT.
EQVO PVBL. PRÆF. FABR.
PATRONO COLON
PVBLICE.

Post prælium igitur in Tridentinis Alpibus teste Dione cum Rhætis à Druso commissum Tridentum, quod dudum antea à Rhætis conditum, contra Justinum, Clenomannis adscribentem, plerique omnes adstruunt, Coloniam deduxit Augustus. Cúmque in solo Tridento totius vallis latissimè patentis nondum satis res firmæ viderentur, etiam Teriolos (hodie pagus Tyrolensis ad arcem totius Regionis principem est) iterum non improbabiliter Coloniam deduxit: cujus equidem rei aliud testimonium non suppetit, nisi amnis ille Colonicus horâ circiter à Teriolis distans, Ariboni nostro ac sequacibus in D. Corbiniani actis, imo hodiedum *Finalis* dictus. Ad agrorum enim inter Colonos divisorum nomenclaturas & hic pertinet, ita enim Julius Frontinus de Coloniis: *Colonia Junonia - - - - termini sunt autem non omnibus censiti - - sed numerô pedaturæ sunt limites constituti, in locis quibusdam, quibusdam rivi Finales &c. Et Capenus* (ager Colonicus) *ager ejus finitur terminis Tiburtinis, ex alia parte filiceis, qui distant à se pedibus CC. usque in pedes CCCCL. habet ripas, vias & rivos Finales.* Atque hanc causam esse reor, quòd in valle Tridentina tot occurrant *sex Viri Augustales* ob gratam nimirum in Augustum propter collata in hanc vallem beneficia memoriam; cùm teste Illustrissimo Maffejo hi à morte Augusti in ejus honorem instituti fuerint: legimus enim *L. AVFILENVM A-SCANIVM* in Avio apud Cl. Ricelium & *I. TATIVM. T. L. DOCIMVM.* pariter ibidem ex Cl. Muratorio: uti pariter ex eodem *SEXTVM LÆLIVM PRIMIGENIVM.* in vico Bolognano Illustrissimorum Comitum de Arco: *C. LVCRETIVM C. L. ERASMVM SEXVIRVM AVGVSTALEM BRI-*

Ver. Ill. f. 95. Biblioth. volant. l. 23. c. 76. Inscr. t. 1. f. 195. f. 200.

f. 432. *XIÆ ET TRIDENTI.* Apud Gruterum. *MARCVM* denique *BETVLIVM M. LIB. FIRMINVM.* in Arce Schwanburgia Illustrissimorum Comitum de Trapp Nassii, quarto duntaxat lapide à Teriolis distante Anno 1734. 13. Octobr. à me exscriptos. ùt paulo ante memoratum: *C. VALERIVM C. F. PAP. MARIANVM FLAMINEM ROMÆ ET AVGVSTI* silentiô prætercam. Tertiam denique Coloniam in Veldidenam nostram deductam fuisse tum ex rationibus paulo ante allatis, tum etiam ex monumentis aliis ferè convincor, quæ cùm ad Veldidenam pertinere arbitrer, religioni mihi ducerem, si ea obiter duntaxat referrem: præcipuè quia ex eorum genere videntur, quæ magnum rebus nostris momentum adjicere possunt; Interim hoc noto, si Tridentum, si Teriolis Coloniæ Augusti fuêre cur urbs longè nobilior, & quæ non unicá tantùm vice (quemadmodùm Tridento contigit ab Opitergio) sed ab urbibus nobilissimis, Ponte Oeni, Laureaco & Aquileja, ter nimirum pro termino assignata fuit, hac dignitate privetur, cùm tamen harum urbium in Itinerario termini Laureaci nempe Sirmium & Taurunum Aquilejæ, Salonæ, Siscia, Lauriacum atque iterùm Sirmium omnes Coloniæ fuerint? Nec impedire credo Velseri rationem superiùs allatam, ob sterilitatem nimirum Alpium agros pro Colonis negantem; hanc enim, præter jam dicta satis etiam, ùt puto, Tridentum & Terioli probatæ evertunt Coloniæ, in quibus tamen sicutì & Veldidena nostra utique adhiberi has
p. 24. formulas Colonicas Siculi Flacci opportuit: *Illi & illi tot sylvas, tot pascua, jugera tot.*

CAPUT XXVII.

Coloniam Latinam fuisse cum titulo Emeritæ ex nummo suspicari licet.

TRidentum Coloniam fuisse nobis lapis ibidem, & Teriolis amnis Colonicus *Finalis* fidem fecêre; nunc seriò indagandum, num in omni antiquitatis penu nihil de Veldidena nobis

bis suppetat. Scriptores equidem tacent universi: ad nummos igitur qui tot nobis servârunt Colonias, confugiendum est: verùm in præcipuo nummismatum à Coloniis percussorum Collectore Vaillantio iterùm opis nihil, afferente insuper: *plurima Augusti nummismata inter incerta rejicienda, quæ cùm plures chartas ad eorum exsplicationem sine magna utilitate implerent, prætermisimus*, nihil in nummophylacio Reginæ Sueciæ Haverkampii, neque in Harduino de nummis populorum & urbium: solus Mediobarbus num votis respondeat nostris, eò justiùs dubitandum, cùm nullum de Aquileja atque Laureaco, Veldidenæ nostræ Capitibus recenseat? quid igitur in arena Consilii? num ut præeunte Livio: *In rebus tam antiquis, si quæ similia veri sunt, pro veris accipiantur, satis habeam?* an in re tam obscura etiam ego dignus veniâ censebor, si quod alii tentârunt, tentem & ipsus; & vel ex solis Litteris singularibus exemplum Harduini & Vaillantii secutus Coloniam in nummismate eruam? Ergò manum ad tabulam! ostendit nobis inter incertos Coloniarum Augusti nummos hunc sequentem Mediobarbus:

f. 48.

L. V. c. 21. p. m. 464.

PERM. CAES. AVGVSTI f. 49.

Caput Augusti

C. A. L. V. E. R. Aquila Legionaria inter duo signa Cohortium.

M. R. P. Cattanei.

Nummum hunc Colonicum esse cum Mediobarbo nemo dubitat: Legionem aliquam *permissu Cæsaris Augusti* in Coloniam deductam Aquila Legionaria inter duo signa Cohortium certîs testimoniis nos edocent; morem hunc præter similes complures ita inscriptos ac signatos nummos Tacitus confirmat: *universæ Legiones deducebantur cum Tribunis & Centurionibus & suis cujusque ordinis militibus, ut consensu & charitate Rempublicam efficerent.* Videamus igitur, quid in se pro Veldidena nostra recondere hic nummus possit, adaptemus singulis Litteris verba singula; cùm in Republica Litteraria liberum cuique sit, præsertim nondum occupatâ ab aliquo provincia, suo sensu abundare, ita tamen, ut quis formulas, morem, & ritus antiquos temerè non excedat: quæ tamen omnia servaturos nos confidimus, si ita hunc nummum explicemus:

COLONIA AVGVSTA LATINA VELDIDENA EMERITA RHÆTORVM.

Nunc de singulis rationem dabimus: Et de nomine *Augustæ* quidem dubitare nos anterior nummi facies non sinit, cùm hujus Principis permissu deducta fuerit, receptique moris apud omnes jam sit, nomen exin Coloniæ ab illo Imperatore adsciscit, quo permittente ea condita fuerit: Imò vel ex solis Coloniarum titulis Conditoris nomen eruere solent Eruditi: *Latinam* dici potuisse ex discrimine Coloniarum patet, quæ triplicis erant generis, ùt illas breviter & eleganter more suo Vir insignis Everardus Otto complexus est, dum ait: *antiquitùs duum generum erant, aliæ Latinæ, quæ quidem eorum, quæ propria Civium Romanorum participes non erant; in cæteris autem, ut in Censu & Tributis, pœnè ad Civium jura accedant, jus etiam Commercii habebant cum Romanis, & suis Legibus utebantur: aliæ Civium Romanorum, quæ libertatis, connubiorum, testamentorum, dominii, tutelarum, & similia Civitatis jura usurpabant, publicis verò Quiritium, suffragii & Magistratuum Romæ petendorum erant destituti. His postea accesserunt Italicæ, quæ privilegiis quibusdam in traditionibus nexi, in usucapionibus, itémque in jure capiendi munitæ plenariam quoque immunitatem à tributis soli, Capitis, atque publicorum munerum habebant.* Haud diversa ab his Illustris Spanhemius in illo orbe suo Romano passim, sed fusiùs tradit: per honores insuper in Patria gestos aditum ad Civitatem Romanam patuisse, in bello cum Legionibus Romanis militare, ibíque honoribus fungi licuisse. Hanc plenam verò à tributis immunitatem singularis beneficii locô nonnullis duntaxat extra Italiam oppidis aut Coloniis concessam fuisse Cl. Caryophilus docet, ut adeò hac prærogativâ multis aliis illustrior longè Veldidena Colonia fuerit, primi verò ordinis non fuisse mirum nulli videbitur, qui Aquilejam Coloniam haudquaquam nobiliorem perceperit, teste enim Livio: *Illud agitabant* (Patres) *uti Colonia Aquileja deduceretur, nec satis constabat, utrum Latinam, an Civium Romanorum deduci placeret, postremò Latinam potiùs Coloniam deducendam Patres censuêrunt.*

[Margin: De Ædil. Col. p. 7.] [Margin: De therm. Herc. p. 29.] [Margin: L. 39. 55. p. m. 633.]

Post Augustum Augustæ Coloniæ nomen etiam *Veldidenæ* antiquum nomen à Tuscis, ùt credimus, reliquum comparet; unde autem nomen hoc suum derivârit Veldidena, non facilè dixerim, nisi

nisi ab Oeno forte, cui adjacet fluvio, partem nominis hauserit; sæpiùs enim urbibus à fluviis sua indita fuisse nomina compluribus exemplis idem, quem primùm laudavimus, Caryophilus ostendit; p. 26. nec obest huic derivationi, quod Oenum plures cum diphtongo scribant; cùm incertum sit, utrum non meliùs cum Vocali scribatur simplici, quali illum Arrianus in Indicis & Tabula Theodosiana, Edit. & dein etiam Aribo Frisingensis, Eginhardus, Continuator Reginonis, Heppidanus, Metellus Tegerensis, & alii exarârunt: quin apud Gronov. f. 317. antiquissimos nostros (qui exteris Romanis, Græcisque omnibus præferendi) *Enum* scriptum esse argumento mihi est, quòd mediô ævô plerumque hæc Vocalis *E* in *I* transierit, sicut in quibusdam Pauli Diaconi exemplaribus, utùt corruptis videre est, in quibus Enus noster *Ine* & *Interim* fluvius &c. audit: Adsunt vel hodie quædam hujus rei monumenta, qui enim ante illud ævum Vennones & Breones populi, Terioli & Endidejum, seu Ennia, Brenta, & Celer fluvii, postea Vinnones, Briones, Tirolis, Innia (etiam Geographo Ravennati) Brinta & Ciler audiêrunt: Verùm unde unde demum fluxerit hoc nomen *Veldidena*, id tamen ex aliis Coloniarum nummis ac lapidibus certò deprehendi posse confido; hæc urbium captarum nomina à Romanis haud deleta, sed potiùs alia adhuc à Coloniarum Conditoribus adjecta fuisse: imo etiam à Veteranis uni alterive superadditum titulum mox commonstrabo. Præmittendum igitur nobis est, quinam Veterani dicti, & cujus conditionis milites fuerint: Rem scitè ex Polybio, & LL. Rom. Illustrissimus Baro Inscr. t. 1. Bimardus apud Cl. Muratorium hîs expressit: *Legitima militum sti-* f. 99. *pendia viginti & quinque annis absolvebantur - - - ejusmodi annorum tempore elapso Veterani dici incipiebant, & immunitatibus, privilegiisque muniebantur milites &c.* diversi iterum & hi, teste Reinesio, ge- Inscr. f. neris aliqui: *Veteranus aliquando*, inquit, *pro vetere, militiæ bellis ar-* 52. *mato, sueto & durato dicitur,* quod dum variis authoritatibus fulciisset, mox iterum pergit: *qui legitimis stipendiis confectis proximo ad capessendos militares Magistratus gradu consistit, vel emeritùm capiens præmia exautboratur, vel in provincias, Coloniásque agros accepturus dimittitur:* De diverso nonnihil ab his Emeritorum genere Hyginus verba facere videtur, dum ait: *finitis ergo ampliorum bellorum operi-* p. m. 59. *bus augendæ Reipublicæ causâ Illustres Romanorum Viri urbes constituêrunt, quas aut Victoribus populi Romani Civibus, aut emeritis militibus assigna-*

assignavêrunt, & ab agrorum nova dedicatione culturæ Colonias appellavêrunt, Victoribus autem assignatæ Coloniæ his. qui temporis causâ arma acceperant; hunc enim fructum militum incremento Respublica populi Romani habuit: Erat tunc præmium terra & pro Emerito habebatur. Multis Legionibus contigit bellum feliciter transigere, & ad laboriosam agriculturæ requiem primo tyrocinii gradu pervenire, nam cum signis, & Aquila & primis ordinibus ac Tribunis deducebantur. Quod etiam ad Veldidenam factum Aquila Legionaria inter duo signa Cohortium in nummo testatur. De his, quibuscunque demum Emeritis exemplum nobis, & quidem sub Augusto Dio Cassius reliquit testatus:

L. 54. p. m. 589. *Finitô hoc bellô Augustus emeritos milites exautoravit, urbemque eos in Lusitania Emeritam nomine condere jussit.* Coloniæ hujus *Emeritæ* nomen etiam Nummi & Lapides servârunt: Nec sola Lusitania, verùm etiam Helvetia ejusdem nominis Coloniam jactat in Lapide apud

f. CC-XXVII. n. 12. Gruterum Cajo Lælio Impp. Nervæ & Trajani Legato posito, ubi Aventicum hîs titulîs gloriatur:

COLONIA PIA FLAVIA CONSTANS EMERITA AVENTICVM HELVETIORVM FOEDERATA.

T. 2. f. MCCII. n. 6. Uti & in alia rursum apud Cl. Muratorium Inscriptione Julii Camilli:

COLONIA PIA FLAVIA CONSTANS EMERITA HELVETIOR.

Rer. Helv. l. 1. p. 77. Colonos igitur Veteranos, milites Emeritos huc pariter deductos fuisse Guillimanno adstipulor, indéque Coloniæ huic Emeritæ titulum accrevisse haud ambigo. Ex adductis igitur rationibus & exemplis abundè constat, Coloniis Emeritæ titulum ob deductos in illas emeritos milites adhæsisse, quæ omnia Veldidenæ etiam contigisse tacentibus licèt Scriptoribus universis nummus nobis testis esse locuples potest, sicutì Aventico Lapides; cùm altùm aliàs de hac Colonia Helvetiorum sub titulo *Emeritæ* Romani omnes Græcè & Latinè loquentes sileant: Adeò nempe verum est, quod loci cujusdam

Inscript. c. 5. f. 400. dudum destructi exemplo docet Fabrettus, Lapides ad Historiam illustrandam mirum in modum conferre. In ultimo demum nummismatis nostri vocabulo *Rhætorum* nempe, ne tyrones in re antiquaria

quaria habeant, ubi hæsitent, sciendum est, quòd, etsi illud de Rhætis nostris, tanquam de novis Colonis aliqui intelligere ex illo Taciti possint: *Conditor noster Romulus tantùm sapientiâ valuit, ut plerosque populos eodem die hostes, dein Cives habuerit:* apud nos tamen, cùm maxima pars populosæ hujus, & bellum retentaturæ gentis abducta fuerit, id non teneat, quin neque apud alias, etiam interdum penitus excisas, gentes: alia igitur subsit causa necesse est, quæ devictorum, & quandoque deletorum etiam populorum nomina in eorundem Coloniis resuscitavit, quam tamen ignorare nos ultrò fatemur, nisi dicere forsitan conveniat, id à Romanis évitandæ Confusionis Geographicæ gratiâ factitatum, cùm si antiquis locis aut expugnatis, aut deletis, aut recenter conditis nova imposuissent nomina, ea, ubi sita fuerint, intelligi non potuisset, nisi unà mentio antiquorum fuisset addita, antiquas igitur retinere placuit nuncupationes tam in urbibus, quàm populis, ùt ex Strabone discimus, qui de more quidem hoc satis perspicuè, nihil verò de ratione ejusdem nobis tradidit: *Romani rerum potiti cùm Colonias in varia loca emitterent, nomina tamen eorum, qui priùs ibi habitârunt, conservârunt.* Occurrunt hujus Instituti apud Authores iterata testimonia, qualia sunt apud Plinium: *Augusta Salassorum* ab Octaviano teste trophæo domitorum, licèt hi in Coloniam deducti non fuerint, *nam agri eorum pars optima Cohortibus Prætorianis data, Urbem Augustam Prætoriam tenet, Augustam Rauracorum.* In quos iterùm Coloniam vi Lapidis apud Gruterum L. Munatius Plancus sub hoc Principe dedu- Dio l.53. xit, uti nobis Ptolomæus, Tabula, Itinerarium fidem facit: *Augu-* 439. n. 5. *stam Taurinorum* verò communi rursum consensu ab Augusto devictorum, Plinius affert: Augustam denique *Tricastinorum* ex Tabula l. 3. c. 17. quidem & Notitia primùm novimus; hujus tamen populi jam Livius in itinere Hannibalis meminit. Infinitus jam forem, si ur- l. 21. c. 31. bium populorúmque in Lapidibus Colonias recensere Augustas mihi incumberet; supersunt enim apud Gruterum præter jam dictos Aventici titulos Augusta Helvetiorum CXII. 3. & CLI. 11. Faliscorum CCLXXXVIII. 1. Lingonum DCXVI. 1. Morinorum LXXX. 6. & Treverorum CXI. 9. & CCXXV. 4. Quapropter ulterioribus, ùt in re clara, abstineo, contentus aliqua de hoc nummo cum ratione & authoritate dixisse: Neque invitus aliorum Conjecturas, si fortiores sint, excipiam; cùm probè gnarus sim, in antiquis istis

meliora in dies in lucem publicam emergere: Propterea etiam
f. 70. nummum aliquem in Colonicis Mediobarbi Tiberio C. A. R. inscriptum, templúmque referentem *Colòniam Augustam Rhætorum* interpretari nolui, eo quòd etiam illam *Rauracorum* exhibere possit; Etsi
Suet. probè sciam, Juliam Conjugem Aquilejæ Tiberio filium peperisse, qui nuntius per compendium ab Aquileja Veldidenam delatus, non novô adulationis exemplô, Imperatori forte ex Bellis Germanicis brevì Veldidenam venturo, & æternitati Augusti templum quatuor Columnarum excitare potuit, nummúsque percuti, qui memoriam adulationis servaret.

❊❊❊❊❊❊❊❊❊❊❊❊❊❊❊❊❊❊❊❊❊❊❊❊❊❊❊❊❊❊❊❊❊

CAPUT XXVIII.

Sub aliis insuper Imperatoribus Coloniam & Municipium fuisse ex Inscriptione quadam colligi posse videtur.

Veldidenam nostram Coloniam fuisse & quidem ab Augusto deductam cum titulo proin Augustæ atque Emeritæ nummus primùm explicatus affirmare videtur, nunc Coloniam & Municipium Lapis posteriorum Principum ætate erectus, & à
Antiq. explic. suppl. T. f. 67. Boissardo nobis servatus dabit, quem ex hujus MSto nobis V. Cl. Bernardus Montefalconius his consignat:

M. IVLIO PVDENTI
FLAMINI DIALI
AVG. RHAET. MVN. PAT.
ET L. CINCIO. M. F. SOSIBIO
QVAEST. AVXIL.
FLAVIA. L.
PAVLA MODESTINA
CONIVX CONIVGI

B. M. P.

B. M. P.
ET IVLIO MODESTINO M. F.
ET LIVILLAE BALBAE VERNAE
F.

Refert hoc Marmor præter modò descriptum tenorem etiam in fronte Protomes binas, Flaminis nempe, & hujus quidem barbati, unáque Conjugis suæ: Barbata igitur hæc facies sicuti ætatem virilem hujus Municipii Patroni, ita simul ætatem, saltem aliquam Lapidis positi indicat, si enim Xiphilino fides, Romanis ante Hadrianum mos non fuit barbam tondendi: *hæc vetus consuetudo* (radendi mentum) inquit, *Civium Romanorum ac Principum fuit, Adrianus enim primò barbam nutrivit.* Flaminis porro nostri cognomen quô Pudens audit, aliqua certè ab aliis ejusdem familiæ desumpta suppeditat, cùm nobilissimos ejusdem Viros ab anno nati Domini 161. usque ad annum 218. in Fastis Consularibus ac marmoribus deprehenderim; Occurrit enim apud Relandum ad annum Christi 161. N. VALERIVS PVDENS II. VIR CVRAT. Inter Consules verò ad annum 165. L. ARRIVS PVDENS. Et iterùm anno proximè sequenti SERVILIVS PVDENS COS. cum L. Fufidio Pollione apud Gruterum circa eundem annum sub Severo & Bassiano: VALERIVS PVDENS. LEG. AVG. PR. PR. in Batavia repertus, item Neapoli optimus Vir CN. GAIVS PVDENS. Sub Severo ad annum Domini 218. pro salute M. Aur. Antonini, Eliogabali nempe, & Juliæ Augustæ aram cum basi Romæ posuit: IVLIVS PVDENS SEVERIANVS: ut L. APPEVM PVDENTEM FLAMINEM FLAVIALEM PATRONVM SASS. taceam, sub quo ultimo verbo nobile municipium Sarsinam Cellarius intelligit, cujus in Lapidibus apud Gruterum, Cluverium, Reinesium & Cl. Muratorium, mentio: cujúsque L. Appejus Pudens hic instar nostri M. Julii Pudentis Patronum egit, eadem, aut certè non multùm antecedenti tempestate; cùm post Vespasianum, aut etiam filios multo adhuc tempore Flaviales eorundem honori invigilaverint:

In vita Traj. p. m. 344. Fast. Conf. p. 32. f. 454. f. 7. f. 359. p. 594.

Post allatam non improbabiliter Lapidis positi ætatem, etiam officium, quod Pudens Veldidenæ gessit, considerandum nobis est,

& primò quidem Flamen Dialis dicitur seu Jovis, cujus nominis
p. 123. originem Sextus Pompejus Festus non uno in loco explicat, offi-
149. 313. cium verò saltem Romæ, Gellius describit, quò Lectorem remitti-
l. 10. c. 15. mus, cùm in his moras trahere nobis non liceat, neque huc res ista
p. 337. 362. pertineat, nisi quòd ad exemplum urbis Dominæ ac Matris suæ Ro-
mæ Coloniæ omnes tanquam simulacra urbis parva sese componere
allaborârint, atque ita suos quoque Flamines Diales habuerint, ut-
f. 198. pote qui adstipulante quoque Reinesio Coloniarum Politias consti-
tuebant: Superest hujus rei duplex apud Gruterum testimonium,
dum M. LICINIVS COR. II. VIR COLONIÆ DAC SAR-
MIZ. ET FLAMEN DIALIS. ac: M. MVNATIVS M. F.
FLAMEN DIALIS MVNIC. COLONIÆ APVLI exhibe-
tur. Concessit nimirum & istam, quæ Romæ inter Principes fuit,
dignitatem prudens Patrum Consilium magnæ Matris filiabus, Co-
ad Colon. p. 30. loniis suis: *optimè enim intelligebant Romani rerum Domini* (verba
sunt Cl. V. Ev. Ottonis) *ea, quæ sibi similia sunt, facilè simul coire, ac
juris morúmque convenientiam maximum devictæ gentis vinculum esse:
quare in ambitione Colonorum non solùm connivebant, sed ritus etiam,
Linguam, Ceremonias, leges, & integram fere Metropolis suæ formam
jugiter eos referre jubebant, quo hæc Majestatis particula velut in specu-
lo ostensa provinciis longè à se dissitis reverentia incuteretur.* Et sanè,
si Veldidenam Coloniam Romanorum non scivisse antea, ex hoc
lapide scirem, cùm Coloniis duntaxat hos Flamines Diales Princi-
pes Romæ ante Martialem & Quirinalem etiam, Sacerdotes conce-
dere potuerit, utì tum ratione tum exemplo ostensum est. Neque
etiam vox in Lapide MVNICIP. nos impedit, quò minùs Colo-
niam tum ex nummo apud Mediobarbum adstruamus, qualis MV-
l. 3. c. 3. NICIP. CALAGVRIS IVLIA. Hæc enim teste Plinio etiam
f. CCCCLXXXIV 3. Colonia fuit: Neque Lapides refragantur, nam Lipsius teste Gru-
tero extra Romam hunc vidit

T. VENNONIO
T. F. STELL.
ABVTIANO PATRONO. ET
MVNICIPI COL. AVG. LAVR.

Et

Et Flaminem Dialem MVNICIP. COLONIÆ APVLI primùm ex Reinesio dedimus. Splendidissima Tacito Augusta Vindelicorum Colonia est, & tamen iterùm ibidem in Lapide legimus: In Monum. Aug. n. X.

MVNICIPI. AEL. AVG.

Nam quamvis diversum omnino fuerit, esse Municipium & Coloniam, ac in Lapidibus, quos modo adduximus, aliisque non rarò conjunctum utrumque sit, id tamen uno eodémque tempore, minimè in sensu proprio, aut strictò ùt loquimur, sed generali potiùs accipiendum esse cautè monuit Illustrissimus Maffejus; præclarisque exemplis tot hactenus Authorum lapsus emendavit, cujus etiam verba perlubenter transcripsissem, si breviter id fieri, aut singulare quid pro Veldidena erui potuisset; Ver. Ill. p. 85. Cæterùm cùm Cl. Muratorius dubius hæreat, quænam Colonia in nostra hac Inscriptione designetur, hinc Eruditis disputandum relinquit, addens, esse *qui Augustam Vindelicorum eo nomine donatam putent.* Et fuêre enim verò, qui cum Hoffmanno disertìs verbìs scripsêre *Augusta Rhætorum vel Vindelicorum.* Hos tamen omnes, & quotquot eorum mentis esse possunt, capite superiùs 19. compluribùs edocuimus, Lapidem omnino nullum in toto agro Augustano, imo tota, ùt credo, Vindelicia adesse, qui *Coloniæ* vel *Augustæ Rhætorum* ostentaret vocabula, & quémadmodùm nec unicum Lapidem, ita nec Auctorem unum ostendi posse scimus, qui *Rhætorum Coloniam* vel *Augustam* compellaret, cùm semper *Vindelicorum* audierit; apud Ptolomæum nempe & Sextum Ruffum in Tabula Peutingeriana, & utriusque Imperii Notitia, ac demum sexies in solo Antonini Itinerario. Quòd Tacitus splendidissimam Rhætiæ provinciæ Coloniam dixerit, hancque cum Velsero & aliis Cluverius *unam* solùm *Coloniam* ideò crediderit, eò quòd nomen ejus nullum proprium indicârit: Falluntur planè omnes, cùm Coloniam Rhætiæ nostræ non obscurè unam alterámve saltem vindicaverimus: Cellarius quidem Vindeliciam singularem non fuisse Provinciam, sed cum Rhætia semper conjunctam, aut provinciam ex Rhætia propria & Vindelicia constitutam, atque ita Tacitum locutum autumavit, id tamen singulari capite infirmare studuimus, num rite judicent Eruditi: quamvìs etiam ipse innuere videatur Cellarius, verba Taciti ad omnem Geographiæ rigorem p. 412. & 422.

exacta non esse, quod idem & nos alibi jam, allata etiam ratione, cur hæreamus, attigimus; quapropter securior videtur illa, quam in explicandis hisce authoris verbis interpretationem Abbas Pichonius attulit: *putatur esse Augusta*, inquit, *quam vulgò Vindelicorum appellant:* & rursus: *vocat splendidissimam Coloniam, quia & aliæ in Rhætia Coloniæ Romanorum:* licèt nondum docuerit Vir hic doctus, quomodò *Augusta Vindelicorum*, *Rhætiæ Colonia* dici possit; Sed demus hanc Tacito & Vindelicis Coloniam, ut nostram Rhætis obtineamus; Ipsus enim cum Velsero sentio, si de Colonia sermo sit, id de Augusta & Principe illius nimirum Populi intelligendum. Atque hinc etsi nomen Veldidenæ in nostra expressum non sit, Lapidem tamen aliam non loqui, iisdem cum Velsero rationibus persuadeor, nomen enim & proprium urbis, & primum nunc usurpâsse, nunc dimisisse assumpto Coloniæ & gentis elogio, atque hôc ipso demum antiquato iterùm primum resumpsisse clarissimo de Climberro Ausciorum exemplo monstrabo.

In Tac. de Germ. ad usum Delph. T. 4. p. 137.

Et de primo quidem ac proprio hujus nomine ita nos Mela instruit: *Aquitanorum clarissimi sunt Ausci, Celtarum Ædui, Belgarum Treviri: urbesque opulentissimæ in Treviris Augusta, in Æduis Augustodunum, in Auscis Climberrum.* Ptolomæus autem non jam proprium hoc nomen *Climberrum*, sed *Augustam Ausciorum* posuit, ita enim in Celto-Galatiæ situ habet: *sub iis* (stabulis) *Auscii* (populi) *& Civitas Augusta.* Itinerarium verò Antonini antiquato *Augustæ* nomine primum iterum, nempe *Climberrum* resumpsit:

l. 3. c. 2.

l. 2. c. 7.

ITER AB AGINNO LVGD.

LACTVRA	M. P. XV.
CLIMBERRVM	M. P. XV.
BELSINO	M. P. XV.
LVGDVNVM	M. P. XIII.

Addunt ad hunc Antonini locum Vallesius in Notitia Galliæ, Cellarius in Orbe Antiquo & Wesselingius ad Itinerarium: *eadem est atque Augusta Ausciorum Ptolomæi.* Duplex igitur nomen hæc urbs habuit, *Climberrum* nempe apud Melam, *Augusta Ausciorum* apud Ptolomæum, & apud Antoninum (qui omnium consensu posterior est) demum iterum *Climberrum:* Rationem hujus mutationis

L. 2. c. 2. p. 146. p. 462.

tam

tam ex Cellario, quàm Fabretto intelligere possumus, dignis sanè, qui audiantur: Cellarius primum nomen in *Augustam* mutatum, ùt l. c. in pluribus aliis, Augusti Cæsaris benignitate *pro quo tandem, ùt in Itinerario est, exoleta beneficiorum memoria priscum nomen resumptum* esse, credit: Alter temporariæ adulationis hunc morem fuisse dixit, Inscr. f. addens - - *Idque in nummis, præsertim Coloniarum fit palam, in quibus* 106. *assumptam, ut tempori servirent, denominationem brevi dimissam atque evanidam animadvertimus in Neroniana Patrensi, Flavia Corintho, Septimiis Laodicea, Nesibi, & Tyro, Aurelia Antoniniana Alexandrina aliisque.*

****

CAPUT XXIX.

Theodosii adhuc tempore Veldidenam Urbem Rhætiæ principem fuisse conjecturis non omnino spernendis probatur.

NIsi Consensu Scriptorum omnis exempta nobis dubitatio foret, Hetruscos duce Rhæto in Alpes nostras immigrasse, dubitare meritò quis posset, num res ita se habeant, cùm vix ullæ gentis tam Illustris reliquiæ (alibi nunc tam largo proventu in apricum bonâ prorsus fortunâ protractæ) apud nos aut è terra eruantur hodie, aut erutæ supersint, vel superfuisse unquam legitimîs testimoniîs constet: Laborat planè per sexcentos omnino annos Annalium fides, cùm nemo, quis genti præfuerit, aut urbes more & ritu Hetruscorum condiderit, in tabulas retulerit; quem tamen ritum Hetruscum præter alios à Romanis dein solerter custoditum fuisse, communi consensu traditum est. Quis igitur in tam obfirmato omnium silentio majora urbis Principis documenta requiret? tam obstinatum quoque rerum Hetruscarum in Rhætia gestarum apud Romanos omnes silentium est, ut neque bellum quidem à Druso Tiberióque in Rhætia gestum in uberrimo Historiæ Romanæ parente Livio, imò (quod Viri docti adnotârunt) neque in MStis Codi-

Codicibus, nisi nuda de his Epitomatoris seu veriùs corrupta & hoc à librario mentio, sit reliqua: periêre Plinii viginti illa bellorum Germaniæ volumina, omnésque, quæ in Sanctuario Cæsaris respici sunt solitæ, teste Siculo Flacco agrorum divisorum & assignatorum formæ, quarum divisionum (utique etiam Veldidenæ factarum) commentarios Princeps in Sanctuario habuit, periêre. Atque cum his totum Augustum Rationarium. Nemo Itinera Hadriani per Rhætiam perscripsit, & ubi longiores moras traxerit, & unà ubinam maxima Exercitùs illius Rhætici (quem nobis bina primæ magnitudinis & rariora servârunt nummismata, in quibus Imperator Eques, in aliis stans pedes in suggestu Cohortes alloquitur) pars sedem sibi legerit, ut quemnam locum principem præsidiò ampliorì munierit, resciri posset, atque utinam saltem in extructa ab hoc Principe, Hadriano nimirum, Tiburtina Villa aliquis inscripta ibi & Provinciarum & locorum celeberrima nomina nobis descripta servâsset, certè inter ea & Rhætiam à Vindelicia distinctam & Veldidenam Rhætiæ principem legeremus. Malè habita quoque sunt multa in Codice Theodosiano Loca Geographica, & depravata admodùm Librariorum culpâ: quod nisi esset, vix dubitarem, Veldidenæ mentionem ibi quoque reperiendam fore; si enim Leges in omni vicinia Patavii, Vincentiæ, Veronæ, Brixiæque latæ spectantur, sique magnum eorum numerum Aquilejæ publicatum intelligimus, unde tam facilis per compendium in Itinerario via Veldidenam fuit: imò si omnino Tridenti aut Bauzani, ex emendata hujus Codicis Geographia, latæ fuisse perhibentur *Lex 1. nempe de principio agent in rebus l. L. 9. de privil. eorum, quæ in Sacro Palat.* utì & *L. 11. de erog. milit. an.* ubi malè *Triverini*, locô *Tridenti* & L. 3. de Palatinis Sacr. largit. ubi iterùm malè pro *Bauzani Bauxare* descriptum fuit, licèt hæc ipsa vox Bauzanum primùm Sæculo octavo in Paulo Diacono occurrat, atque adeò & hoc ipsum corruptum appareat, Codicis autem ævo sub legitimo *Pontis Drusi* nomine in illa Peutingeriana Tabula adhuc spectetur; Quis prudenter suspicari non possit, an non fortassis, cùm Veldidena mediô ævô non extiterit ampliùs, imò jam etiam tum nomen in præfata Tabula mutârit, dum in hac *Vetonina* audit, sicque à Librariis aut non inventum ampliùs (quod & mihi in Anonymo Ravennate contigit) aut non intellectum, hæc ipsa, *Veldidena* nostra in una alteráve vice in *Veronæ* nomen migrârit;

De Concit. agr. p. 6.

Spart. p. 31.

cùm

cùm ex eodem ipſo Codice conſtet, hoc *Veronæ* nomen non ſemper *Veronam* loqui, ſed pariter corruptum pro alia urbe poſitum fuiſſe: Gratianus certè aliam, quàm per Veldidenam viam in Tabula & Itinerario ſignatam, tenere non potuit, dum latis, quas diximus, Tridenti & Bauzani Legibus, Rheni accolas pertranſiens, Suevos teſte Auſonio, & Alemannos compeſcuit; verùm & Valentinianus Junior Mediolanô Aquilejam profectus, ibique ad anni finem ſub ſtitiſſe memoratur, licèt ſimul etiam hoc tempore Veronæ fuiſſe ob imputatam huic loco *L.* 14. *de luſtrat. Conlat.* videri poſſit: mihi tamen potiùs *Veldidenæ* hanc latam fuiſſe ex eo probabile fit, quòd non aliam ob rationem Aquilejæ ſubſtiterit, quàm quòd Juthungi hoc tempore Rhætias fuerint populati, contra quos teſte S. Ambroſio Hunnus adſcitus fuit, in hanc igitur & Veldidenam ab Aquileja excurriſſe hac occaſione Valentinianum, an omnino inanis conjectura eſt? quâ Veldidenam adhuc ſuperſtitem arguamus. Verùm incerta & hæc documenta ſunt, certioribus omnibus veluti fatali quadam rerum humanarum Lege ſublatis. Ad alia igitur confugiendum nobis erat adminicula: Et ſanè, niſi Itinerarium illud Antonini fuiſſet, etiam nomen cum dignitatis ſuæ, termini nempe ab urbibus clariſſimis, prærogativa periiſſet: Non enim (ſicutì reliqua duo Rhætorum oppida Plinii Feltria & Tridentum communia cum ſuis Populis Feltrinis & Tridentinis nomina habuerunt) Veldidena nomen ſuum à Populis ſuis Breunenſibus ſive Brennenſibus derivavit, ſed veroſimiliùs inſtar multarum aliarum à flumine proximo Oeno illud accepiſſe credi poteſt, quem antiquitùs etiam *Enum* audiiſſe diximus. Hinc quia ſolos nominavit populos Plinius, Veldidenam nominare potuit, niſi citra temeritatem fortaſſis dicere malimus, Plinium in Autographo ſuo, cuivis horum trium populorum urbem Principem adſcripſiſſe, quam Librarii deinde ineptiſſimè hunc Authorem detruncantes omiſerunt. Quòd autem Strabo & Tacitus altùm de Veldidena ſileant, haud miror; quippe jam dudum ante nos Vir doctus M. Hopperus in præfatione ad Strabonem obſervavit, Plinium ac Tacitum de Rhæticis rebus jejunè omnia tractâſſe, Strabonem verò Alpinas gentes haud vidiſſe: Minus ergò inſolitum cuique videbitur quòd de Veldidena ſiluerit. Verùm de hac & cæteri ſilent Geographi, Mela, Solinus, aliíque: Ptolomæus etſi fortè non nobis, quibuſdam tamen certè dubius videbitur; qui

Chronol. Cod. Theod. f. CV. ad a. 379.

Ep. 17.

p. m. 6.

planè si non corruptus, saltem admodùm obscurus est: periculosæ igitur plenum opus aleæ tractandum suscepimus, cùm opis omnino nihil à præcipuis sperare potuerimus.

Aliunde proin accersenda nobis erant subsidia, atque inprimis quidem ex Itinerario docuimus, mentionem Veldidenæ ter cum dignitatis non exiguæ nota, nempe ùt termino trium Itinerum à nobilissimis urbibus occurrere, quod nonnisi locis præcipuis commune; tum in Tabula eandem exhibuimus, addita ratione, cur Characteres nobilitatis translati videantur. Ex Notitia Imperii illam ipsam Augustæ, splendidissimæ Vindelicorum Coloniæ parem, non rejiciendis omnino fundamentis superstruximus Coloniam: Talem in quacunque provincia ac Regione fuisse, & præcipuè in hac necessariam diximus, & ab Augusti jam tempore, variis rationibus firmavimus. His prærogativis usque ad Theodosii tempora, imò ultrà, gavisam dubitabunt aliqui, si ex Ammiano Marcellino ad annum Domini 356. intelligent; Imperatorem Constantium, cùm Suevi Rhætias incursarent, ab Urbe profectum, per Tridentum iter in Illyricum festinâsse, indéque à Suevis Veldidenam jam tum fuisse tentatam aut deletam suspicabuntur. Verùm Alpestrem nostram Rhætiam non incursâsse Suevos, ex vicinia arguimus, non malè forsan sub Suevis Alemannos intelligentes, cùm idem Marcellinus Rauracos montes, in quibus Alemanni, confines Limitibus Rhæticis dicat, atque hinc neque tum eorundem furori cessisse autumamus, dum *Juthungi, Alemannorum pars Italicis conterminans tractibus, Rhætias turbulentè vastabant, adeò, ut etiam oppidorum tentarent obsidia præter solitum.* Nam & secunda Rhætia illô adhuc ævô Italiæ adnumerata est, ùt ex Libello provinciarum constat, Galliæque aliàs, & tum etiam viciniores Alemannos novimus, ut adeò ex illa parte infestos fuisse credibilius sit, quà nimirùm vicini fuêre; cùm his debellatis Constantius aditus Rhæticos communierit, qui ad nos non pertinent, neque tum: *ubi Alemannos dispersos per Rhætias Theodosius ea tempestate Magister Equitum aggressus, pluribus cæsis, quoscunque cepit, ad Italiam jussu Principis misit.* Nam si Velsero teste Clades haud dubiè ad Nicrum illata est, nulli Alemannorum in nostra dispersi vagabantur vicinia, sed Rhætia illa secunda, quam Vindelicam dicimus. His igitur dubitationibus longè remotis illud asserere non dubitamus, nobis non videri locum aliquem regionis principem

L. 16. ed. Lindenbr. p. 78.

L. 22.

Ao. 370. L. 28.

cipem ab hostibus eversum credi posse, si viæ illius Regionis adhuc cultæ appareant, hásque ab Imperatoribus tritas constet; ubi enim commorari, & ad repellendum collimitia tum jam vehementer incursantium hostium vim parare necessaria hi Principes potuissent, si nobiliora, & majori præsidiô firmata loca jam fuissent diruta: Vias autem sub Juliano adhuc cultas fuisse bini Lapides milliares in Archiducali Ambracensi area adhuc superstites dicunt: Gratianum huc iter fecisse, Chronologia & Interpretes Codicis Theodosiani affirmant, déque ipso Theodosio & Valentiniano Juniore ratio & rerum gestarum ordo suadere videntur. Lapides quidem milliares de hoc nullos habemus, sed cùm de Juliano adsint, qui anno Salutis 363. periit, non credimus Theodosio paulò pòst in Imperio succedente aut refectas fuisse, aut modicô hoc temporis intervallô adeò labefactatas, ut restaurari necessariò debuissent: Neque si periisset Veldidena, hujus in Tabula, Itinerario aut Notitia mentio exstaret: Nam hujus ætatis Tabulam esse Peutingerianam nemo ignorat, qui ideò etiam Theodosianam communiter appellari noverit: Quòd verò hæc alio nomine indigitet Veldidenam, (si forsan plura non gessit nomina) potiùs insciti Librarii culpa est, utpote qui medium ævum suum plurimis corruptis nominibus detegit, quô jam periisse Veldidenam mox docebimus. Notitia, non alterius pariter, consensu omnium, ætatis, alio quoque nomine Veldidenam referre nobis visa est: nisi enim hoc admittamus, neque Limitaneæ Principi, Augustæ Vindelicorum nempe, alibi præsidium aliquod, quàm in *Castris Augustanis* his ipsis, assignare possumus; quæ ratio etiam doctissimum Pancirollum, quantùm nobis videtur, permovit, ut sub *Augustanis* hanc urbem principem disertîs verbîs intelligeret, exprimerétque.

Et quamquàm Itinerarii, quod Antonini nomen præsefert, initia atque originem antiquissimam Viri docti censeant, Criticorum tamen nostri temporis teste Caryophilo Princeps, vir emunctæ naris, Petrus Wesselingius in præfatione ad illud scitè notavit, *quòd plura Seculi quarti indicia ibi passim extent, atque emineant:* rite utique hæc omnia ad Theodosiana tempora conferenda sunt, circa quæ proin neque nomen urbis, quartùm repetitô ejus vocabulô, certius, neque dignitas ullibi major, aut iterùm certior, quàm in hoc ipso superest, probationes cùm ad nauseam jam triverimus, reperere supervа-

De therm: Herc. p. 40.

S 2

pervacaneum ducimus: Nominis verò, & quidem hujus poſtremi, quale in Itinerario ſcilicet ſignatum eſt, omni fere ævo reliquias poſtea indicabimus, quod proin dignitate primum ab Auguſti ævo ex nummo & tempore iterùm ac dignitate ad Theodoſii tempora ultimum ex Itinerario didicimus.

CAPUT XXX.

Contrariæ Eruditorum ſententiæ refelluntur, Curiam, Tridentum, aut Druſomagum Caput Rhætiæ I. opinantium.

DUm iter noſtrum jamjam confeciſſe opinabamur, viam nobis ad Veldidenam Viri tres Litteratiſſimi obſtruunt, Velſerus, Cluverius & Frenshemius: primus etſi aliàs iteratò Coloniam duntaxat unicam Provinciæ totius ex utraque gente conflatæ Caput & urbem principem ſolam Auguſtam adſtruat, in Rhætia prima tamen Caput alterum ſtatuit Curiam: *Primæ Tribunal Curiæ fuiſſe & nomen indicio eſt, & quòd ea urbs perpetuò ejus provinciæ Caput habita: nam quòd quidam Conſtantii demum ætate conditam exiſtimant, infirmis admodùm ſuſpicionibus perſuaſi ſunt:* Verùm reſponſio in promptu eſt, urbes Principes in Directionibus Itinerarii aut Capita aut terminos fuiſſe ex hujus Itinerarii rationibus luce meridiana eſſe clarius: Dein Curiam ante Conſtantini ætatem non conſtructam fuiſſe cum aliis compluribus ipſi Scriptores Rhætici præeunte Tſchudio, ortum ejus ætati Conſtantii conſignant, ùt Cl. Beretta adnotat, cui Cl. quoque Weſſelingius ex eodem Tſchudio adſtipulatur: *inter Scriptores antiquos nullum eſſe, qui Curiæ mentionem fecerit, præter unum Antoninum.* Dein commodum hoc Exercitibus iter (quod Equiti duntaxat pervium, ipſe Cl. Scheuchzerus & experientia docet) quis dixerit? quis in toto, imò duplici Itinere Romano, quod nobis Itinerarium & Tabula ſignat, unicum milliarem Lapidem, aut marmor aliud oſtendere poteſt? quorum tamen milliariorum ſexdecim

Rer. Aug. l. 6. f. 129.

Chorogr. Ital. med. æv. f. LIV. in Itin. Anton. p. 277.

decim omnino in Itineribus nostris Tyrolensibus prostant; ut illos taceam, quos in hoc ipso itinere Augustâ Veronam, in vicino nobis hujus urbis territorio, Illustrissimus Maffejus collegit; Neque Romanorum Scriptorum quisquam ante Itinerarium vel Tabulam Curiæ meminit: Ipse Ammianus Marcellinus, qui in hac vicinia di- l. 15. p. sertis verbis moratum, se testatur, locum aliquem Curiæ vel à lon- 40. gè similem haud describit: quod etiam jam Stumpfius solers aliàs Indagator notavit; Ergò longiorem moram trahi non oportet hac in re in Antonini Itinerario, quod secutis temporibus pro re nata urbibus posterioribus potuit esse auctum, ùt in Cap. 4to dicebamus: Deinde quis nummorum, urnarum & æris diversi Reliquias, aut monumenta alia commonstrat? aut quis ex ipsis Scriptoribus Rhæticis hac de re contendit acriùs? Nemo prudens enim Caput Provinciæ in illa Regionis parte suspicatur, quæ urbibus, oppidisque nobilibus atque Itineribus Romanorum publicis infrequentior est; sed in illa potiùs, nostra nimirum, quæ his & antiquissimis quidem referta, & quadruplici Romano Itinere celebris fuit. Quapropter motus his rationibus Geographiæ Antiquæ Constituendæ Triumvir Cellarius ita concludit: *Marcus Velserus Curiam Caput Rhætiæ primæ argumentô ex nomine petitô, quod tribunal sonat, adseverat; at plura itinera per Rhætiam diriguntur Veldidenam, à Lauriaco, à Ponte Oeni inferiore, ab Aquileja: nullum, quod sciam, Curiam, ut vel eo nomine Veldidena præferri possit, quam nobilem quondam fuisse (nunc enim vicus Wilten est) ex vicinia Inspruck, quæ ex ruinis illius enata est, elucet.* p. 428. Verùm alterum jam Antagonistam post Velserum, Cluverium nempè audiamus, qui Tridentum Caput Rhætiæ statuit, ratione ne una quidem addita, nisi quod Itinerarium potuisset afferre, in quo terminus Itineris militaris per Vallem Euganeam ab Opitergio duntaxat fuit sic:

AB OPITERGIO TRIDENTO	M. P. CX. sic.
AD CEPASIAS	M. P. XXVIII.
FELTRIA	M. P. XXVIII.
AVSVGO	M. P. XXX.

Sed quemadmodum Opitergium nec Aquilejæ nec Laureaco, forte nec Oenipontibus simile unquam fuit, sic ratio pro nobis militat

 Itine-

Itinerarii, ter Veldidenam terminum, imò occurſum triplicem Itinerum reſpiciens. Nec Pincius, nec Marianus Scriptores Tridentini hanc prærogativam pro urbe ſua ſatis aliàs ſplendida, atque tum à Theodorico Gothorum Rege, tum à Ducibus Longobardorum Tridentinis ſervata, munita, atque exculta, neque Authores ulli alii ambiunt, quos omnes deſuper ex illo Romano & medio etiam ævo conſului, etſi aliàs antiquitatum monumentis (quæ utinam aliquando orbi litterato innoteſcerent, certe vix alibi harum rerum meſſis foret beatior) admodùm dives ſit: Accedit, quòd in utriuſque Imperii Notitia ne mentio quidem fiat urbis hujus aliàs tam nobilis, illud autem, ſi Caput provinciæ fuiſſet, nemo tam facile admitteret, cùm ſine milite forſitan urbem principem nullus probaret, crederétve: ſi autem præſidiò quodam firmata fuiſſet, illud certè, quale ibi fuerit (quemadmodùm ubivis id præſtat) etiam Tridenti deſcripſit Notitia. Addo, quòd Antoninorum ævô non Rhætiæ amplius, ſed primam Venetiæ Civitatem fecerit Ptolomæus: L. 3. Geogr. *Venetiæ Civitates hæ ſunt*, inquit, *Tridentum*, *Bellunum*, *Vincentia* &c. riténe, an perperam, noſtri modò Inſtituti non eſt, pluribus trutinare.

Tertius demum, qui omnium maximè veroſimiliorem tueri ſententiam videri poſſet, Frenshemius eſt: Is in Supplementis Livianis cùm Druſi belli Rhætici Ducem ſciret, Druſomagum Rhætiæ Caput dixit: *Coloniæ vincula*, inquit, *domitarum gentium in Rhætia Druſomagus, Auguſta in Vindelicis excitatæ:* Ritè aliàs hic Vir doctus binas, & non unam (Rhæto-Vindelicos) gentem intelligit, nam & paulo ante jam dixerat: *Vindelici cum Rhætis ſe conjunxerant.* Probè igitur etiam utrique genti urbem aliquam principem & Caput aſſignat; Et quamquàm Cellarius in orbe antiquo de Druſomago altùm cum Baudrano, Rhenano, ejúsque Commentatore Ottone ſileat, Lazius Auguſtam Vindelicûm, Irenicus in exegeſi ſua, & Lycoſtenes ad Ptolomæum, Campodunum cum Hoffmanno intelligat, idémque ipſum Theſaurus Linguæ Latinæ à Ferrario citatus contineat: Ferrarius verò ipſe Memmingam Inſcriptionis antiquæ argumentô contendat: Velſerus denique non multùm fortaſſis à Ferrario remotus Druſomagum in Charta Vindeliciæ ad Hilaram ſive Ilerum hodiernum, collocet; verùm oppidum duntaxat minus ſub dicto ſæpiùs Druſomago ea motus ratione credidit, quòd princeps provin-

Marginal notes: Ad epit. l. 136. p. m. 471. — p. 470. — f. 52.

provinciæ Civitas Augusti honori cesserit; minoribus autem oppidis privata victoriæ monumenta Nerones, Drusus nimirum & Tiberius fixerint: Omnes hi tamen, ne Velsero quidem excepto, plus minúsve mihi peccâsse videntur; Lazius verò ex his quàm maxime; qua fide enim Augustam Vindelicam (utpote Augustam Rhætiæ Veldidenam certè non intelligens) Drusomagum esse asserere potest? si Ptolomæus ipse, qui solus Drusomagi meminit, locum hunc ab Augusta apertè distinguit, atque in Rhætia collocat? Eundem errârunt errorem, qui hoc oppidum Kempten voluêre, nam hoc iterùm Campodunum est in Vindelicia, nostrum verò in Rhætia Ptolomæus posuit. Inscriptionem Memminganam, utpote in Augustano Agro sitam, cùm non viderit Velserus, valde subvereor, ne quis forte Ferrario imposuerit; Ego sanè hujus oppidi nomen, aut simile quid Memmingæ repertum fuisse in nullo Inscriptionum Antiquarum Collectore hactenus reperi, quod tamen scire meâ non parum intererat, cùm ad Rhætiam pertinere ex dicendis arbitror: Neque Velserus denique, ùt dixi, excusandus omnino est, quòd Drusomago locum in Augustano agro fecerit, nisi quòd more suo Rhætiam cum Vindelicia confundat, easdémque utriusque rationes fuisse sibi certò persuaserit, quas tamen Ptolomæus disertissimîs sejunxit verbîs: Standum igitur iisdem firmiter reor, quotiescunque conveniens oppido cuidam in sua, quam dixit, provincia locus assignari potest: Atque id movisse Celebrem Geographum Gerardum Mercatorem credo, quòd in tabulis Ptolomæi Drusomagum saltem ad Vinnones seu Vennones in Valle hodie Venusta collocârit: Eandem quoque viam peritissimi duo in Geographicis Duces Cellarius & Cluverius trivêre: prior in sua de Drusi expeditionibus dissertatione ita decernit: *monumentum ex illo bello posteriori* VII. p.
etiam ævô superfuit Pons Drusi, ùt in Theodosiana Tabula vocatur inter 557.
Sublabionem & Tridentum situs, qui videtur Ptolomæi Drusomagus esse, quam in Rhætia quidem, ad fines verò Vindeliciæ collocavit. Confirmatior adhuc Cluverius in Vindelicia sua, *reliqua*, inquit, *ejusdem Itinerarii* (Augustâ Veronam) *Matrejum, Vipitenum, Sublabio, Pons Drusi, qui Ptolomæo Drusomagus, jam extra Vindeliciæ nostræ limites posita, Rhætorum quia fuêre loca, nihil ad præsentem commentationem pertinere puto.* Et certè si Drusomagus Pons Drusi seu hodiernum Bulsanum est, quod alibi planum faciam, tunc situs ejusdem, situi à

Ptolo-

Ptolomæo indicato longè convenientior eſt, quàm ſingulis locis aliis, ſupra allatis; nam in deſcriptione Rhætiæ juxta *Caput Rheni fluvii* Civitates quaſdam, & *poſt has*, id eſt, nonnihil remotiùs, alias iterum, in quibus Druſomagus, idem Geographus enarrat: à Capite autem Rheni quælibet ex priùs deſcriptis remotior eſt, quàm Druſomagus, ut nihil dicam, ſi forte locô *Rheni Oeni* legendum eſſet, quod in corruptis Ptolomæi Exemplaribus nil novi foret; cùm in quibuſdam Taciti & Pauli Diaconi, eadem correctio adhibenda fuerit in verbis: *In Regione Brionum in Rheno flumine*, Briones enim indubitatò ad Oenum pertinent: quod etiam Velſerus circa hunc locum corruptum, alíumque huic ſimilem jam advertit.

Excuſſo igitur Druſomagi ſitu nunc Frenshemio reſpondemus, rite quidem illum, hunc locum Rhætiæ tribuiſſe, probamúſque Cluverii & Cellarii ſententias eò confidentiùs, eò quòd teſte Illuſtriſſimo Bimardo apud Muratorium *Caturigomagus* nihil aliud ſit, quam Civitas Caturigum, ita etiam Druſomagus aliud eſſe nil poſſit, *quàm Civitas Druſi*, etiam *Pons Druſi* dicta, quàm ille fortaſſis ad confluentes ibidem Talferæ & Hiſarci Atheſi fluvio impoſuit, ubi in his ipſis Alpibus cum Rhætis confligens Victor evaſit: in cujus rei monumentum non ſecundariò, ùt credit Velſerus, ſed primariô titulô Civitas dein condita fuit. Verùm quamquàm locus hic antiquiſſimus & planè nobilis ſit, cum Veldidena tamen eundem comparare nondum auſim; nullum enim adeſt in Nummis, Lapidibus, vel Authoribus Coloniæ Romanæ, dignitatis urbium præcipuæ veſtigium, nullus Auguſtæ titulus; in ſola quoque Peutingeri tabula & apud Ptolomæum occurrit, nullibi autem in Itinerario, & ne quidem ſemel, ne dicam, tertiùm ùt Caput Directionis: in utriuſque demum Imperii Notitia nullum locum, ac proin neque milites obtinet; quæ omnia de urbe principe dici minimè poſſunt. Manet igitur illibatus hic Veldidenæ honor, quem illi Viri Litteratiſſimi Cellarius & Maſcovius dudum ante me vindicârunt.

Inſcr. t. I. f. 76.

CA-

CAPUT XXXI.

Demum ab Attila destructam esse Veldidenam exemplô aliorum in Rhætia locorum credibile fit.

SI ergo, quod verisimilius nobis visum est, Theodosiorum adhuc tempore Veldidena integra dignitate perstitit, indagandum nunc erit, quô circiter annô post Theodosium destructa fuerit. Si sequi Aventinum placeat, annum habemus Domini quingentesimum octavum. Hoc enim Theodone Bojus urbes & oppida, quotquot Romanorum in Norico & Rhætia fuêre, atque inter hæc Veldidenam communi clade afflixit: Sed explosa hæc dudum omnia
à Velsero, Brunnero, atque reliqua emunctioris naris Historicorum Rer.Boic.
etiam Boicarum Corona, aliqua tamen, monente ibi Velsero sub- l. 3. f. 97.
esse interdum poterant: quibus plura, imo maxima & longè alia adjecerit Aventinus. Veldidenam enim statim post medium Sæculi V. funditus eversam fuisse conjectura mihi, Aventino verò ad sexti statim initium expugnatam esse, pronuntiata sententia est: discrepamus in hoc, quòd ille Bojos, nos Hunnos eversores statuamus: pessundatam inter alia Sabionam per illos fingit, per hos id Calamitatis illatum ritè scimus; malim igitur hoc etiam de aliis credere urbibus ac oppidis, eodem scilicet turbine subversa pleraque fuisse: Tridentum equidem à Theodorico Gothorum Rege Italiam inva-
dente excisum, postea verò ipso permittente restauratum teste Cl. p. 2. l. 2.
Orlendio in orbe sacro ac profano, Platina in vita Gelasii Papæ cre- c. 14.
didit, Pincius verò aliud de hoc nil refert, quàm *urbem muris cin-* f. 365.
xisse: alii Viri docti longè certiùs Castellum feris gentibus obje- f. 12. Var. III.
ctum *Verrucam* (hodie *dos di Trent*) exstrui jussisse autumant: Ob- 48.
scurus Cassiodorii locus *Civitatem* vult construi, ejusdem Constitu- Var.V. 9.
tionis titulus verò in editione saltem mea Genevensi de anno 1676. Var.V. 9.
tantùm *muros Civitatis*, contextus reliquus *territorii parvitatem* innuit, non exempta denique *domus divina* opus non leve loquitur.

Huic nodo solvendo dum Oedipum quæro, hariolari & ipsus aliquid ausim, & dicere, non videri Tridentum à Theodorico, in Tyrannum Odoacrem non in suos futuros Cives misso, sed paulò ante ejus adventum ab Attila excisum fuisse; restauravit enim potiùs urbes, quàm perdidit Theodoricus, vir retinens moris Romani, si quisquam alius. Crederem igitur potiùs tum muros urbis dirutæ erexisse, tum urbi restitutæ contra barbaros certiùs in posterum præsidium in Castello proximo exstrui curâsse, non enim alium circa hæc tempora Tridento (quod utique priùs utpote nobilis Romanorum teste Lapide Colonia, muros habuit) infestum novimus, quàm Attilam, qui compendio viarum per Opitergium à se pariter, asserente C. Cælio Calano Dalmata, deletum rectà in Itinerario Antonini viâ illuc deferri saltem per suos potuit: Nam licèt Velserus ob diversas Authorum sententias dubius hæreat, utrum Attila Italiam superatis Norici, Rhætiæque asperis montibus in Illyricum primò & dein in forum Julium delatus, invaserit, quod Callimacho & Olao visum, qui militem viarum angustiis, tædiisque irritatum omnia protrivisse credunt, præplacet tamen mihi Cl. Bælii in suo Juvenco Dalmata sententia, quòd nimirum proficiscente per fauces Alpium Pannoniarum exercitu, Copiarum pars altera in Noricum & Rhætiam, altera in Illyricum, non minùs prædæ ac populationis causâ quàm ùt vires Romanorum dividerent, irruperit, in Carnis demum protrito Romanorum præsidio, reliquo corpori adserta. Duplex igitur ab Aquileja in Rhætiam teste Itinerario via patuit, & quidem brevis utraque, una ab Aquileja Opitergium, ab Opitergio Tridentum: altera per compendium & Vallem hodie Pusterissam Veldidenam. Prima ab Aquileja Opitergium in tabula Peutingeriana sic describitur, ita tamen, ut iter hoc relegi debeat, cùm ab urbe Aquilejam deductum in Tabula sit:

f. m. 124.

In Monument. f. 123. Hungariæ.

OPITERGIO XL.
CONCORDIA XXX.
AQVILEIA.

Reliquam ab Opitergio Tridentum viam Capite præcedenti vidimus, sicutì & alteram ab Aquileja per compendium Veldidenam Capite V.to; hi igitur in Rhætiam irruentes Hunni à Tridento per

Pontem

Pontem Drusi seu Bauzanum haud absimili furore (non à Theodone, ùt vult Aventinus) protrito Romanorum si quod ibidem fuit præsidio, Teriolos haud dubiè unâ ruinâ ascenderant, quam Coloniam Romanorum, Præfectique Legionis III. devehendarum specierum & Tribuni gentis sedem fuisse paulò superiùs Capite XXVI. conjecturâ non improbabili adduximus. Teriolos autem hac tempestate periisse inde moveor, quòd post ducentos circiter ab Attila annos jam urbs, quam Aribo ejus Civis aut vicinus, Majam vocat, forte ex ruinis etiam Teriolensibus, in altera Passeris fluvii ripa creverit, quin ea urbs tum nova Ariboni dicatur, quod florente adhuc in dextra fluminis ripa Teriolorum Colonia imperceptibile foret: Inde verò reduces Sabionam protrivisse hos ipsos Hunnos, (& non Romanum ibi Præsidium utì & profugos ex Norico Rhæticóque Romanos milites à Theodone deletos ùt iterum vult Aventinus) tam proprium Brixinense, quàm alii testantur, ita quidem, ut teste Cl. P. Bollando in vita S. Ingenuini Sabionensis Episcopi tantùm apud Eruditos controversia sit, an Sabiona, postquàm ab Hunnis & Attila eversa est, unquam restaurata fuerit, num verò Clusium oppidum, ad pedem montis suffixum, eidem successerit. Quid reliquis per utramque Itinerarii viam dispersis Romanis mansionibus contigerit, cogitatione potiùs quàm descriptione assequi possumus; aliqua certè loca ita periêrunt, ut quorundam situs hodie sit dubius, qualia sunt Littamum & Sebatum, alia insuper etiam nomen (etsi de situ forte cònstet) amisêre, & sunt: Pons Drusi, Aguntum, Vipitenum: quorum bina, saltem aliqua ex parte sextô primùm, Sebatum verò nunquam ampliùs, & cætera decimô tertiô demum sæculô aliîs longè nominibûs prodiêrunt. T.1.Febr. à f. 659. §. 32.

Et quamquàm certîs hæc ejus ævi testimoniîs affirmare non possim, haud mitiùs tamen cum tota Rhætia nostra egisse Attilam ex eo convincor, quòd in adversos sibi crudelissimè animadverterit, quare cùm probè haud dubiè noverit, quòd Briones seu Breones nostri (sub quo nomine tum latuisse omnes Tyrolenses reor) Aëtio adversus illum auxilio in Galliis fuerint, hinc genti nostræ universim infensissimum, obviam sese vindicandi, illámque delendi occasionem arripuisse non ex vano auguror: cum Aëtio autem Breones adversus Attilam stetisse testis nobis locuples Jornandes & Freculphus est, dum ajunt: *His enim* (Aëtio & Romanis) *adfuêre Auxiliares* De reb. Get. c. 36. p. 664. ed. Grot.

Chron. T. 2. L. 5. c. 14. *liares Franci, Sarmatæ, Armoritiani, Litiani, Burgundiones, Saxones, Riparioli, Ibriones, quondam milites Romani, tunc verò jam in numero auxiliariorum exquisiti, aliæque nonnullæ Celticæ, vel Germanicæ Nationes.* Et quamquàm aliàs, ùt diximus sub Brionum nomine (ita enim legendum Velserus ad hunc locum, & post eum alii monuê-

Rer.Aug. l. 175. runt) Brenni Incolas, accoláfque, Oenique præprimis, Viri docti communi calculô intelligant, hic tamen, cùm gentium fortissimarum latè patentium enumeratio fiat, totius provinciæ nostræ robur hoc nomine venisse credendum est. Tandem vim & atrocitatem Hunnorum neque Veldidenæ pepercisse, etsi nullius testimoniô constet (nisi fortè iterum Aventini Theodonem sequi velimus) binis tamen conjecturis hisce suffulcior, quòd ejus nomen sæculo mox insequenti quinto D. Gregorio Turonensi non ampliùs cognitum fuisse videatur: Guidoni verò Ravennati Sæculi VII. Geographo

De gloria Mart. l. 1. c. 42. omnino omissum fuerit: Prior enim, dum de loco B. Laurentii reliquiis & nomini Consecrato, *quod per incuriam longinqui temporis* (probabilius ab Attilæ eversione) *valde dejectum erat* renovando mentionem faceret, & prodigium de tigno breviori, quod Divi hujus beneficio creverit, multisque extiterit salubre, adducto etiam Ve-

L. 9. Carm. XIV. nantii Fortunati de hoc prodigio Carmine narrâsset, mox addit: *Acta sunt autem hæc apud Brionas Italiæ Castrum:* cujus loci & Presbyteri paupertatem & exiguitatem simul incusat. Caput verò Brionum ad Oenum in Breonio seu urbem Breunensium ex Plinio Veldidenam fuisse novimus, urbem Rhætiæ I. principem utì & Rhætiam ipsam Italiæ tum præcipuè accensam non semel nos diximus. Templum huic Divo erectum hodie adhuc cernimus, atque jam tum stetisse ex Tabulario antiquissimi ibidem Collegii Præmonstratensis didicimus, cùm circa medium Sæculi duodecimi pervetustum ibi asceterii ædificium unà cum hujus Divi templo illis traderetur: ita enim in Diplomate Reginbertus Brixinensium Episcopus Anno 1140. exarato, & à me inspecto loquitur, *quòd nimirum urgente Charitate Christi &c. ac necessitate Pastoralis officii, Beati Laurentii Ecclesiam, sitam in villa, quæ dicitur Wilthina, usque ad tempora nostra minùs correctam, minúsque cultam colere & corrigere sategerit:* Addit Reginbertus: *Insuper & nos dignitatem & possessionem prædictæ Ecclesiæ ampliare cupientes, Baptismalem Ecclesiam in eadem villa sitam contradimus & delegamus ad Ecclesiam B. Laurentii Martyris.* Per quæ verba

ba illis quoque responsum est, qui forte præter antiquissimum templum Parochiale de aliis ibidem Sacris ædibus nihil ritè nobis constare contenderent. Per Castrum verò, non arcem aliquam, ùt imperiti somniant, sed amplum oppidum intellexisse Turonensium Præsulem Ducangius notat, & Cellarius ex ejusdem Gregorii l. 3. c. 19. Divionensis Castri descriptione etiam reliqua dimetitur, atque hæc ipsa ad Veldidenam quoque non ineptè olim applicanda verba pro exemplo affert: ***Est Castrum firmissimis muris in media planitie & satis jucundè compositum.*** Gloss. hoc vocab. f. 967. Orb. antiq. p. 1. p. 234.

Si igitur ævô adhuc illô urbs princeps fuisset, utique nominis ejusdem pariter meminisset hic Divus, nec Castrum hoc solùm à populis incolis, accolísque, sed propriô compellâsset vocabulô, ùt alibi in aliis præstitit. Geographus demum Ravennas aliorum in Rhætia nostra non meminit locorum, quàm quæ hisce expressit verbis: ***Item desuper non longè ab Alpibus sunt Civitates, id est Sirmio, Garda, Ligeris, Trinſto, Inia, Tridentem.*** Manet ergo suum Conjecturæ pretium, infensum Brionibus Attilam, Aquilejâ per Compendium instar torrentis parte copiarum irruentem, urbi principi haudquaquam pepercisse: Dixi Conjecturæ; certis enim testimoniis, ùt loquitur Strabo ***hæc non affirmaverim, de hujus enim generis rebus ipsa satis est Conjectura:*** quæ & mihi satis omnino hactenus fuerat & fuisset semper, nisi Viri quidam, etiam doctissimi, aliter opinati fuissent, dum non ex clade Attilæ, sed propter natam sensim auctámque urbem Oenipontanam decrevisse Veldidenam perscripserunt, imò ex ejusdem incrementa sumpsisse ruderibus. De qua re paucîs ut hîc agam, eò magis necessarium duco; cùm videam plures etiam graves Authores id erroneè sensisse hactenus; neque ullus omnino, quantùm scio, rem solidè tractârit. Sciendum igitur est, Oenipontum ex ruinis Wilthinensibus minimè crescere potuisse, hoc enim oppidum remotum omnino, & ultra Oenum ad pedem pagi Höttingensis olim situm, atque arctis circumscriptum fuisse limitibus, & vix plures cepisse hoc spatium domos, quàm singulas una serie junctas, & sic unicam tantùm plateam, vel hodie adhuc patet; pagus autem dictus, in vicinis Collibus eminens Höttinga, antiquior est plerorumque consensu, & *Præconis* etiam *Höttingensis* tanquam testis in Instrumentis perantiquis fit mentio, nunquam *Oenipontani*, neque ullibi in Diplomatibus aliis hujus fori trans Oenum

Edit. Gronov. p. 785. l. 4. p. m. 354.

reperitur mentio ante annum 1180. Sola enim cis Oenum, ubi modò urbs est, Ecclesia S. Jacobi eo in loco, ubi modò est, constructa fuisse fertur temporibus Caroli M. quantùm ex traditionibus duntaxat accepi cum titulo: *Sanct Jacob in der Aw*, seu templum in Augia, ùt illó ævô mos loquendi invaluit, nihilque aliud ædificiorum illo tempore in hac ripa constructum fuisse per hoc etiam fit probabile, quòd non procul ad perpetuam rei memoriam in foro publico ex Lapide, quem nos Quadrum vulgò dicimus, sella conspiciatur antiquissima, & justô abhinc spatiô ex eodem Lapidis genere coni novem; In hac enim sella Pastorum principem consedisse narrant, dum reliqui pastorculi gregem hisce in viretis custodientes conis luderent. Nisi fortè eadem sella (ut alii credunt) sedes fuerit Malli seu Judicii publici, vulgò Ding- sive Geding-Stuhl. Utcunque res hæc se habeat, mansit certè solitudo, ac nomen Templi D. Jacobi in der Au usque ad annum Salutis 1180. ubi primùm à Berchtoldis Patre & Filio Marchionibus de Andechs, & Ducibus de Meran erectum est ibi forum, id est, oppidum seu Castellum, qualia nos Flecken, sive Marckt & Marckt-Flecken appellamus: En! Verba Diplomatis autographi, quod in Archivio Wilthinensi asservatur: *Berchtoldus Marchio de Andechs, & filius ejus itidem Berchtoldus Dux de Meran Henrico Præposito Wilthinensis Cænobii juxta æstimationem loci, forum translatum continentis, tantundem prædii Ecclesiæ contulit in concambio mansum in vico Ombras, talentum ex telonio fori, Jurisdictionem in tres domos, & ut nulli Forensium alibi molere, nisi apud Wilthinenses liceat &c.* aliáque nonnulla privilegia, quæ hìc referre haud necessarium ducimus: hoc Forum, Civitatis dein Jura & mœnia ab Ottone ultimo Meraniæ Duce anno 1239. recepit, ùt iterùm Autographum à me in Tabulario urbis Oenipontanæ inspectum docet, murique ejus cum fossa ambitum planè amplum non occupant: Oenipontem enim ampliorem potiùs ac spectabilem suburbia reddidêre, quorum tamen pleraque ædificia ætatem duorum Sæculorum vix ferunt, ùt certìs testimoniìs scio: His & magnificis templis nostris plerísque quoad structuram recentioribus materiam præbuêre vicinæ Lapicidinæ, & marmoris venæ variæ, quarum quotidie plures deteguntur: Nobiliora in urbe ædificia constans Principum præsentia à Sæculo XV. construxit, & præprimis etiam Emporium seu prima olim Statio mercium Venetarum in Germaniam transvehen-

vehendarum Oeniponti conſtituta, quæ pars Commercii Alexandrini divitem pariter hanc urbem, atque conſtruendis tot Arcubus & Turri artificioſiſſimæ parem reddidit: quos ſumptus tamen hodie difficulter ferret: Sed jam redeundum iterum ex urbe Veldidenam, ac pro coronide perennique rerum memoria integer Divi Gregorii Turonenſis locus cum integris pariter verſiculis teſtis fortè huc delati (nam ejus per Tyrolim iter in ſuis Carminibus & proſa, à Paulo Diacono quoque exſcriptum, ac repetitum adhuc ſupereſt) Venantii Fortunati nimirum afferendus eſt: prior autem rem Veldidenæ geſtam per hæc verba expreſſit; *Templum erat in quodam loco B. Laurentii & reliquiis & nomine conſecratum, quod per incuriam longinqui temporis valde detectum erat, quod cùm renovare loci Incolæ vellent, ſylvas adeunt, inciſa, lævigatáque ligna trabes efficiunt, impoſitásque plauſtris ad locum exhibent. Quibus per humum ad ordiendum extenſis, una brevior eſt reperta, ſtatímque Sacerdotis animum, qui hæc inſiſtebat, dolor maximus attigit, & flens valde, quid ageret, quò ſe verteret ignorabat, tunc intuens roborem breviorem, ait: ô Laurenti beatiſſime, appoſitus igni glorificate, ſemper pauperes fovens ac reficiens: Cogita paupertatem meam, quia non eſt exiguitati noſtræ facultas, qualiter hic alia exhibeatur: Illico cunctis attonitis trabs crevit in tanto ſpatio longitudinis, ut neceſſe eſſet partem magnam incidi. De qua induſtria plebis beneficia perdere nefas putans, credens eam manu Martyris tactam ac prolongatam partem, quæ ſuperfuerat, fruſtatim decerpens diverſas infirmitates ſepè ſubmovit, quod Fortunatus Presbyter his verbis proſecutus eſt:*

Laurenti meritò flammis vitalibus uſte
Qui ferventi fide Victor ab igne redis
Dum tibi templa novant breviori robore plebes
Creverúntque trabes, crevit & alma fides.
Stipite contracto tua ſe mercede tetendit
Quantùm parva priùs, poſtea cæſa fuit.
Creſcere plus meruit ſucciſa ſecuribus arbor,
Et didicit ſiccâ longior eſſe comâ
Unde reciſa fuit, populis fert inde ſalutem
Si venit intrepidus, lumina cæcus habet:

Multò

Multò plures exinde scripsit versiculos, quos ego prætermisi, hos tantùm pro testimonio veri scribens: Acta sunt autem hæc apud Briones Italiæ Castrum nam vidi ego hominem, qui graviter dentium dolore laborans accepta de hoc ligno à Sacerdote particula statim, ùt dentem attigit, dolore protinus caruit:

L. IX. n. XIV. de Basil. S. Laur. Versus autem integri Venantii Fortunati, quos citat Sanctus Pater, sunt hi:

Laurenti meritò flammis vitalibus uste
Qui fervente fide Victor ab igne redis
Vir Dilecte Deo, terreno in corpore quondam,
Tunc quoque sydereus jam tibi sensus erat.
Qui potuisti oculos tactu revocare sepultos,
Rursus & in vacua fronte referre diem.
Luminis extinctas iterùm accendisse lucernas
Credimus hæc signô te faciente Crucis.
Addita nunc etiam populis miracula præstas
Et fidei tribuis indubitanter opem.
Dum tibi templa novant, breviori robore plebes
Creverúntque trabes, crevit & alma fides.
Stipite Contracto tua se mercede tetendit,
Quantùm parva priùs, postea cæsa fuit.
Crescere plùs meruit succisa securibus arbor,
Ut didicit siccâ longior esse comâ.
Unde recisa fuit, populis fert inde salutem,
Si venit Intrepidus, lumina cæcus habet
Tu Levita Sacer, pœnâ purgate fideli,
Unde priùs flammas, hinc modò lumen habes,
** Visa ita temporibus Venerandi Antistitis acta*
Sed tamen æterno sunt memoranda die.

* *Visita.*

Videtur hoc de cæco prodigium Venantius eâ ex causâ Carminibus celebrâsse; cùm & ipse à vehementi oculorum dolore per studia contracto ope S. Martini Episcopi fuerit liberatus, ad cujus Sepulchrum se Tarvisio per Tyrolim iter faciens Turonum in Galliam contulit. Quid autem Sæculis dein sequentibus septimo & octavo cum Veldidena actum, an deserta omnino, atque ex ejus (utique perexiguæ jam, si ita sit) reliquiis monasterium ab Haymone Gigante ex-

structum

ſtructum fuerit, cùm meris traditionibus conſtent, ſuo relinquendum loco cenſui, præcipuè cùm ad res Romanas jam diu non pertineant, rurſúmque, quomodò vivente adhuc S. P. Norberto priores Canonici ſed minùs Regulares Clerici (ùt loquitur in Diplomate ſuo Reginbertus Epiſcopus Brixinenſis) *eradicati*, & Canonici Præmonſtratenſes *implantati* Anno 1138. fuerint tanquam de re juſtum opus aliud commerita, conſultò abſtineo, cùm id Viri in hoc Collegio Eximii, & omni diſciplinarum genere præſtantes adhibitô Tabulariô inſtructiſſimô longè feliciùs pro ſummo Hiſtoriæ Patriæ bono perficere poſſint, atque utinam brevì perficiant, omnibûs votîs deſidero.

****

CAPUT XXXII.

Quænam hodie ex tantis ruinis ſuperſint.

NOſtrorum haudquaquam iniquitas temporum, aut priorum ruditas ea nos Calamitate obruit, ut non benè multa ex ipſo telluris ac fundorum Wilthinenſium ſinu deprompta affatim ſuppeditet. Juvat cuncta ordinatim depromere. Et inprimìs quidem ampliſſimum, quod videmus Aſceterium cum Auguſto templo, Sacra item æde Parochiali, ac Turri antiquiſſima, totóque Wilthinenſi pago cum ampliſſimo agro, ex Veldidenæ noſtræ reliquiis creviſſe conſtans etiam Doctorum traditio eſt: Ingentes quoque hinc inde in agris & vicinia tota adhuc muri latent, quales etiam & duriſſimos quidem operarii ante biennium ſolô ſatìs profundo, unà cum oſſium humanorum reliquiis, ungula ferrea, & Capite animalis vetuſtiſſimi temporis documento, (cùm varia animalia ad rogum mactari Græcis, Celtis, atque Romanis ipſis in more teſtante Kirchmanno poſitum fuerit) invenêrunt, dum locus pro Hypogæo ad tumulandos in templo D. Virginis mortuos pararetur: In agris pariter ad Viam Regiam Monaſterio oppoſitam illis in locis, ubi muri latent, citiùs ſegetes flaveſcunt, formâ ſuâ veru, ſeu craticulam exhibentes, hinc jocus à proximo D. Laurentii templo traductus, a- l. 3. c. 4. p. 215.

grum Craticulam S. Laurentii, ad quam ille pertinet, referre: Muros præterea per majus etiam ſpatium extenſos, quales mœnium eſſe ſolent, cum turris quadratæ fundamentis, alióſque complures adhuc in fundo hærentes amplum illud ſpatium per complures centenos paſſus extenſum in agris illis, tegularum, Lapidúmque fruſtulis vel hodie refertiſſimis exhibet, qui antiquiſſimæ Nobilium Sedi *Straſsfrid* dictæ adjacent, & in quibus haud ita pridem tot nummos atque binas etiam fibulas Illuſtriſſimus ac Excellentiſſimus Poſſeſſor erutas ſervat; Quin idoneó edoctus ſum teſtimonió totam, ſi quid ſubruatur, viciniam, etſi Patrum adhuc ævo ſylveſcens viretum fruticibus plenum fuerit, muros ſubterraneos detegere. Et cùm paulo ante fibularum injecta fuerit mentio, binas (veſtiarias hìc omnes intelligo) pariter ibi Illuſtriſſimus ibidem Vir, & primam ex plumbo illo antiquiſſimo duriſſimóque reperit: aliam ex ære cum viredine illa prædura, ſplendida, ferè immortali, quæ certa antiquitatis nota eſſe ſolet, unà cum acu ex multis circulis prodeunte, atque iterùm duplicem diverſam ex ære cum viredine illa fibulam Cœnobium quoque Wilthinenſe cuſtodit haud ita pridem in urnis repertam: prima cum acu ductili tribus aduncis ordine ſuo unguibus, quibus veſtes admordeat teneatque armata: fibulam aliam ipſemet ego inter Cineres eleganti in urna olim Veldidenæ reperta, nunc in arce Ambracenſi aſſervata 4. Maji 1736. produxi, atque iterùm ſingularem, qualem quidem nullus, quos legi, Antiquarius vidit; in ſtatuis tamen Romanis ſæpiùs occurrit, ſpina nimirum è medio prodeunte, quæ veſtimenta poſſit figere: unde autem hæ fibulæ provenerint, Kirchmannus nos docet, dum ait: *Rogô extinctô Reliquiæ vel oſſa legebantur:* Ideò pronum eſt capere, conſumptis igne veſtibus fibulas ſuperfuiſſe in Rogo, cúmque cineribus oſſibuſque reliquis unà ſubin urnis incluſas fuiſſe: Verùm nec fibulas duntaxat, ſed & acus mulierum ſive Virorum in his Veroninæ Campis tibi offero, omnes ex ære, certo antiquitatis teſtimonio, omnes virore illo haud imitabili decoras: binis acumen deeſt, ita variegatis globulis ſeu clavis, ùt tantùm binæ in his ſibi ſimiles, reliquæ tres diverſæ ſint elegantiæ: ſexta autem loco globuli foramen habet, quales multæ ex hodiernis aut plebeis, aut argenteis, quæ globô carent. Et quamquàm non obvia ſint iſthæc, necdum tamen omnem penum noſtram exhauriunt: nam etiam cultros afferimus æneos,

p. 230. de fun. Rom.

feu

ſeu cultrorum laminas eadem viredine tinctas; duo ex his palmi Romani dimidium, tertius tres omnino partes longitudine æquat, omnéſque inſtar acinacis paulùm incurvantur. Præter fibulas, acus, & cultros etiam urnarum omnis generis ac magnitudinis minimè ſpernenda copia eruitur: & id quidem à binis jam aut ultro ſæculis, adeò ut elegantem unam ac vitream alteram cum cineribus & oſſiculis, in quibus, ùt diximus fibulam æream nemini antea notatam deprehendimus, in arcem Ambracenſem Archiducum adhuc patrum noſtrorum tempore ab Aſceterio tranſmiſſas non ex vano ſuſpicemur. Neque caſu ampliùs inveniuntur hæ urnæ hodie, ſed certus omnino locus ſuppetit, unde plures erui poſſe novimus. Nam detexit ante biennium menſis Aprilis unica dies novem omnino intra ſpatium duntaxat, unius ædificii modici capax, compertúmque mihi etiam aliunde eſt, urnas in vicinia illa quamplurimas alio quoque tampore fuiſſe detectas: Spectavi enim attonitus die 10. Maji 1740. agellum integrum ruderibûs urnarum plenum in vicinia Wilthinenſi ad arcem Sonnenburgicam ab emphiteuta detectarum, dum novalia eſſet facturus: ſexdecim fuiſſe majores in fruſtra diffractas intellexi: ſex parvulas integras reperimus, quarum una mihi dono oblata ceſſit, diligenter hactenus aſſervata: deprehendimus in his pugiones binos ex ære, non ſatìs tamen integros, acum Crinalem curvam, & alteram rectam cum nodulo elegantiſſima illa viredine tinctam aliáque æris fruſtula rogi ignibus conflata ac confuſa: Nec dubium complures adhucdum ibi latitare: Servat has quoque ſæpiùs dilaudatum Wilthinenſe Cœnobium: Nec iſtas duntaxat, ſed alias complures variæ magnitudinis; dimenſus ſum etenim ex his unam ante complures jam annos è terræ viſceribus prorutam palmum Romanum cum dimidio in profunditate, in diametro binos excedentem: ultra duos pariter palmos aſcendit Ambracenſis utraque, ſeptémque, & fere ſingulæ integræ partim infra partim ſupra, medium palmum aſſurgunt: Novem illæ nuper admodùm repertæ, ſed fere in fruſta redactæ inter has omnes prope mediæ ſunt dimenſionis, & magnitudinis, ùt de fruſtis ferè innumeris inter quæ una phialam refert, taceam: Majores Cineribus plerumque, & æris etiam interdum ramentis, oſſiculíſque refertæ ſunt omnes, non ſemper mediæ nec minimæ formæ, ut adeò definire haud queam, an excipiendis liquoribus, an condendis etiam forte

Plin. l. 7. c. 16. ætate minorum post genitos dentes, (nam hominem priùs, quàm dente nato cremari mos gentium non est) cineribus & officulis destinatæ fuerint. Nunc quia varia ex ære antiquitatum, atque indubia signa (quorum plura olim ex ære monumenta in arcem toties dictam Ambracensem translata fuisse traditione non vana didici: quæ utinam Scriptis signata, & non cum illis ipsis memoriâ saltem suâ sepulta fuissent, qui isthæc olim digitô monstrare poterant, & monstrâsse dicuntur) attulimus, etiam Inscriptiones & Lapides à nobis requirentur. Sed aut altùm adhuc tumulatos, aut temporum hominúmque injuriâ periisse credibile est; Quotquot enim vidi, & vidi per omnem propemodùm Tyrolim, ferè ad quinquaginta præter milliares, omnes duntaxat à Maximiliani I. Imp. temporibus detecti supersunt. Et quia hos partim à tanto Principe æstimari, partim describi atque inseri eruditis operibus à Viris doctis Appiano, Aventino, Pighio, &c. intellexêre Cives nostri, tum demum in pretio esse atque asservari cœpêre hæc Veterum monumenta, & Geographiæ restaurandæ subsidia.

Per tot proin ante Maximilianum primum Sæcula quid non periit? aut quid tam iteratus gentium barbararum monumenta omnia odio Romani nominis devastantium per hanc regionem velutì per januam Italiam petentium transitus aut rabies reliquit intactum? Post has Antiquitatum reliquias, quæ non semper occurrunt, illas nunc dabimus, quas ferè quotidie manibus terimus, immensam nempe nummorum vim & varietatem, in qua describenda Cl. Viri Liebknechtii Consilium præprimis sequor, qui singula, ubicunque demum nummi eruuntur, loca rite adnotare nos jussit. Circa Oenipontum igitur ac Veldidenensem Viciniam data ad hoc opera Vir nobilis ac doctus Guilielmus Putschius de Hackingen & Gerenstain Ferdinando I. à Consiliis, & Excelso Superioris Austriæ Regimini à Secretis (quemadmodùm in suo, quod congessit, Chronico Wilthinensi manuscripto ad annum Domini 1568. pluribus indicat) viginti octo diversi generis ex argento ac ære nummos ab Augusto ad Gratianum usque reperit, quos tum ille, tum Burglechnerus, in suo, quem de sæpiùs memorata Wilthina summa exaravit industria, manuscripto Codice, tum in vasto de rebus Tyrolensibus opere iterum repetiit. Nec cessavit in his si non indagandis, saltem conservandis, si quæ reperta sunt nummismatis, posterorum industria,

duſtria, quæ identidem in Celebratiſſimum Gazophylazium Ambracenſe translata fuêre, ùt idoneis Authoribus didicimus: Neque hodie eorundem nos Copia deficit, quamplurimos enim hinc inde ab annis proximis non multùm diverſi æris, temporis & moduli, ſed quod caput eſt, diverſiſſimis etiam locis erutos ipſus coram inſpexi; Inſignem quoque eorum cumulum vel in ſola vicinia diſperſim, ac ſucceſſu temporis repertorum antiquiſſimum Wilthinenſe Collegium adſervat, neque ſpernendus eſt numerus quem paulatim ex agris, quos trecentis ferè ab Aſceterio hoc, paſſibus amplos poſſidet, Illuſtriſſimus & Excellentiſſimus Vir quidam nobili ſanè curâ colligit. Ex quibus omnibus, ut rariora quædam commemorem, retulit mihi peritus quiſpiam, legitimum Othonem æreum, nummum rariſſimum ad foſſas urbis noſtræ fuiſſe repertum, qui in theſaurum dein Regis Boruſſiæ, delatus, omnî pretiô major eſt viſus. Gordianum Græcum maximi moduli, utique rarum, vicinus Aſceterio campus detexit: Auguſtum verò ex ære elegantem (qualem etiam Begerus inter rariora exhibet numiſmata cum Laurea in reverſa, ùt vocant, ſoliſque Litteris S. C.) ante annum nobis Campi Ambracenſes ſuppeditârunt. Vol. 3. f. 88. Aureum quoque nummum, cujus imago me fugit, Campi Arzlenſes horâ diſſiti: alium hortus in Suburbio Illuſtriſſimi & Excellentiſſimi cujuſdam Dynaſtæ, & nuper admodùm Cæmeterium quoque, dum in majus ſpatium extenderetur complures, atque rurſus diverſos ad viciniam Oenanam, alios demum Via Regia Auguſtam verſus quingentis circiter ab urbe noſtra paſſibus, uti & mons S. Blaſii horâ plùs minùs remotus integrâ in lucem produxit, ut illos taceam, quos in ampliſſimis & ferè unius horæ ambitum complexis Wilthinenſium Campis inter arandum annîs omnino ſingulîs, ſingulos etiam & ſparſim ſors liberaliter offert. Neque noſtro primùm ævo tam docta meſſis obtigit; quippe jam ante ſeſqui circiter ſæculum Pragæ 1605. Eruditiſſimus Igelius noſter in notis chartæ ſuæ Tyrolenſi adjectis ſtatim poſt initium de Veldidena aſſerit: ***in iis agris, qui circa monaſterium ſunt, coloni antiqui numiſmata & Lateres, vetuſtæ illius Romanorum manſionis Veldidenæ manifeſta indicia, terrâ etiam hodie interdum eruunt. Ex cujus ruinis monaſterium illud procul dubio eſt conſtructum.*** Germanica Monacenſis de anno 1622. ſic habet: Alte Müntzen und Stain &c. Quibus omnino ritè perpenſis illud puto, quod hîc intendo, haud difficulter me evincere,

 nempe:

nempe: si in spatio horarum circiter trium, imò quatuor aut quinque, non verò in remotioribus ab hoc spatio locis, nummos Romanos ab Augusti ad Heraclii ævum pleròsque omnes non collectos, non uno in loco casu repertos, sed sparsim quasi disseminatos à secundo & tertio, quod jam excurrit, sæculo velutì fortuitò modò hîc, modò ibi oblatos modò singulos ùt plerumque, atque raro (imo vix unquam) plures aut plurimos: variæ autem figuræ atque ætatis, majoris, minorisque moduli constanter repertos, etsi pro temporum vice olim, & fortè nunc non ubivis dignè habitos, æstimatósque quis ritè consideret, evidenti utique ratione evinci, locum olim ambitu suo amplissimum, Romanorum frequentiâ nobilem, & dignitate cæteris præstantiorem fuisse.

****

CAPUT XXXIII.

Cur plura requiri non possint.

QUamquàm confectum jamjam, quoad scriptionem saltem, meum de Veldidena negotium mihi tacitus gratulari auderem, paulatim manum de tabula retrahere cogitans, fuêre tamen nonnulli, qui allatas Veldidenæ reliquias aspernati longè plura & ampliora à me requirerent: dubitantes, quod si Coloniam Romanorum Veldidenam statuere sit animus, nôsse nos oportere, has simulacra quædam parva urbis Dominæ Capitolium, Circos, Theatra, Amphitheatra, thermas, templa, arcus, Palatia, aquæductus olim magnificè ostentâsse: quemadmodùm & Coloniæ aliæ per orbem Romanum ubique hodiedum exhibeant, præcipuè verò Inscriptionum omnis generis vim innumeram se meritò exigere: Verùm enimverò etsi hæc & similia olim Veldidenæ extitisse forsan non inviti concedamus, id tamen aliorum, etiam Celeberrimorum, locorum exemplo manifestum reddemus, nihil frequentiùs hodie esse, quàm quòd plerorúmque disparuerint dispareántque vestigia: & Inscriptiones vel nostris etiam temporibus licèt cultioribus, pessimè nihilominùs habeantur. Inprimis autem perlubenter ab his rescire vellem,

vellem, num id, quod à me petiêrunt, ab omnibus, qui antiquas Colonias detegunt, communi sibi jure vendicent; tunc enim, ùt etiam à Laureaco (quæ indubia hodie Eruditis Colonia, Noricíque Ripensis Princeps, & certa Metropolis Geographica est habita) isthæc repetant velim: nihil ego planè horum, quæ exigunt, in illis, qui de Laureaco scribunt, Authoribus deprehendi, nihil omnino in marmorum Collectoribus. Verùm singula examinemus; Capitolium nempe, Circos, theatra, thermas, templa, & si quæ sunt alia Romanæ potentiæ ostenta, desiderant? Ast jam ante duo & dimidium sæculum Joannes Jucundus Veronensis de his rebus in urbe Domina liberaliter conquestus jam est: *horum aliqua ita evulsa esse, ut non modò eorum pars nulla videatur, sed nec, ubi fuerit, cognoscatur; aliqua verò non sine maximo animi dolore tempestate hac nostra destrui vidimus. Sunt, qui affirment, magnos calcis cumulos ex solis Epigrammatum fragmentis fuisse congestos.* Eadem piacula Laurentius Pignorius, aliíque jam dudum detestati sunt. Quod autem theatra attinet, fortè jam Hetruscorum tempore ac more Veldidenæ lateritia esse potuêrunt, & hinc eò faciliùs destrui, ac proin nemo sanæ mentis eorum à nobis reliquias postulabit. Atque utinam Diocletiani furor aut medii ævi ruditas non pessundedisset completa in his ædificiis Acta Proconsulum, fortè non una S. Martyris in Amphitheatro dein Romano Veldidena lucta servata fuisset. Quid jam templis, thermis, Circis & ædificiis aliis contigerit, pronum est assequi, si enim Romæ talia periêre, quid his utpote ignobilioribus nec tam firmis Operibus factum sit? Credidit insuper non raro religiosa nimis Christianorum sollicitudo, è re Catholica esse, hæc Ethnicorum monumenta funditus destrui, extirparíque, quod præcipuè etiam lapidibus factitatum certus affirmare ausim, in quibus Deorum, Dearumve aliquis vel plures inscripti fuerant, ut omnis imbecillibus relabendi occasio tolleretur: Plura quoque à barbaris odio Romani nominis perdita sunt, multa non raro in contemptum Veterum facta: Urbs Vejæ celeberrima olim Colonia, adeò deleta fuit, ut Fabrettus postquàm in Lapide ibidem reperto multa detexisset, illud tamen singulare mox adjecerit, quòd situm ejus detexerit, hîsce verbîs gloriatus: *minima tamen, ùt dixi, hæc omnia in ea Inscriptione Vejentana sunt habenda, si illud præcipuum consideremus, quòd, si qua controversia de situ Vejentanæ urbis remanebat, ea omnino sublata*

In præf. Muratorii ad Inscript.

Inscr. c. 3. f. 228.

sublata est ex loco, unde lapis effossus est. Et planè quod de Vejis cecinit Propertius, etiam nos de Veldidena repetimus: l. 4. eleg. 11.

> *Nunc intra muros pastoris buccina lenti*
> *Cantat, & in vestris ossibus arva metunt.*

l. 1. c. 20. idémque quod de his Florus, & nos dicamus: *Hæc tum Vejentes fuère, nunc fuisse quis meminit? quæ reliquiæ? quódve vestigium? laborat annalium fides, ut Vejos fuisse credamus.*

Hisce remotis longè minùs quoad Lapides laboro, postquàm ex Illustrissimo Maffejo didici, quòd in Veronensi Urbe, amplissima & omnî ævô splendidissima, paucissimi horum excidium effugerint; Quomodò igitur Veldidenæ in urbe funditùs eversa, & nunquam ampliùs restaurata servari potuissent? Cur autem Lapides ferè omnes pereant, perierintque, si causam quis petat, hanc â Cl. Muratorio audire non renuat: *quia*, inquit, *indocti homines nihili facientes veneranda Antiquitatis frusta, aut à majoribus suis collecta, aut in effossionibus sibi oblata, nullô negotiô ipsa distrahunt, dilacerant, atque in omnem usum præcipuè ædificiorum sine ullo discrimine disperdunt: alia deferuntur ad marmorarios, atque statuarios, inhumanos videlicet antiquitatis lanios, qui expunctis omnibus vetustatis notis eadem ad nova quæque opera, proùt utilitas poscit, reformant, seu potiùs deformant: denique non levis earum pars ad calcarias translata, atque igne soluta Calcem marmorariis & Cæmentariis artificibus utilem præbet: Dominico Vantellio Mutinensi à me supra laudato testabatur quidam Lapicida Ravennas, se supra quadraginta marmora titulis antiquorum dicata in calcem redegisse, & sanè plerosque Lapides à Scriptoribus Ravennatibus jamdudum ad Notitiam nostram deductos nunc ibi frustra requiras: in libris quidem eædem Inscriptiones vigent, at in marmoribus periêre: Id quoque in aliis urbibus factum deprehendi, atque ego ipse id Mutinæ animadverti, ubi complura marmora, in libris veterum memorata, nunc desiderantur.* Verum scripsisse Muratorium innumera prô dolor! exempla docent, ostendit enim ipsemet hic Vir Clarissimus, Mutinæ Lapidem Porphyreticum Inscriptione Græca nobilem, quô ad terendos Colores Pictor utebatur: Latinam in mensa Tabernæ publicæ Romæ Fabrettus, ibidémque utì & alibi complura sic scripta in templorum pavimentis marmora ferè omnes Inscriptionum Collectores. Neque immunis ab his erroribus Patria nostra est: In urbe quadam nostrate

Marginal notes: Ver. Ill. l. 5. p. 89. — In præfat. Inscr. t. 1.

te celebri, nobilissima de Augusto Inscriptio murô potissimam partem obtegebatur, ego autem, ne lateret diutiùs, eruditi amici precibûs impetravi: In antiquissima Templi Cathedralis Tridentini fabrica Columnam non procul infra Chorum, ubi ad S. Maxentiam descensus fuit, forte fortunâ contemplatus Tabulam sesquipedalem defuisse Architecto adverti, quam ex media Inscriptione aliquid de Hadriano Cæsare continentis excisam eidem Columnæ, sed inversam inseruit: Nalsii medio inter Bulsanum & Meraniam itinere ad firmandum campanilis pedem Inscriptionem ferè deletam, inversam alteram, & dimidia parte corruptam pro sedili ante templum Parochiale Malsii in Valle Venusta à Latere positam, manum denique Anaglypham in frusto marmoris inter alios muri Lapides Leontii, & aram ethnicam ex vano scandali timore de industria ibidem læsam, & firmandæ scalæ admotam, murisque junctam deprehendi. Quin certò spondere illiberabilibus exemplis edoctus possum, quòd-si etiam Lapides quidam eruditi Calamitatem temporis evadant, & feliciter in luminis auras protrahantur, nisi statim Eruditi manus suas auxiliatrices porrigant, vel à Magistratibus prohibitio, aut interdum etiam prœmium accedat, eosdem vel hodie certè perituros esse; Possem equidem binos, qui Veldidenæ fuêrunt, utì & alios in Oenipontano agro quondam inventos, jámque olim in Ambracensem translatos aream inscriptos Lapides afferre, sed cùm potiùs ad Viam Regiam, quàm ad Veldidenam pertineant, his modò supersedeo, quamvìs certum mihi aliàs sit, ex nulla re magìs demonstrari Veldidenæ inter urbes Rhætiæ principatum, nisi ex viarum Regiarum occursu, *quas ad celeritatem mittendi Litteras* (ùt etiam cum Cl. Everardo Ottone in libro illo singulari ac præstanti de tutela viarum publicarum loquar) *exequendi mandata, compescendi seditiones, & maximè facilitatem ducendi Exercitus Romani - - - pro Majestate Imperii evexêrunt*, eáque re omnibus gentibus palmam præripuêrunt: Has autem ad Veldidenam vias, Rhæticas nempe, ab Augusto fuisse perfectas luculentus nobis testis Strabo est, de confectis olim Rhæticis gentibus sermonem faciens: *Eæ nunc partim excisæ sunt*, inquit, *partim domitæ, ut iter supra montes, per illos, quod olim erat angustum, & superatu difficile, multis nunc locis pateat, tutúmque sit ab injuria hominum, & expeditum, quod ipsum* (Augusti) *opere est confectum, nam Augustus Cæsar Latronum excidio viarum structuram adjecit, quantam*

Edit. Trajecti. 1731. 8. p. 317.

c. 1. 4.

omnino licuit perfici. Quod autem pene fidem superat, testes hujus rei circa Veldidenam, & quidem omni exceptione majores adhucdum in hodiernum prostant diem Augustæum ævum citra controversiam loquentes; Lapides nempe milliares, & quidem sine Inscriptionibus omnino quatuor: nam teste Illustrissimo Maffejo *ante Augustum milliarem Epigraphem habemus nullam, nec Plutarchus, qui Columnas à C. Gracch0 κατὰ μίλιον dispositas, aut Strabo, qui in via Egnatia erectas memorant, de Inscriptione addita quidquam innuunt:* quotquot autem inscriptas habemus non Præsidum aut Consulum, sed ad viarum aggeres (qui non Augusti, sed posteriorum Imperatorum) *vetustis nomen Cæsareum nitet Columnis:* Canebat Sidonius, imò idem etiam paulo ante Illustrissimus Vir monuit: *se etiam in iis, quarum aliquas Augusto inscriptas vidisset, quasque ibi, ubi viderit, commemorat, numerales tamen notas in iis haud observâsse &c. addens: cùm numerabilibus notis careant singulæ, conjicere possumus, id moris sub Augusto nondum invaluisse, uniuscujusque milliarii terminum lapide consignare: Consuevêrunt jam quidem à Punico bello Romani, ùt Polybius docet, sed quod à proxima vel primaria Regionis urbe millia passuum numerarentur, insculpere argui videtur ex his Augusti Cippis vetustiori ætate non consuevisse.* Unus adhuc ex his quatuor illiteratis, ùt ita compellem, lapidibus quingentis à Cœnobio Wilthinensi passibus Orientem & Arcem Ambracensem versus progressis in agro occurrit Augustæô ævô, vel paulò ante erectus: terræ adhuc dimidium immergitur, nulla Inscriptione notatus, nisi hôc ipsô esset nobilior: imò vel solus hic lapis dignitatem in antiquissimis etiam Litteris retinuit, consului ea de re Tabularium Wilthinense, & in Diplomate Reginberti Episcopi Brixinensis ad annum Domini 1141. tanquam terminum bis illum invenio ita nominatum: *à Lapide Milstain in Campo Omeras*, & in Litteris emphiteuticis Jacobi Præsulis: **Auf dem Amraeer-Feld bey dem Meilstain:**

Antiqq. Gall. ep. 7. ad Garellium Eq. p. 37.

In Propert.

Ex quo etiam Lapide Augustæum si quis ævum Veldidenæ conciliare contendat, non invitus sum: nemo enim cultas ab Augusto Regionis cujusdam vias sine urbibus, aut mansionibus, quò dirigebantur itinera, vel fingere sibi unquam poterit: atque hos saltem Lapides in Itinerum ab Aquileja, Augusta Vindelicorum, Laureaco, & Oenipontibus concursu (qui Veldidenæ contigit) in vim probationis

tionis

tionis ejusdem præcellentiæ interim acceptabit adversarius noster, donec fors & dies alia proferant.

Cui equidem rei meliùs haud consuli posset, quàm si jussu Principis Lapides aut sculpti aut scripti tum inventi, tum forte inveniendi in locum aliquem publicum conveherentur, & ibidem affixi in communem utilitatem Litterariam omnibus, præcipuè in Lapidaria proficere volentibus, paterent: excipio tamen ab his milliares, qui ad demonstrandas antiquas Romanorum vias suô relinquendi forent loco, si in hoc ipso deprehensi fuissent. Incredibile enim est, quantus cum tempore apparatus colligi posset: Exemplum hac in re Illustrissimum sanè & Ducem sese præbuit Marchio Veronensis Scipio Maffejus, utpote qui in urbe Patria stupendum erexit theatrum, in quo spectandas proposuit Inscriptiones Græcas CX. Romanas Diis sacras & vota iis soluta LX. Imperatorias XXX. cum compluribus aliis ad Consulatus, aliáque in toga & sago officia & artes pertinentibus, suásque in Classes distinctis: Sepulchrales autem innumeras, Christianas multas & admodùm singulares; Etruscas XXV. neque Arabicæ, Ægyptiæ aut Hebraicæ desiderantur, aut Tabulæ scalptro artificioso elaboratæ. Et quamvis tanta unquam Copia sperari minimè queat, plurima tamen adhuc superessent, quæ magnam utilitatem ac lucem afferrent Tyrolensium Antiquitatibus, ut nihil de recentioris ævi monumentis dicam, quæ sine ingenti rei Genealogicæ damno negligi haudquaquam possunt; Interim tamen notabili non ita pridem numero periêrunt, cui rei planè cavendum esset in posterum.

CAPUT XXXIV.

Quomodò ex antiquo Veldidenæ nomine paulatim hodiernum Wilten prodierit.

MUltiplici edoctus sum experientiâ & vario in eruendis locorum Tyrolensium nominibus tentamine didici, trinas vias esse, unde illorum immutatio, ac derivatio ferè deprehen-

di & monſtrari poſſit, demendô, immutandô, & addendô: Demendô quidem id fieri univerſim expertus ſum, integra enim hodie raró, qualia Romanorum tempore fuêre, comparent nomina; Uſus Germanorum hoc tulit monoſyllabis, aut breviſſimis verbis utentium, quod poſtea magìs etiam Tyrolenſibus exemplis monſtrabitur; Immutando nil aliud ferè contigiſſe ſcitur, quàm Sæculo circiter ſexto Vocales E. in I. vel viciſſim I. in E. & Littera V. in W. ac D. in T. addita Barbara pronunciatione ac declinatione migrâſſe, quod pariter variîs documentîs manifeſtum reddetur. His non raró immutatis, ferè ſemper autem truncatis ſeu abbreviatis vocabulis interdum Litteræ S. vel T. vel utraque fuit addita, ut ſonum vocis exaſperarent antiqui Germani noſtri, quod mox videbimus, ubi ex Archivio Wilthinenſi varias id genus nuncupationes proferemus: quas tamen minimè inſolitas, allatis compluribus ſic immutatis locorum per totam provinciam nominibus ad oculum demonſtrabimus. His addemus vel conjecturam immutati jam in tabula Peutingeriana antiqui nominis, vel ratione erroris: Inveni igitur in Wilthinenſis Aſceterii tabulario Litteras ſine Conſule, non tamen die, ad annos tamen ùt credo, fundationis ac confirmationis, nempe ab anno 1136. ad 1140. quàm proximè accedentes Henrici Saxoniæ Ducis locum nominatum: *Wiletis*, in Bulla Innocentii II. P. M. 2. Kal. Majì Anno 1138. data: *Willitenſis Eccleſia*. In Litteris Reginberti Epiſcopi Judiciariam poteſtatem conferentibus de Anno 1140. *Wilthinenſis*. In Inſtrumento Withmari militis de Matray de Anno 1249. *Wilitinenſis:* In Diplomate Immunitatis à Vectigalibus Alberti Tyrolenſis de Anno 1299. *Wilthina*, uti & Ottonis & Henrici Tyrolenſium de anno 1308. comparet. Henricus item Tyrolenſium Dux ac Bohemiæ Rex Anno 1334. *Wilenthinam* vocat, Ludovicus Bavarus Imp. in Litteris de Advocati munere Anno 1344. in ſe recepto illam *Willentin*, Albertus Auſtriacus Anno Domini 1387. *Wiltein*, Leopoldus Auſtriacus Anno 1396. *Willetein*, Alexander VI. P. M. Anno 1410. *Wyllentin*, & demum Rudolphus II. Imp. *Wiltban* compellat. Ex quo nomine ultimo cùm loca vicina eſſent Patrum adhuc ævo, arbuſculis, fruticibus ac dumis obſita, primúmque annis Sæculi elapſi diverſis in ſpatiis cultior ad ſegetem & campos redditus (uti Neurauꝛ, vocabulum novale, loquitur) nomen Wiltau prodiit: In Inſtrumentis tamen publicis, quantùm ſcio, nullus hujus

jus vocabuli aut perrarus usus fuerat. Jam rationem quoque hujus mutationis afferamus: Constat enim antiquissimis Celtarum seu Germanorum ferè monosyllaba in usu fuisse vocabula, hinc etiam Romana, quæ nobis in hac provincia supersunt, nomina (ut cum Vegetio loquar) abbreviata, qualia sunt *Athesis*, *Aetsch*, *ad Lacum Latsch*, *Mallum*, *Mals*, *Teriolis*, *Tyrol*, *Pons Drusi* seu *Bauzanum* Diaconi, *Bozen*, *Vallis Anania Vall de Non*, *Vallis Euganea Vallsugan*, *Endidejum Enn*, & *Terminum Tramin*, *Theodorici Veronam*, *Dietrichsbern*, *Brixentæ*, *Brixen*, *Sabionæ Seben*, & hæc in Regione Athesis. In via Aquilejensi *Lonzium* Lienz, *Sebatum Sebs*, & dein *Scba*. In Valle Oenana *apud Brutes* Bruz, *Statio* Stanz, *Humiste Ymbst*, *Strata Strat*, *ad Torrentem Tarrentz*, *Flurininga Flaurling*, *Scarbia* & *Scarabantia Scharnitz*, & demum *Veldidena*, *Vildidena*, *Vildena*, *Vildina*, *Wiltbina* seu *Wiltbin* & *Wiltben*. Sciendum est etenim sæculô circiter jam sextô in multis etiam per Tyrolim nomenclaturis Litteras E. in I. & I. in E. migrâsse: Exempla aliqua duntaxat afferamus; Geographus Ravennas ita habet: *Item desuper non longè ab Alpibus sunt Civitates*, *id est*, *Sirmio*, *Garda*, *Ligeris*, *Trinsto*, *Inia*, *Tredentem*. Vides: *Ligeris*, *Inia*, & *Tredentem Legertball*, *Enn*, & *Tridentem*: Tridentum nimirum, quô vocabulô ultimô corruptè etiam usus est Annalium Caroli M. apud Leibnizium Conditor, dum *Tredentinam Vallem* dixit: unde natum ex *Teriolis Tyrol*, ex *Brennonibus* nostris *Briones*, ex *Vennonibus Vinnones* & *Vinschgaii*, ex *Celere* fluvi[illegible]iler, *Lyco Lechus*, *Brenta Brinta*, ex *Eno* demum *Inn*, seu *Igne* & *Interim*, ùt aliqua Exemplaria Pauli Diaconi, & Chartæ Geographicæ medii ævi scribunt, paulatim prodiêre: Atque hæ demum nominis Veldidenæ mutationes fuêre, quantùm quidem in tanta rerum antiquarum caligine hariolari licuit: Quænam autem urbis tantæ fata, succedentibus sibi invicem tot annorum, imò Sæculorum periodis, atque Imperiorum mutationibus fuerint silentibus Scriptorum universis, quis, amabo, definiet? Illud miror potiùs, quàm capio, quòd in Tabula, satis equidem, ùt omnes fatentur, corrupta, aliud diversúmque ab Itinerario Veldidenæ nomen reperiatur: *Vetonina* ibi scribitur, an errore Librariorum? an sicut in aliis Rhætiæ locis videre est, uti sunt in prima ac

Geogr. l. 4. §. 30. p. 785.

f. 136.

f. 171. secunda Rhætia, (in Notitia utriusque Imperii) *Augustanis, Febiants, Quintanis, Batavis, Pinianis.* In quibus omnibus, uti & aliis hujuscemodi Authores plerique Pancirollo Duce *Castra* intelligunt: In
p. 370. Itinerario quoque in Itinere Germanico *Veteribus*, in Britannico *Ve-*
p. 467. *teris*, & insuper in Tacito *Loca vetera* nomen est, & adhuc aliquo-
Ann. 1. ties in eodem Authore sensum ipse mox explicat Historicus: *Et fuit*
45. 2. *interim effugium Legionibus in Castra, quibus Veterum nomen est:* Quidsi
Hist. IV. igitur & nobis somniare liceret: Vetonina nihil aliud fuisse, quàm
18. 3. *Castra vetera Antonina* ab Antoninorum quodam? quidsi à Caracalla, qui vias & pontes nostros, teste milliario Lapide olim ante Cœ-
Circa annum Domini 240. Spart. in Carac. p. 262. nobium, viæ militaris indice restituit? *& circa Rhætiam non paucos barbaros peremit.* Alemannos fuisse ex eodem fonte hausimus, eò quòd Antoninum hunc Alemannicum dictum afferat; nisi dicere mavelis, post eversam ab Attila urbem nomen Veldidenæ paulatim quoque exspirâsse apud Scriptores exteros; id quod ferè ex S. Gregorio Turonensi colligendum est, cum præcipuè florentibus Longobardorum rebus in Rhætia nostra non Veldidena ampliùs, sed Tridentum ob vicinum in Italia Regnum sedes eorundem Ducibus lecta fuerit: Tota enim, quod jam diximus, Tabula illa Peutingeriana sequiori ævô scripta est, quô plerique Litterarum rudes arma tantùm tractârunt, nec Viros illis Litteratos fuisse ex eo constat, cùm in Historicis solum Paulum Diaconum, & Venerabilem Secundum Tridentinum enumerent. Errâsse igitur potiùs in Veldidenæ nomine remotis adeò temporibus credendus est Librarius, cùm etiam in aliis ibidem Locis Geographicis barbara nomenclatura sæpiùs peccaverit, ùt frequenter in hoc opere monuimus.

CAPUT ULTIMUM.

Conclusio Operis.

TAndem vela nobis contrahenda, atque invictæ Lectorum patientiæ grates peragendæ sunt: Ista denique, nec plura de Veldidena nostra ex omni antiquitatis, & sedula Authorum lustra-

lustratione potuimus in lucem protrudere, optantes unicè, ut nobis cum Cl. Montefalconio eadem contigisset felicitas, quòd nimirum *ex Antiquitatibus multarum rerum Notitia*, *quam apud Scriptores frustra quæsieris, invenerimus:* Num verum omnino dixerimus in tanta rerum nostrarum caligine, imo num dicere semper potuerimus, haud moramur, nec pro certis asserta nostra venditamus, sed prudenti cujusvis hæc omnia relinquimus judicio. Ego obsequor Fabretto: *monenti, ut in rebus tam antiquis, si quæ similia veri sint, pro veris accipiautur:* & Reinesio: *non existimo, à quoquam reprehendi jure posse, si de re obscura dicam, quod verisimile est, dum sic aliis acutioribus ad verum inveniendum fiam manuductor.* Quòd verò omnes interdum apices longiori indagatione scrutati simus, censuram utique timeremus, nisi ab hac idem Reinesius nos absolveret satìs criticè in hæc verba locutus: (putant, quòd) *Non docuerim alios magnum quid, perdito bisce minutiis die, at in ipsis parvis, parvarúmque rerum cogitationibus veritate delectari generosæ mentis est, & pendent ab istis utcunque parvis visis magna judicia eorum, qui veræ Eruditionis fines latissimos esse intelligunt, contra quàm sentiunt Trivialis Litteraturæ ostentatores, ab incude scholastica adhuc calentes.* Necessaria hæc sanè fuêre, *nam vetus Historia ex bis solùm fontibus bauritur* (ait Cl. Montefalconius) *divinisque disciplinis ornari peroptant, multóque magìs ii, qui rei Litterariæ promovendæ dant operam, nonnisi assidua Veterum Scriptorum Lectione possunt rem feliciter gerere.* Assumendus utique hic labor fuit, ut Civibus nostris rationem redderemus, quantùm Antiquitatum nostrarum reliquiæ decorem Patriæ concilient, quantúmque ex Veterum scriptis, si improbo labore his evolvendis incumbamus, erui possit: *non enim cum animis artes Cœli ex penetralibus ceciderunt, sed exquisitæ & natæ sunt in terris bic omnes, & cum processu temporum paulatim meditatione conflatæ.* Si scopum attigimus, non nobis, sed Patriæ hic honor cedit, verúmque esse illud Columellæ apparet:

Inscr. f. 62. Inscr. f. 195. f. 147. Arnob. l. 2. adv. gentes.

Ipsa novas artes varia experientia rerum
Et labor ostendit.

Dico ego *novas urbes:* imò antiquas, seu antiquissimas, Martyrum fortè aliquando in fidei exordio Sacro sanguine respersas certante crudelitate Magistratuum gentilium cum invicta Constantia pugilum

lum Christianorum. In his rudimenta doctrinæ salutiferæ docuisse S. Cassianum, & fortè adhuc, saltem in earundem reliquiis, S. Valentinum credimus, & alibi pluribûs indagabimus. Cæterùm quod Velserum Virum summum, Litteraturæ solidioris, & sinceræ probitatis Exemplar impugnare simus ausi (quod tamen cum debita tanto Viro reverentia fieri à nobis sedulò curavimus) nemo utique nobis vitio vertet, aliter enim spartam nostram implere, aliter Patriæ nostræ consulere non potuimus, ita Itinerarii & Rei Romanæ ratio, ita Senecæ monitum jussit; *Ego verò*, inquit, *utor viâ veteri, sed si propiorem invenero, hanc muniam, qui ante nos ista movêrunt non Domini nostri, sed Duces sunt, patet omnibus ars, nondum est occupata: multum ex illa etiam futuris relictum est.* *Quæ enim invidia est* (ait in rem nostram Cassiodorius) *si inter sarmenta sterilia de vite veteri plantaria eligantur, quibus in ordinem complantatis uberioris vineæ successio propagetur?* Si enim ritè Velseri dicta excepi, non plausum volo sed Patriæ meæ honorem: satis mihi, si illi Conatus hic meus qualiscunque probetur, si enim post Deum nascimur Reipublicæ utique Patriæ nascimur & rebus Patriis, si autem erràsse me quis (quod pronissimum in tantis tenebris) deprehenderit, rogo moneat, omnibus idem scopus est, veritas, dictante enim Lactantio: *audendum est, ut veritas pateat, ut multi ab errore liberentur.* Secus enim: *optimus est portus pœnitenti mutatio Consilii:* Aut emendabo enim, quæ scripsi, aut si doctis vel Superioribus meis scripta hæc non probentur, manum de tabula ad nutum removebo: si autem non ingrata intellexero, plura fortè promam, quæ tenuis suppellex mea ad res Tyrolensium Sacras profanásque eruendas vel multo collecta Itinere Patrio, vel indefesso variis ex tabulariis ac manuscriptis Codicibus sudore congesta asservat, quæ omnia, si suppetunt, adhibitis semper Authorum probatissimorum sensis roboraturus sum: Scio equidem probè, non omnibus omnia probari, & vel Æliano docente didici: *nunquam omnia omnibus pulchra, neque omnia omnibus videntur studiô digna.* His tamen confidenter repono me pro viribus præstitisse, quod in Patriæ decorem cessurum credidi, si spe excidam, propositi tamen laude non carebo: afferat omnis ille meliora, antequam vituperet quispiam aliena: Suus omnibus studiis honor est, quin à me etiam semper habitus, æternúmque habendus: *Demus igitur alienis oblectationibus veniam* (ait Plinius Junior) *ut nostris*

Ep. 33.

De amicit. in prolegom.

De vera. Cic. Phil. 12.

In præfat. L. 1. de animal.

ſtris impetremus: Demus, inquam ego, alienis ſtudiis & oblectationibus Litterariis honorem, ut noſtris impetremus veniam, quam ſcio Scriptis meis eſſe neceſſariam. His enim Conatibus Sacra & profana Hiſtoria ſolidè firmatur (quod Deo dante proximè in Actis S. Valentini Apoſtoli noſtri palàm faciemus), Chronologia, res Litteraria, & Antiquaria, ſana Criſis addiſcitur, Authores antiquiſſimi Sacri & profani faciliùs intelliguntur, ac feliciùs longè explicantur; Heterodoxi denique ipſi, qui aliàs magno damno noſtro in his ſtudiis plurimùm verſantur, hîs etiam adminiculîs fortiùs convincuntur, atque errores ſuos apertiùs dedocentur. Ita Litteras orthodoxas Superi beent, & omne ſtudium noſtrum promoveant, *atque ſi ex uſu & gloria Patriæ eſt, Deus mibi vires donet!* Lipſ. ep. cent. miſc. V. 95.

F I N I S.

Index rerum præcipuarum.

A.

B.

Index rerum præcipuarum.

urbs

Tabula

Tabula Erratorum.

Pag.	*Lin.*	*Locô.*	*Lege.*
2.	16.	num	nunc.
--	21.	advoluta	advolutam.
4.	29.	hos	nos.
--	31.	ducendorum	dicendorum.
9.	2.	Porphyrius	Porphyrio.
10.	8.	aræ	arce.
--	19.	hos	nos.
11.	4.	aliquum	aliquid.
--	13.	quum	quó.
28.	25.	his	has.
--	33.	Ovilaris	Ovilabis.
30.	3.	& Patavinorum	ex Patavinorum.
31.	11.	adde post:	*Principes*, ſed.
35.	ult.	Coloniam	Colonia.
37.	8.	adde post:	*Sardicam:*
39.	3.	urbibibus	urbibus.
--	22.	ARIMINA	ARIMINO.
44.	31.	ne	næ.
52.	5.	ſermocinatũ	ſermocinaturũ.
--	8.	quod	quid.
53.	31.	ridêre	vidêre.
62.	18.	ambo	amabo.
67.	9.	dixiſſe	dixiſſem.
71.	6.	atqui	atque.
72.	1.	Aquinoctio	Æquinoctio.
74.	5.	Lung	Lueg.
76.	4.	& Vindelici	ET VINDELICI.
77.	13.	Rhætico atque Vindelico	RHÆTICO ATQUE VINDELICO.
85.	10.	RAETA (with ✝ above T)	RAE✝A.
90.	15.	LXXXXVI.	DCXXXVI.
92.	16.	Belulenſes	Belunenſes.
100.	10.	nomen &	nomen; quorum.
--	24.	Inus	Jnus.
103.	2.	Sydius	Lydius.
111.	19.	præ	pro.
118.	35.	Mela	Melæ.
123.	11.	Clenomannis	Cenomannis.
--	20.	*adde in margine:*	p. 113. & 121.
--	30.	Ricelium	Ruelium.
129.	22.	Urbem Auguſtam Prætoriã tenet, Auguſtam Rauracorum.	*Urbs Auguſta Prætoria fuit.* Item Auguſta Rauracorum, in quos.
132.	22.	ſciviſſe	ſciviſſem.
134.	22.	(ſtabulis)	(Stabulis.)
136.	7.	Auguſtum .	Auguſti.
--	25.	Principio	Principib.
137.	27.	adde post:	*nominare*, non.
147.	18.	Cluſium.	Cluſina.
148.	13.	quinto	ſexto.
155.	15.	tampore	tempore.
162.	14.	numerabilibus	numeralibus.
--	29.	Amraet	Amraſer.
165.	11.	Scha	Schabs.
167.	21.	adde post:	*Montefalconius)* & qui humanis.

Errores reliquos plerumque leviuſculos, qui per Authoris abſentiam ferè ſemper irrepunt, & potiſſimùm interpunctiones, uti & majuſculas minuſculáſque Litteras (præcipuè poſt duo puncta) tangunt, duce ſenſu legitimo, & bona mente haud difficulter deprehendet, ac corriget Lector.